

MEMORIAL
BY THE
MILITARY

ЧАҚМОҚ УМРИ

Дунёда оз умр курганларни эслаганда, одатда у тирик булганда фалон ёшга кирган буларди, оқсоқол булиб, қариялар қаторида мункиллаб юрган буларди, деган каби гаплар айтилади. Мен негадир Лермонтов ва Есенини, Ҳамза ва Усмон Носирни мункиллаб юрган чол сифатида кўз олдимга келтиролмайман. Улар чақмоқ булиб дунёга келганлару, чақмоқдай оловли из қолдириб дунёдан утганлар.

Истеъдод шундай бир гавҳарки, у денгиз тубида, садаф ичида ҳам гавҳар; истеъдод шундай бир зилол ирмоқки, унинг ҳар қатрасида дарёларнинг қудрати, уммонларнинг теранлиги бор; истеъдод шундай бир гулки, унинг ҳар бир очилмаган ғунчасида чаманларнинг буйи, таровати бор.

Усмон Носир истеъдоди ана шундай гавҳар, ана шундай ирмоқ, ана шундай ғунча эди.

Усмон Носир қисқа ҳаётида беш шеърӣ китоб, бир дoston, бир шеърӣ драма ёзиб қолдирди. Пушкиннинг «Богчасарой фонтани», Лермонтовнинг «Демон» асарларини ўзбек тилига юксак маҳорат билан таржима қилди. Бу китоблар ичида айниқса «Юрак», «Мефрим» деб аталган икки тўпلام Усмон Носир ижодининг қуш чуққиси ҳисобланади.

Юрак, сенсан менинг созим,

Тилимни найга жўр этдинг...

Усмон Носирнинг бирталай шеърлари, «Нахшон» дostonи ўзбек шеърӣяти хазинасидан жой олган.

Шоир қилган таржималар бу мушкул санъатнинг ёрқин намуналари сифатида, кўп авлод таржимонлар учун маҳорат мактаби бўлиб хизмат қилади.

Усмон Носирнинг замондоши, қаҳрамон адиб, чех халқи фарзанди, ўзбек халқининг дўсти Юлиус Фучик: «Одамлар, ҳушёр бўлинг, мен сизни севардим!» деган сўзларни айтган. Усмон Носир ўз ижоди билан, ўз қисмати билан ҳар нафас бизга: «Одамлар, ҳушёр бўлинг, мен сизни севардим!» деб туради.

Давр халққа унинг ифтихори бўлган, унинг юраги бўлган фарзандларни қайтариб берди. Бугун Усмон Носир номли кўчада истиқомат қилувчиларнинг бахтли болалари Усмон Носир номли мактабда ўқийдилар. Алвон галстук таққан қизалоқ ифтихор билан: «Мен Усмон Носир номли пионер отрядидан бўламан», дейди.

Шоир умри унинг шеърларида давом этади.

Эркин ВОҲИДОВ

ШЕЪРИМ! ЯНА УЗИНГ ЯХШИСАН

I

*Шеърим! Яна ўзинг яхшисан,
Боққа кирсанг гуллар шарманда.
Бир мен эмас, ҳаёт шахсисан,
Жоним каби яшайсан манда...*

Ю Р А К

Юрак, сенсан менинг созим,
Тилимни найга жўр этдинг.
Кўзимга ойни беркитдинг,
Юрак, сенсан ишқбозим.

Сенга тор келди бу кўкрак,
Севинчинг тошди қирғоқдан.
Тилим чарчар, ажаб, гоҳи
Сени таржима қилмоқдан.

Сен, эй, сен — ўйноқи дилбар,
Зафардан изла ёрингни.
Тулиб қайна, тошиб ўйна,
Тирикман, куйла борингни.

Итоат эт!
Агар сендан
Ватан рози эмас бўлса,
Ёрил, чақмоққа айлан сен,
Ёрил! Майли, тамом ўлсам!..

Самарқанд, 1933

ЯНА ШЕЪРИМГА

(Сонет)

Шеърим! Яна ўзинг яхшисан,
Боққа кирсанг, гуллар шарманда.
Бир мен эмас, ҳаёт шахсисан,
Жоним каби яшайсан манда.

Юрагимнинг дарди — нақшисан,
Қилолмайман сени ҳеч канда!
Ўт булурми ишқи йўқ танда?
Дардимсанки, шеърим яхшисан.

Сен орада кўприк булдинг-да,
Гейне билан ўртоқ тутиндим.
Лермонтовдан кўмак ўтиндим.

Бутун умрим сеңинг бўйнингда.
Саҳарда қон тупурсам, майли.
Мен — Мажнунман, шеърим, сен —
Лайли!

БОЛАЛИГИМГА

Капалакнинг гул эмганин кўрдим,
Эслаб кетдим сени, малагим...
Сен бердингми, шунча ширин
шеърни,
Эй, барглари кум-кук палагим?

1934

* * *

Гулзор — чаман. Юр, боғларга
Элтай етаклаб.
Бинафшалар териб берай
Сенга этаклаб...

Чаккангга тақ! Тулиб турсин
Ойдек юзларинг.
Кундай ёруғ, тундай қора
Экан кузларинг.

Тингла, эркам, уртоғимсан,
Кунглимни очай.
Қоним шеър булиб оқсин-да,
Мен қайта ичай.

Истайманки, оқар қоним
Тамом бўлмасин.
Истайманки, севар ёрим
Ташлаб кетмасин.

Чунки, дўстлик меҳри билан
Шодлигим усар.
У ҳар қачон ёнбошимда
Соямдай юрар.

У, сен, қузим. Юр, боғларга
Элтай етаклаб.

Бинафшалар териб берай
Сенга этаклаб.

Бу шоир, деб, енгил, деб
Асти ўйлама!
Ўпган ўпичларим ҳақи,
Инонтираман.

Агар, даркор бўлса ҳар чоқ,
Чорласа Ватан,
Қулсизмаларимни ташлаб,
Шинель кияман.

Уддасидан чиқолмасам .
Аҳдимни, унда —
Браунингни қулимга бер
Қоп-қора тунда.

Ўз жазомни ўзим берай,
Азоб-ла ўлай...
Йўқ!.. Ҳамдам бўл, қулимдан тут,
Жангларга кирай!

1934

* * *

Илҳомимнинг вақти йўқ, селдай келади,
Жаллоддек раҳм этмай дилни тилади...
Аёндин: бир куни айлайди хароб...
Майлига. Меҳримни, гўёки шароб —
Шимирдим. Яшайман, тилсин дилимни.
Бемеҳнат севмайман тирик тилимни.

1935

БОҒИМ

О, у қаидай фусункор!
Нур билан тўлган бутун.
Гуллари чаман-чаман,
Мен уларни ичаман.
Қўнглимда яшнар баҳор...
Нур билан тўлган бутун.

Баргдек узилиб кетсам,
Унутмас мени боғим.
Ишимни ҳурмат қилур,
Гуллардан ҳайкал қурур,
Минг йиллардан кейин ҳам
Унутмас мени боғим!

Шеърларим янграб қолур...
Бир умрга ўлмайман!
Ҳаётимнинг давоми —
Келажагимга ҳомий,
Ўрнимга боғбон бўлур:
Бир умрга ўлмайман!

О, у қаидай давомдор!
Нур билан тўлган бутун.
Гуллари чаман-чаман,
Мен уларни ичаман.
Қўнглимда яшнар баҳор...
Нур билан тўлган бутун.

* * *

(Оқ шеър)

Луғатимда сўзим анча кўп,
Қайси бири билан бошлайин?
Шундай шодман, шодлигим беҳад...
Кўнглим шодлигимдан ўсади!

Сентябрнинг кечаси салқин,
Онам каби юмшоқ беозор.
Шуъласи осмонга етган
Ёнар пионер машъаласи...

Шу дунёда мен, гўё севинчдан
Қанот ясаб, учардим баланд.
Ўша баланд осмон тубидан
Ёшлигимни табрик айлардим,

Тошкент, 1934

Ё Ш Л И К

Кунларимни ёшлигимдан аямадим,
Менда ёшлик нокасликни ҳеч кўрмади.
Қиз севганда, ҳўнгир-ҳўнгир қон йиғладим,
Гўё қалбим амр-азмимни бир сўрмади.

Ёшлигимнинг тарозуси бепосанги,
Бир палласи баҳор тоши билан оғир:
Севинчим кўп... шодлигим зўр... тилим бийрон,
Қайси умр, шундай ёшлик кўрди, ахир?

Юрагимга аччиқ-аччиқ ботар эди,
«Боғ кўчада» шаршаракнинг мунгли куйи...
Ҳайрон бўлиб, болаликда ўйлар эдим,
Қайдадир, деб бу офтобнинг ётар уйи?

Болалигим гул боғларни кўролмаган,
Ғариб бўлиб, мунгшиб юрган кечаларда.
Юлдуз санаб, йилдан узун кечаларда
Ҳисобига сира, азал етолмаган.

Аямадим ёшлигимдан кунларимни,
Нокасликни раво кўрмай, севинтирдим.
Чунки, унда юрагимда ўлиб қолган
Болалигим, эркалигим тирилтирдим.

Ёшлигимнинг саргузашти бениҳоят,
Бисоти ҳам тасодифга тўлиб битган...
Кейин билсам, тасодифлар зарур экан,
Ҳодисани етакларкан сабабият,

БОБОМНИНГ ФАЛСАФАСИ

(Оқ шеър)

Ёш эдим, ер гўё тор эди,
Дард ели сочимни туздирган.
Осмонга кўз ташлай олмасдим,
Кипригим оғирлик қиларди.

Бир оқшом. Ой тўлган, ел уйнар,
То баланд сурайё зангори.
Баргларга уч урган игна нур,
Юлдузлар жимирлар. Чароғон.

Кўкраги лиқ тўла орзуни
Ҳасса қилиб ушлаб, утмишда
Ойини, йилини йўқотиб,
Бахтининг хокини излаган.

Топмаган, кулфатнинг сепларини
Ялаган, дув тирик пешона —
Онам, эсда, силаб-сийпалаб
Насихат қилди, ки, бу деди:

«Дунё — у,
Дунё — бу.
Бил, болам!
Бобогинанг бор эди, қари.
Сен билмайсан, у ўлиб кетган
Мома сени йўргаклаган кеч».

У дерди: «Тақдирга ушқирманг,
Зўрлик ҳам, инсоф ҳам худодан.

Бу жанжал йўқолар бир кун,
Аmmo, сиз талашманг «ҳаққим» деб.
Ёмондан яхшилик яралар.
Ақл — фақат дунёни яхшилар!»

Болалик вақтимиз онамнинг
Ортидан «ая»лаб чопгандай,
Насиҳатлари ҳам ортидан —
Болалик майлида қувганман.

Ицониб, онам деб, сўзига
Бош эгиб, қул бўлиб йилларим
Азоб кўчасида кечганлар...
Кўзимга расм солган уқубат!

Ер менга тор бўлиб кўринган,
Кўкракка қул қўйиб, эгилган.
Осмон кенглигига боқолмай
Ўтганман. Кўзларим жиққа ёш.

Ўқидим, англадим ҳаётни,
Ҳар сўзи мазмундор «диамат».
«Мантиқни тушундим тоза ҳам,
Фалсафа не экан, билдим мен.

Ўтган кунларимними ахтарай?
Қайтариб бермасин, маккора!
Майли, бу фалсафа беражак
Менга ҳар бир кунни йил қилиб.

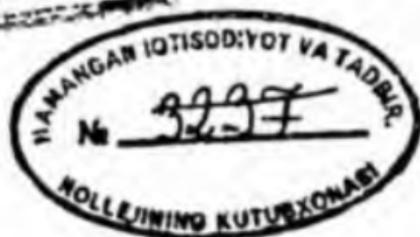
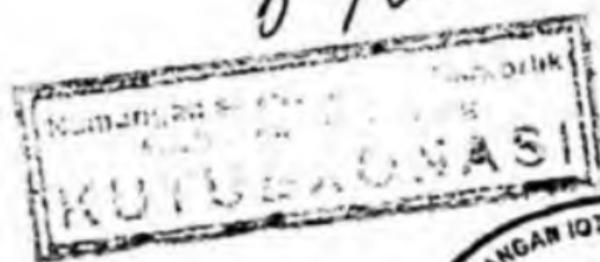
Менда битди энди бобомнинг
Мен туғилмай туриб қолгани,
Онамнинг айтгани насиҳат,
Битди менда энди, бутунлай!

Онажон, кел энди, мен сенга
Ургатай, ҳаётни англатай.
Ташла, боболарнинг ўгитин,
Эскидай, ўзимга она бўл!

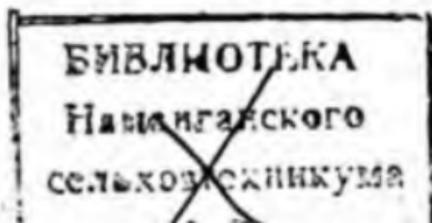
Менда битди оғир курашлар сўнггида,
Сенда яшаётир у ҳали.
Лекин, битажаги аниқдир,
Битажак у, ўлажак албат!

Самарқанд, 1935

542

~~40978~~

БЕГОНА

Сенинг ойинг меникидан чиройлими?
Айрилиққа бардош бериб чидайдами?
Қайғусини кулги билан,
Шодлигини йиғи билан
Изҳор қила оладими?

Менинг ойим сеникидан чиройлидир,
Айрилиққа ақллидир, чидамлидир.
Қайғусини кулги билан,
Шодлигини йиғи билан
Изҳор қила олади у!

Қўз олдимда муздек қотиб турасан сен,
Ярамайсан курашларга, бегона сен!
Жаҳлим ёмон, сақланиб қол.
Ол, нури йуқ ойингни ол,
Сўнгра йуқол даргоҳимдан!

Кулгиларим орқасида заҳарим бор,
О, ишонма, бўлолмайсан сен менга ёр!
Ниятингда узга фикр,
Тилларингда узга зикр...
Йуқол! Жаҳлимни қўзғатма!!!

1934

* * *

Юрганмисиз бирга ой билан
Оқшом пайти кўм-кўк ўрмонда?
Майсаларга шабнам қўнганда
Шундай яхши тинч булар экан!

Шитир-шитир ўйнар шабода,
Барглар мусиқаси бир ширин...
Ҳаво гўё тиниқ, соф бода,
Кўнгил сезар ҳаётнинг сирин.

Мен маст бўлиб қолдим бир кеча,
Сил ўпкамни анча яйратдим.
Ухламасдан то тонг отгунча
Дилгинамни роса сайратдим.

1935

* * *

Ҳаёт ҳали менинг олдимда,
Ақлим ўсар, фикрим юксалар.
Аммо, кўрганларим ёдимда,
Ҳаммаси ҳам бутунлай қолар.

Уша пайтда қайсиси кулги,
Қайси бири берар ҳаяжон.
Бу шеъримнинг боиси шулки:
Фикр — бола, бола — ўсувчан!

1935

НИЛ ВА РИМ

(Тарих китобидан)

I

Лампам ёнур... Яраланган қанотдек оғир
Ўй босади. Юрагимда гуё сел ёғир.
Қийналаман. Тиришаман. Ҳушим паришон,
Ўтмиш, ҳозир ва келажак куринур ҳар он
Тиришаман, бутун кучим кўзимга келар;
Чироғимга парвонадек уринар йиллар,
Тўрт апрофим тўлиб кетар куйган қанотга...
Хаёлимда: катта саҳро, мен миниб отга —
Шамолдан тез, булутлардан енгил чопаман,
Қуйиб тушган ҳар қанотдан бир жон топаман.
Термиламан улик кўзга (нега қўрқайин?)
Барчасидан уйиб олиб кўзининг оини —
Термиламан: қичқиради йиллар, одамлар.
Эшитилар менга улар босган қадамлар...

II

Сариқ қумлар орасидан қон рангли қуёш —
Қўтарилар. Нил оқадир — қуллар тўккан ёш.
Фарёдларга чидолмайди ер билан осмон.
Ро қаерда? Азириса? Қийнайди Тифан!
Кимга йиғлаб, кимдан мадад кутсин бемор
қул?
Эрки қулфдир, ҳаёти қулф, бор худолар қулф!
Косасида сув йўқ, қуруқ халтаси — нон йўқ!
Ботаётган қуёш каби рангида қон йўқ. 0
Кўзида кўз йўқ, белида бед йўқ, ҳайҳот!

Фиръави уни чумолидай эзади: войдод!..
Фиръавнининг ҳукми қаттиқ, фиръавн хўжайин,
Худоларга у манзурдир, ҳаёти тайин.
Неки қилса, ўзи билур, ўзи ҳукмрон,
Миср бўйлаб Нил оқадир — қуллар тўккан
қон!

III

То Минисдан Рамзесгача, Рамзесдан нари
«Малика қиз» Клеопатра ҳукмрон даври.
Ундан тортиб... яна узоқ, яна кўп йиллар
Харсанг билан ётқизилган неча минг йўллар.
Қўз ёшидан, дил тошидан қурилган ҳайкал
Мағрур турар, мағрур боқар, ҳеч бирон маҳал
На одамдан, на замондан қўрқмас асти у.
Ғазабини ютиб ўлган қуллар дасти бу!
Қуллар... (Менман у қулларнинг ўлмас
авлоди,
Мана менман, у қулларнинг ҳеч сўнмас ёди.
Мана менман, фалакларга лов-лов ўт қўйиб,
Оталаримнинг бошидан пойдевор ўйиб,
Озодлигим обидасин қурган инсонман!
Ўша жонман, ўша қонман ва ўша шонман!)

IV

Отим учар (хаёлимда) олдинга доим,
Аввал баҳор осмонидек йиғлар гадо Рим.
Эмчагида бир томизим сути йўқ она
Гудагини тош остига бостирди, ана!
Ўлим яхши, ўлим агар, шундай хор бўлса!
Бир парча нон нима ўзи? Шунга зор бўлса!
Наҳот, чақмоқ ёндирмайди бутун очунни?

Кул фардидай умр — тоғдай кулфат учунми?
Жавоб бергин менга, закки қадимги Ҳомер,
Куз ёшию қонга ростдан ташнами бу ер?
Қуй, яхши чол! Қўнглим тўлди, гаплашамиз
сўнг,
Бу нимаси? Эшитасанми, оғир, ҳазин мунг?
Ҳамон йиғлар яланғоч Рим, ҳамон дил эзар,
Ҳамон тилла қадаҳда қон ичар Цезарь!

V

Рим устида шамсиядек туманли осмон,
Қатта циркка сиғишмасдан қайнар оломон:
«Одам билан ҳайвон ўйин кўрсатар эмиш...»
(Бундай қилиқ бизнинг учун қандайин
эриш!..)

Тишларини иржайтириб бўкирган йўлбарс
Тўрт тарафга ташланади, талпиниб ларс-ларс.
Оч кўзлари қонга тўлган, сакраб ўйнайди...
О, бечора, қоч! У сени тирик қўймайди!
Ана! Ана, тирноғини нишлаб келар у,
Чангал солди! Халқ ўрнидан бирдан турди
дув...

Чапак чалди. «Эй, аҳмоқ Рим, севинма қонга!
Бундан бошқа хўрлик борми, ахир, инсонга?—
Деди парча-парча бўлган гладиатор.
Рим — ўйиндан ўлим кутган жинни театр!»

VI

Иссиқ излар... ҳамон у исёндан из бордек,
Булутларнинг орасинда юрар Спартак.
Осмон — қалқон, камон ёни — чақмоқ, ёна ўт,
Зулм учун йиғи, фиғон ва эрксизлик суд.
Жавоб берсин Афлотунми, Вергилийми, ё —

Денгиз ойна каби ялтирар,
Тулқинларга суқим оқади.
Оққуш мунгли-мунгли оқ урар,
Ҳазин куйи дилга ёқади,
Ўтираман, кўнглим осуда,
Бошим узра барг шитирлайди.
Соялари лиммо-лим сувда
Танга-танга бўлиб титрайди.
Қандай яхши, кечқурун ёлғиз
Юрсанг, кўнгил асти тўймаса.
Ой — гўёки паришонҳол қиз,
Сочларини ёзиб уйнаса...

Болтиқ денгизи, 1935

ЙУЛЧИ

Йўлчиман, манзилим денгиздан нари,
Ложувард уфқнинг тубига яқин.
Кўнглимда дардларим дарёдек оқин,
Чайқалар кўзларим тикилган сари.
О, йўллар!

Чу, қора тойчоғим! Чу, қора йўрғам!
Муродга қасд қилиб юғурган етур.
Бўронни севмаса, дил нечун тепур?
Тириклик не керак бемеҳнат, беғам?!
Чу, қора йўрғам!

1935

* * *

Юр, тоғларга чиқайлик,
Майли, юр!
Эх... қандайин чиройлик,
Оппоқ нур...

Олмос каби оппоқ қор
Ялтирар.
Нега мунча дил оқар,
Қалтирар?

Биласанми, ёшлик бу
Туймаган!
Тиним билмас, гүё сув
Уйнаган...

Шунга ута чиройлик
Қуринур...
Юр, тоғларга чиқайлик.
Майли, юр!

1935

* * *

Дустларим, хабар олинг. Кунглим куяди:
Бир тараф — ёшлигимнинг шухлиги мағрур,
Бир тараф — тажрибамнинг дарслари турур,
Икки ёқ сўғишади. Уруш қилади.

Кунглим ёнади. Қийин. Қоним қузғалур...
Ўзим ўзимга тинчлик берай деб агар:
«Бу кураш, оғир кураш, биттаси енгар...»
Десам, қўйсам... Охирда менга не қолур?

1935

КАРВОН БОРАДИ

(Уртоқ Кировнинг ўлимига)

Қайғурма, уйим... Чарх урма, хаёл...
Ҳали дил тула армон!
Карвон боради, йўллари ойдин,
Кўзлари ойдин карвон.

Чулғади тинчлик... Уйим, йиғлайсанми?
Битди юрак бардоши,
Кетди бир карвонбоши дейсанми,
Равонми қайғунг ёши?

Йиғлама, эркам, йўллари ойдин,
Карвон боради. Сафар —
Чархи узундир. Кўзлари ойдин,
Хандон кулади зафар!

Кетди у йўлчи... Бизнинг умр —
У умрнинг давоми.
Яшар экан биз: биздаги армон,
Йўлда карвон... Азами?

Йўқ! Қайғурма, уйим, қасдлар қолажак
Карвон ортида чангдай...
Кел, куйла, у умрнинг давомин,
Шеъримни унга боғлай!

1934

* *

Ширин бўлди ҳаёт иқлими
Ҳаққим билан туғилганимдан.
Шухлик кутиб, қуюлганимдан,
Роса таниб олдим ақлимни.

О, қуюлиш — аччиқ тажриба!
Чақирасан, туриб «ҳо», дейман,
Чунки, келажагим ҳажрида
Мен умримни яхши танийман!

Тойим учар... ҳо... анча олдин,
Қўлга олиб истак-раъйимни.
Баланд қўйиб эрка найимни,
Катта йўлга чиққанман, ойдин...

Байроғимсан йўлимда ҳар вақт
О, ҳаётим — аччиқ тажриба.
Қим қийналса, тилак ҳажрида
Уни кутар саодат ва бахт!

Мен бораман севинганимдан,
Умримнинг йўқ ҳеч ҳам тиним.
Ўзимга ҳақ туюлганимдан,
Ширин бўлди ҳаёт иқлими!..

1935

1870¹

Волга! Волга! Оч Руснинг ёши,
Волга! Волга! Фигонли дарё.
Қуёш гўё Разиннинг боши
Кенг бағрингда ҳамон мағрур, о!...

Унутилмас йилларнинг ёди!
Некрасовни зор-зор йиғлатган
Бурлақларнинг аччиқ фарёди
Тубларингга тош бўлиб ботган...

О, тили йўқ сариқ тошларим,
О, бақрайган совуқ мурдалар,
Қўзголингиз! Оқар ёшларим,
Юрагимни алам бурдалар!

Чидолмайман! Қон қусар бури,
Қон қусади дворян — аблаҳ!
Бисоти — тун, қоронғи — маблаҳ —
Русия гадо, Руссиянинг шўри!

.
.

Аввал баҳор шаббода қалин
Барглар билан уйнашар эди.

¹ «Лениннома» поэмасининг кириш қисми.

У билмади кимнинг туққанин,
Аmmo оналардай шод эди.

Она — асти ботмайдиган ой;
Оқ булутдай соф ва юмшоқ дил.
Умри — асил шоирникидай:
Орзуси — йил, меҳнати — миңг йил!

О, меҳрибон ва иссиқ сийна,
Ким билмайди оч бардошини!
Дарё-дарё тукар ёшини
Ким билмайдики боиси на?

Она — эркдир, бола — зўр қайғу,
Қайғусини афзал билади —
Ва азобга сўз бермайди у.
Бу сафар ҳам тоғдай чидади.

О... билмади кимни туққанин,
Фақат ҳар галгидай шод эди.
Тишда баҳор, шаббода қалин
Барглар билан уйнашар эди...

!
.

ДИЛИМДАДИР МАНГУГА БУТУН

Январъ кунларининг бири эди,
Танаффусда уйнаб юрардик.
Мактаб ҳовлисида, кенг анҳорда,
Шовқин солиб биз муз сурардик.
Бирдан мудир ўзи зангни чалиб,
Бизга деди:— Болалар, залга!
Зангни одатда у чалмас эди,
Хайрон бўлдик биз бу аҳволга.
Зал лиқ тўлди, аввал келиб кирган
Расм муаллими: «Жим», деди.
Орқасидан шинель кийган расо
Кириб келди, паришон эди.
Ким билади, нега мунча хафа,
Нега ёш бор унинг кўзида?
Нега оғир нафас олар у,
Қалта-қалта, узук сўзида?
«Етимлар! Горкада Ленин ўлди!»—
Деди. Аёқ қоқди бор йиғин.
Шундан кейингина сезган бўлдим
Эшикдаги январъ совуғин.
Шундан кейингина мен англадим
Ўлим борлигини дунёда.
Шундан кейин ҳар кун кўрдим
Юрагимда, ерда, ҳавода.
Шундан кейин хаёлимга келди
Ўтканларнинг тупроқ бўлгани.
Шундан кейин қасамёд этдим
Яхши ўлим билан ўлгани!

Шундан кейин менга йен бўлди
(Тарқаларкан аста у йинги)
Ленин учун тугилиш куни бор-у,
Аmmo ўлим куни йўқлиги.
Шундан бери дилга ўт туташган,
Хаёлимда ҳамон ўша кун.
Мен Ленинни дилимга кўмганман,
Дилимдадир мангуга бутун.

1927, январь

II

*Яна кунглимда эрка бир шодлик
Яна тилимда севгили шеърим.
Яна то ичдан томчилар сукдор,
Томчилар сувдек эзилган меҳрим.
Яна кунглимда эрка бир шодлик...*

МОНОЛОГ

Севги! Сенинг ширин тилингдан
Ким унмаган, ким тишламаган?
Дардинг ёйдай тилиб куксидан,
Ким қалбидан қонлар тукмаган?

Сени яхши биламан, гўзал,
Петраркани уқиганим бор.
Буюк Римнинг Сапфоси азал
Хаёлимни ошиқдай тортар.

Биламанки, Тассо бечора
Роҳат кўрмай ўтган бир умр.
Эй, маккора қиз, Леонора,
Номи қора билан ёзилгур!..

Балки гулдан яралган пари
Тошкунгилли Биатриче:
— Гадосан,— деб қочмас пари
Данте бахтли буларди пича!

Балки, Гамлет ойдин тунларда
Офелияни эркалатарди.
Балки, узун сочини силаб
Азонгача эртак айтарди.

Агар хиёнатни билмаса,
Эзмаса фожиа юрагин!

Умр тепасида мушт туйган...
Кийналаман виждон билан ман,
Мумкин эмас, қарши турмасдан!
Ўз зиммамга катта иш олдим:
Эҳтимолки, тамом қилмасдан —
Умрим тугар. Аммо, бўлмайди
(Кунглим урнига ҳеч тушмайди.)
Сенга қарши бош кутармасдан
Асрларни йиғлатган севги!..

1933

НАСИМАГА ДЕГАНИМ

Йуқ, ҳали ҳаммаси утганмас,
Қўп ҳали ҳаётда насибам.
Силлигим безарар, ҳеч гапмас,
Борини кўраман, Насидам,
Йуқ, ҳали ҳаммаси утганмас!

Олдимда кутади́р имтиҳон —
Мен оғир жангларда буларман.
Насима! Бу кунги иссиқ қоң
О, балки тукилур... ўларман...
Олдимда кутади́р имтиҳон!

Ўйланиб, кўзингга қарасам,
Иккита денгиздай кўринур...
Насима! Ичаман рост қасам,
Оловдек ловиллаб дил ёнур,
Бахтлиман, жангларга ярасам!

1935

ЮКСАЛ, ОППОГИМ

Мен кўрганда аича ёш эдинг,
Улғайибсан ҳуси кирибди.
Юрагингга тор келган танинг
Кенгайибди, хуп келишибди...

Банги чолнинг учган шами каби
Учиб кетди оти ўтмишнинг!
Уйноқ бўлиб ўртоқларнинг лаби,
Ширин сўзлар қолмас сира тилнинг
Тағларида беркиниб, улыб.

Аччиғланмас умринг бўғилиб.
Рангларингга ранг қўшилибди;
Бўғдой каби қоп-қора юзинг!
Чарос каби қоп-қора кўзинг,
Кўзларингга ой беркинибди.

Сабоқларинг ақл беради,
Қўлтиғингда дафтар, китобинг.
Курсга борасан.
Кучалардан
Тингладим мен босган қадаминг,
Юксал, оппогим, қўзичоғим,
Қўлни парда қилма, очилгил,
Юксал, оппогим!

Қўқон, 1931

Ёдимдадир узоқ Шимол,
Ёдимдадир, у тинч оқшом.
Сув бетига эгилган тол
Шивир-шивир қилиб беҳол
Сўзлагандай эди боқсам.

Шунда сен ҳам етиб келдинг,
О, денгизнинг оқ қундузи.
Кўл буйидан чечак тердинг,
Эсдалик деб менга бердинг,
Эсингдами, Шимол қизи?

Ҳали-ҳали қулоғимда
Қалтираб куйлаган гитар,
Упган изинг ёноғимда,
Кулкиларинг саноғимда,
Дилдан улар қайга қетар?

1935

ҚИЗЛАР

I

УРТОҚ

Қуёш каби жаҳонга машҳур
Ёшлигимнинг ҳамроғи Хумор.
Мен биламан, кунглимиз баҳор,
Мен биламан, ширин бу умр!

Мен биламан, йиллар ел каби
Тез ўтади... Тўймай қоламан.
Шунда хаёлимни сел каби
Ўтмиш босар... Эсга оламан.

Ҳам келажак, ҳам букун, ҳам у
Ўтмиш бўлган шонли онларни.
Бизнинг шодлик учун жангларда
Дарё-дарё оққан қонларни.

Шунда кўзим ёниб кетади,
Сен тоғ каби босиб келасан.
Қандай яхши, Хумор, сен борсан -
Дўстларимдан... Кунглим ўсади!

Бошга қайғу тушса, бўлишдик.
Шодлик бўлса, тенг шерик бўлди,
Шунинг учун кунглимиз баҳор,
Баҳор ишқи билан лиқ тулди.

Қандай шодлик, бутун умрни
Яхши шеърдай ёддан биламан.

Қандай яхши, Хумор, сен билан
Эски ерда бирга юраман!

Қандай шодлик, Ватан... юр!— деса,
Бирга қатор турамиз, Хумор.
Мен — командиру, сен — ҳамшира,
Ҳамон кунглимизда гулбаҳор!

II

МУҲАББАТ

Дарё чайқалди сабодан,
Ойнинг нури чил-чил синади.
Денгиз каби мовий ҳавода
Юлдузларнинг сайри тинади.

— Муҳаббат, тур, Муҳаббат, уйғон,—
Дейди секин меҳрибон она.
Ширин тушлар кўриб тўймаган
Муҳаббатхон уйғонар, яна...

Шу дам, билмам, на хаёл кечди,
Шахло кўзи сузилиб кетди...
Барг узилди, барг бетидаги —
Ой парча ҳам узилиб кетди.

Салқин ҳаво аста қўяр лаб
Оппоқ бетларига кўчада.
Кўрмоқ учун уни атайлаб,
Якка юлдуз қопти кечадан!

Муҳаббатхон елиб боради,
Дуррасини ўйнар шаббода.
Карвон булут кўчар самодан:
Республика тонги отади.

Муҳаббатни қучди. комбинат,
Шахло кўзи сузилиб кетди.
Барг узилди. Барг бетндаги
Хира ой ҳам узилди кетди.

Сабил қолди мис ангишвопа,
Энди бармоғини сиқмайдди.
Қайғусига айлаб нишопа
Сафсар чойшабларни тикмайдди:
Шеър париси — илҳом Муҳаббат!

III

ОИИМЖОН

1

«Улгур, қаҳраб қолгур, хирмони¹
Мунча ширин-шакар булибсан?
Тулин ойдаи роса тулибсан,
Кошки, юзингга акс солган
Зухро юлдуз асти учмаса
Кошки, бетингдаги тиниқлик
Бегона лабларга кўчмаса.

Кошки, шундай чирой сен учун
Молинг булиб қолса умрбод.
Кошки, орзу-ҳавасни бутун
Булбул каби ўқиб булса ёд.

Кошки, бахтим сиёҳ бўлмаса,
Шабнам бўлиб, инсам баргингга!
Кошки, хўжайиним сўкмаса,
Сени қўйиб берсам ҳаддингга».

¹ Узумнинг бир тури.

Деди. Кузларида сел, равон,
Тирноқ урди бандига аста.
Узум узилди-ю... бирпасда
Ерга тушди...

Эзилди: вой... Қон!

Боғ турида охирги юлдуз
Йилт этди-да, учди бутунлай.
Сезмай қолди зорланувчи қиз,
Саҳар унга пинҳонди тундай...

Пинҳон эди унга бор умр,
Чунки, ҳаёт этмишди басир,
У, фалакдан узилиб тушган
Қуёш эди... Ва лекин асир!

2

Сийрак туман босган бир саҳар,
Саватларда лиқ тула узум.
Қора сочи белидан узун
Ойим ишком аро барг йиғар.

Кўзларида асар қолмаган,
Хунибийрон туккан ёшидан.
Румолини олиб бошидан,
Елкасига пешкач ташлаган.

Ёнбошида, пастак супада
Ўғилчаси ухлаб ётади.
Жавдираган қора кўзидан
Тулиб-тошган меҳр томади.

Қажавалар лиқ оламжаҳон,
Хирмоню, кишмиш, даройи...
Қолхоз гулзорида Ойимжон
Қундуз Қуёш, кечаси Ойи.

IV

ОҚИЛА

Кеча

Кечагина етти поғоңа
Шотичадан томга чиққанда,
Онани сени уришар эди:
— Йиқиласан, Оқил, жувонмарг!

Бугун

Оқ шоҳидан қанотинг сенинг,
Каптар каби уйнаб осмонда.
Булутларни сайр этиб юрдинг,
Олам қойил сенга, Оқила!

Эртага

Юлдузларни асир оласан,
Сендан битта илтимосим бор:
Сен ушанда, мана шоир!— деб,
Зухро юлдузин менга бергин!

V

АРМИНА

1. Бир қизни кўрдим

Юзимга оч, суқли қарадинг,
Лабларингда ширин табассум.
Балки, мени ошна санадинг,
Майли, қолай ёнингда бир зум.

Майли, қолай, сездим уйнашин
Осмон билан ўхшар кўзингни.

Ҳой, уйли қиз, пигоҳи яшини,
Тортинмасдаи тила арзиини!

Сен қарайсан, сенга кунгилли
Тулқинларнинг куйлаб оқиши.
Сен қарайсан, сенга севимли
Буёнларнинг чечак отиши.

Сен қарайсан баланд қирғоқдан
Узоқ юлдузларга термулиб...
Оққумларда излар қолдириб,
Қимми кутиб чиқдинг бу ёққа?

2. Кўзлар, яхши қолинг

Асли кўк кўз экан — кўз деган.
Худди денгиз... Ишқу ҳурматни
Кема қилиб, юзсанг ушандан,
Англар эдиинг бутун неъматни!

Кўрасанми, қандай чиройли
Тиқилганча боқиб турса у?
Чидолмайман, пишган тут каби
Оёғига туқилмасдан дув.

Кўзлар!
Оққуш учди қаёққа?
Қанотида олиб кетсайди.
Бутун ўйим мана шу хатда,
Эгасига тезда етсайди!

Кўзлар!
Яхши қолинг мен кетай,
Нотаниш қиз, хатинг омонат.
Хотиржам бўл, мен шуни айтай:
Шоир қилолмайди хиёнат!

3. Қиз хагидан парчалар

«.»

Бу ёқларда сулув бўлади
Май ойининг салқин тунлари,
Чечак отса буён гуллари
Қирғоқ чирой билан тўлади».

«.»

Бу ёқларда далалар ташна,
Сув умрининг қони урнида.
Бу ёқларда даштлар қўйнида
Мен зарурман ва лекин шошма».

«.»

Мендан хурсанд ҳамма кунгилдан,
Агроном қиз,— дейди барчаси.
Мен бу ёқда, қумлар қўйнида
Инқилобнинг кичик парчаси!»

«.»

Парча-парча синса сув узра
Туман ўтиб келган ой — яхши.
Агар боқсам, шундай бир сира
Нигоҳингни элтади нақши...»

«.»

Шу ой билан чиқиб ҳар оқшом
Хаёлингни қиламан, севгим.
Қайда бўлсам, қаерга борсам
Йўқолгандай худди бир кимим...»

« »
Сен қалбимда учмас суратсан,
Қандай қилиб сени соғинмай?
Сувлар гүё менга оқин — май,
Қарайман-да, дил овутаман!»

« »

Ортиқ чанқовликда устирган
Гулзорим бор, оқ гулларим бор.
Улар сени танийди купдан,
Улар сенга купдан интизор».

« »

Қора рангни асли севмасдим,
Энди тун ҳам кундуз билан тенг.
Билмоқ эди бу сирни қасдим,
Билсам қора экан кузларинг!»

« »

Сиқиламан эслаган чоқда
Сенинг билан кечган дамларни,
Аммо, армон буюк бу ёқда:
Келтирмайман ёнга ғамларни!»

« »

Сиқилсам-да, соғинсам-да, мен,
Ватан хоҳишини тутаман!
Хафа булма, унутмагин сен
Унутмайман, мен ҳам кутаман».

« »

Майли, севгимизнинг онлари
Узоқларда тўйдирмай утсин.
Майли, керак бўлса қонларим
Сув ўрнида ерга тўкилсин».

«.

(Кечир мени оппоғим, бекам,
Омонатни ошкор айладим.
Биламан, ваъдадан айнидим,
Қандай қилай шоирлик экан!»))

4. Сен севасан

Сен севасан салқин ва енгил,
Аму чўмилтирган шамолни.
Сен севасан, нотаниш сингил,
Кўнглингдаги тула армонни.

Севар ёринг сендан узоқда
Ичиккасан бу ёқда ёлғиз.
Лекин Ватан ошиқ этган қиз
Севгинг ундан кучли бу ёқда!

Хаёлларга чўмиб қарайсан
Тўлқинларинг юксак ёрингдан.
Ўйларингни чангга қорасан,
Қолиш кучли келар борингдан.

* * *

Мовийлик денгизи борлиқни кумган,
Бетимга салқин ел аста уринар...
Нигоҳим кундузининг нурига чумган,
Узоқдан чинакчи қизлар кўринар.

Кўнглимга қуйилар шўх, қичиқ ялла,
Осмондай юксалар орзу ва армон.
Оқ гуллар очилиб етилган палла,
Булутдай тулғанар каттакон хирмон...

1934

БИРИНЧИ ХАТ

(Тоқтошни уқиб)

I

Ухла, қўзим, ухла, оппоғим,
Ишонган боғим.
Суянган тоғим алла-ю, алла...
Ухла, қўзим, ухла, дагарим,
Ухла, акарим.
Ухла шакарим, алла-ю, алла...

II

Ҳали гул ёшлигим шамолдай уйнар,
Севгим бирон қизда тинмаган ҳали.
Ҳали сочим қора, ишқ-ла тарайман,
Оппоқ қиров дона инмаган ҳали.

Ҳали туғилганинг йўқ, ўғлим Қундуз,
Она бўлиб биров келган йўқ уйга.
Бола тўғрисида бир шеър битириб,
Чарчаб ухлаганда, кирдинг тушимга.

Қандай ширинсану, қандай кўркамсан,
Отанг ўргулсинми, сухсурим, сендан?
Оҳо!.. Қадди-қоматинг раъно,
Нозик кулгу учар анор лабингдан.

Қўзми ўша? Ёки қоп-қора чарос?
Ой нурида якка шудринг донами?

У қайрилган қошми, ёки қуш қанот?
Боқишларинг баҳор, ё нишонами?

Сен ўсажак насл кўргазмасидан?
Кел, ўпайини тўйиб, кел қучоқлайини.
Келгин, бексрларга оқмасин суқим.
Келгин, бир нарсам бор бағрим қатида.

Сенга берай, олгини!
Кел!
Қочди уйқум,
Кузларимни очдим: терлаб кетибман...

Шундай булармикан?
Ўйим чувалди.
Қани ота бўлсам, ўғлим бўлса-ю...
Юрак жониворим беҳол увалди.

III

Тушим қурсин, кўнглим паришон,
Хаёлимда сен яшаб кетдинг.
Юрагимга ишқ ташлаб кетдинг,
Тушим қурсин, кўнглим паришон.

Ҳавасимни ушатай десанг,
Онанг асл севганим бўлсин,
Туғил, эркам, кузларим курсин,
Ҳавасимни ушатай десанг.

Ҳавасларим бир ушалсин, деб,
Сенга хат ёзгани ўтирдим —
Юрагимдан дур-гавҳар тукдим,
Ҳавасларим бир ушалсин, деб.

Боғлар унди, боғлар ўсди,
Гуллади боғлар...
Шуҳратимиз қаршисида
Титради тоғлар!

VII

Ададлар дунёда фақат бир сафгиша
Яшарди чўтланиб, қуруқ ҳисобгиша,
Биз тараф уларни кўтардиқ пешма-пеш:
917 ва буюк бешма-беш.

VIII

Менинг хатим бир эртақдек бўлар,
Роса мароқ билан ўқирсан.
Ўз-ўзингдан алланима ўйлаб,
Балки, алланима туқирсан.

Балки, дерсан улар ким бўлганлар?
Ёки насли бошқа бир одам?
Бизга ўхшаб шўрва ичганларми?
Ё, бўлмаса дев бўлган отам?!

Йўқ, болажон, бизнинг йилларнинг ҳам
Фасли: баҳор, ёзу қиш ва куз.
Биз ҳам шўрва қайнатганмиз роса,
Қайнатганмиз гушт, картошка, туз.

Биз ҳам истаганча ўйнаб-кулган,
Кунларимиз кечган соатбай.
Уч сменлаб ишда қолсак ҳамки,
Кун ҳар куни чиқиб ботгандай.

Гул тақишни канда қилмаганмиз,
Пайт-пайтида улич сўрганмиз.
Ойли тунлар, тиниқ куллар буйи
Севган қора сочи ўрганмиз...

Бизлар фақат сизларга пеш бўлиб
Сизнинг номингиздан урушган.
Кенг ижодий, асл ҳаёт учун
Фарзандларни жангга суришган!

1932

Яна кунглимда эрка бир шодлик,
Яна тилимда севгили шеърим.
Яна то ичдан томчилар суқдор,
Томчилар сувдек эзилган меҳрим.
Яна кунглимда эрка бир шодлик.

Яна гул баҳор, яна кулган қиз,
Яна осмоннинг топ-тоза таги,
Яна гулларнинг қайрилган барги,
Қайрилган баргига инган оч салқин...
Яна гул баҳор, яна кулган қиз.

Яна меҳрибон, шонли Ватаним,
Яна гулларга чумилган бекат.
Яна сен усган шонли мамлакат,
Шонли мамлакат, салом Ереван!
Салом, меҳрибон, шонли Ватаним!

Ереван, 17.VII.1934

СЕНГА, СИНГЛИМ

(Укам Равзахонга)

Кўчаларда қуёш байрам этар,
Ел — оркестр уйнайди хурсанд.
Биласанми, бу тўп қайга кетар?
Қолма! Орқасидан югур сан!

Қолма! Осмон кўм-кўк байроқ каби
Бош устингда ёйилган ҳамон.
Тутқич бермай худди симоб каби
Олға қараб ташланар ҳар он.

Тинглайсанми, темир қадамларни?
Эҳ, қандай кўп, олдингдаги тўп!
Югур! Қичқир! Бермагин дамларни,
Севин, севинтиргин, дегин хўп!..

1934

Шафақ — узун, қизил лента
Денгиз четида.
Шовиллаб шабада елар
Тулқин бетида.

Оппоқ қаноти қайрилиб
Оққуш учарми?
Ёнбағирлаб, мунча пастда,
Сувга тушарми?

Чирик-чирик...
Чирик-чирик...

Эй, оққушим, оппоқ қушим,
Саломингми бу?
Ёки, кечмиш эсдалиги
Аламли қайғу.

Билмадим мен, учиб ўтдинг,
Кўздан йўқолдинг.
Билмадим мен, негадир сен
Юракни олдинг.
Эсларимга тушиб кетди
Йилларнинг куйи,

Куз олдимда Шаумяннинг
Басти — бор буйи...
Хаёлларим чўзилди-да,
Сув билан оқди...
Шафақ — узун, қизил лента,
Денгизга ботди.

Каспий-Боқи, 1934

ХАЙР, СЕВАН

Ел эсар ҳув-ҳувлаб,
Тулқинлар шух, эркин
Куксимга отилган
Томчи сув не деркин?

Ҳали ҳам бағрим ҳўл,
Эсимдан кетмайди.
Ажралгим келмайди,
Эй, шиша, олтин кўл!

Сен билан ширинди —
Шакарди ҳар бир он.
Найлайки, бу ҳижрон
Киприкка илинди?!

Алвидо, мәрмар сув,
Алвидо, қирғоқлар!
Алвидо, мәрварид,
Сачралган оппоқлар!

Сувларга тўш қўйган
Кенг осмон, алвидо!
Тунларга нақш ўйган
Ой макон, алвидо!

Ереван, 7.VII.1934

КОРАБ

Оқшом тушди, тоғни туман босди,
Юлдуз билан тўлди денгиз ости.

Уйнайди шамол,
Ухлайди шимол...

Соҳил қолди, яна олға қараб
Чиқди аста тоғдай буюк кораб.

Сувлар чайқалди,
Ой қалқиб қолди.

Бўрон, чақмоқ, довул ундан йироқ
Тилак байроқ, тилак кўзда чироқ.

Пириллаб ёнур,
Недан тап тортур?

Улим, қўрқув, йўқлик қўрқитолмас
Тилак байроқ, тилак қўлга компас

Бехатар сафар!
Бўйсунар зафар!

Оқшом тушган, тоғни туман босган,
Тиниқ сувда чўкиб ётар осмон...

Мен қараб қолдим,
Кенг нафас олдим.

Мурманск, 1935

ДЕНГИЗГА

Оқ денгиз, яхши қол! Яхши қол, Шимол!
Қўнглимда ишқингни олиб қайтаман.
Сочимни ўйнайдн муздек шўх шамол,
Мен унга дардимни қандай айтаман?

Кечқурун қирғоқда айланиб танҳо,
Севдим, севиб қолдим тулқинларингни.
Ойни чумилтирган тинч тунларингни
Тушимда кўрганда не қиларман, о?

Ўйнагил сўнг марта, чайқал, эркалан!
Армоим қолмасин кетар олдимда.
Бағрингда балиқдай юзган оқ елкан
Бир умр сайр этгай менинг ёдимда...

Яхши қол, эркин сув! Яхши қол, денгиз!
Тулқинлар, қўйнимга қиздай кирдингиз...

Оқ денгиз, 1935

УЛИМ ЙУҚ

Доҳий у — порлаган қуёш,
Нури билан тўлган бахтли дил.
Мен ожизман, шоирлигим ёш,
Таърифига кучсиз мингта тил!
Шеър жуда тор. Сигдиrolмайман
Эй, келажак шоири, дустим.
Бу энг катта камчилик-кустим,
Мени кечир, сендан сўрайман!
Одамзод то тирик бўларкан,
Тиллар минг бор ўзгарсалар ҳам
Бу ном унутилмас! Йуқ!
А... Исроил мен сенга қойил,
Ки — қўл бериб кўришгансан сен.
Сендан бахтли йуқ бу жаҳонда!
Мен биламан, севинч ёшлари
Юрагингда қайнаган, тошган
Уни кўрган замона ўйнаб...
Чунки, унинг номи бахт эрур,
Чунки, унинг ишқи денгиздай
Кенг ва улўф, соҳилсиз, олов...
Қофиямни кўргин, етмайди,
Келажакнинг шоири, кечир,
Бу энг катта камчилик-кустим!
У порлаган қуёш ботмагай,
Биз ҳаммамиз унинг жонимиз,
Биз ўлмаймиз. У ҳам ўлмайди!

1935

ОҚ ЮВИБ, ОҚ ТАРАБ

Онажоним, соғ бўлсанг
Севинчим менинг.
Ўзим ҳар жойда, дилимда —
Меҳринг ути сенинг.
Ҳол сўрабсан шу хатингда,
Онам, икки кўзим:
«Ўғлим, уқишларинг қалай,
Сихатмисан, қўзим?»
Кунлар ҳавас уйғотганлар,
Тилак йўлга кирган.
Ўғлинг уста бўлиб энди
Туп-туғри сўзлардан —
Байтлар туқийтурган бўлган.
Онажоним, соғ бўлсанг
Севинчим менинг.
Ўзим ҳар жойда, дилимда —
Меҳринг ути сенинг.
Эсингдами, ғариб она,
У қишларнинг заҳри?
Юзни моматалоқ қилган
У йилларнинг қаҳри?
Меҳрибоним, ёдга тушди,
Бир куни куз наҳори,
Сарғайиб ерга тушгани
Бир кум-кук япроқнинг.
Қон, ёшлар-ла тулганда
У кўзларинг сени,
Тупроққа юз тутганда

Умринг баҳори,
Қора кунларнинг азобини кечалари санаб,
Кечалари санаб,
Оёқ яланг, бош яланғоч
Қолган кунлар қани?
Онажоним, ўтди йиллар,
Ўчди йиллар оти...
Эсга солма, меҳрибоним —
Қуриша олмай дийдор,
Ажралишиб кетганмиз...
Мен кучаларда хор...
Эсга солма, муштумзўр —
У хўжаларни:
Мени кўп қийнади,
Жоди олиб қўлларимни —
Қонларимни кеткизди,
Уриб юзларимга у,
Ҳолимни биткизди...
Онажоним, ўтди йиллар,
Ўчди йилларнинг оти.
Юзларимга қара, қани?
Йилларнинг заҳри қани?

.

Ёдга тушиб қувонтирар
Ширин гулларнинг
Салом-ла қўйин очган
Интернатим менинг...
Қўлтиғимдан тутган Мўйдин,
Жавлон, Абдуллолар,
Кўчалардан топиб мени,
Ювган комсомоллар.
Кўзларимнинг қорасидан
Суратлар солганлар.

Дилларимнинг саҳифасида
Учмас ёзилганлар...
Яхши, она,
Уқиш яхши,
Сиҳатлигимдир яхши.
Боражакман, утказай-чи,
Бу уқиш йилини...
Оқ юволмай, оқ таролмай
Ўтган бўлсанг, она,
Оқ ювиб, оқ тараб
Қатта қилди замона.
Онажоним, соғ бўлсанг бас,
Севинчим учун менинг,
Ўзим ҳар жойда,
Дилимда —
Меҳринг ўти сенинг.

Самарқанд, 1931

ҚОРА САТРАЛАР

Келдим, яна ёдимга тушди
О, шаҳарим, усган ерларим.
Хаёл яна қуш каби учди,
Яна сени куйлар шеърларим...

Йиғлаб утардим кучалардан;
Кўз ёшимни шимган ер гувоҳ.
Топиб келиб, тун кечалардан
Интернатга бермадингми, оҳ?

Етим қолганимни биламан:
Мен бешикда, худди иккита
Чўян соққа каби кўз билан
Жон беришин кўрганман унда...

Ҳали-ҳали ухлар пайтимда
Мисолини қиламан хаёл.
Нега баҳоримда — ҳаётимда,
Тирилишин қилмай, эҳтимол?

Отам ўлди, мен сарсон бўлдим.
Шум етим, — деб сўқдилар мени.
Ажаб кунга мубтало бўлдим,
Кучаларга қувдилар мени.

Уша кунлар дилимда ҳаёт.
(Оғир ғамни унутиб бўлмас!)

МЕН ҲАМ БОРАМАН

Саноқли кунларнинг
Саккиз минг саккизи...
Кафтимда йилларнинг
Йигирма бири бор.
Айлантириб гардиш,
Гуллатиб баҳор,
Меҳрибонона сиқиб
Солган оқ изи.
Еш ва хуш. Анча кеч
Дунё кўрдим мен.
Кураш кунларига
Завқим оқади...
Шеърим узоқларга
Қанот қоқади.
Дейман: «Кеч туғилдим,
Нелар кўрдим мен?»
Мен бўлганим йўқ
Фронгда уқчи,
Шонли подпольега
Улгуролмадим.
Бир бомбадай ростлаб
Ешлигимни, мен
Душманларга қарши
Эҳ!.. Узолмадим.
Нева суви — сарғиш,
Аврора — олов,
Қизил матрос бўлиб
Байроқ тутмадим.

Смольныйда — постда
Шлём кийиб,
Совуқ ҳаволардан
Қултум ютмадим.
Қолчакларга қарши
Уқ отолмадим
Тайга буйларида
Партизан бўлиб,
Совуқларни енгиб,
Дарёлар кечиб,
Сибирияни бўйлаб
От чополмадим.
Эҳ-ҳе... Қора денгиз
Қирғоқларида
Байроқларни тикиб
Советлар учун,
Миллионларга жамлаб
Ёшлигин кучин,
Қушиқ айтолмадим.
Украинанинг ели
Сочимни тараб,
Олча боғларидан
Олиб ўтолмади,
Царицин. Фронт.
Уша сафларда
Менинг йигитлигим
Буй курсатмади.
Кеч туғилдим. Аммо,
Қола олмадим
Икки булак йулнинг
Аросатида.
Ҳар бир сўзим — синфий,
Фалсафий фард,
Синфий онг ётади
Фаросатимда.
Қулларимда метин,

Тоғлар уяман,
Ернинг юрагида
Ҳаёт тиргизиб.
Ёзган шеърим билан
Эски ва чирик
Онгнинг хонасига
Янги киргизиб.
Менинг ёшлигимнинг
Донғи ҳар ерда —
Днепрнинг ойи,
Чироқларида.
Маънисидан тортиб,
Мансабига
Унинг кети борган
Йироқларида.
Шамоллардан булак
Ҳеч на бормаган.
Ташна, қашшоқ, хилват,
Қумли чулларга
Босиб борди қадам.
Елкан ташлади
Сокин, кулмак, тинч
Дарё, йулларга.
Баланд. Фалакларнинг
Пинжига кирган
Помир чуққисини
Босиб чиқди у.
Ҳатто булутларнинг
Сайёр бошига
Ҳилпираган қизил
Байроқ тикди у.
Таништирди чексиз
Фазолар билан
Олиб чиқиб ердан
Асл ҳавони.
Само тепасидан

Чалди янгрaтиб
«Енгув» деган, янги
Асл навони.
Тунлар ухламасдан
Трактор суриб,
Ой ботарга қадар
Тикиб оқ чигит,
Хосил билан дунё
Рекордин берди,
Менинг гул ёшлигим —
Шодмондай йигит.
Мамлакатим танҳо,
Шон ва шарафли.
Дунё икки куз-ла
Тинмай боқади:
Бири — пролетариат —
Мардона дастгир.
Бири — душман тараф —
Куйиб ётади.
Душман талвасада...
Улим хавфи зур.
Истар, чегарадан
Отни солдирсин.
Истар, иссиқ қонни
Совуқ қолдирсин,
Бўхтон қазийетир
Унга чуқур гур!
Қўярмидик, жиндак
Босиб утсин у,
Қўярмидик, вайрон
Қилсин Москвани.
Қўярмидик, бизнинг
Қонни туксин у,
Қўярмидик омон
Қора — маст ёвни!
Агар от солдирса

Чегарамиздан.
Агар сабзазорга,
«Қирай!» деб кўрса,
Менинг ёшлик босар
Қулонгир қаттиқ.
Менинг ёшлик деяра:
«Азамат, кўрсат!»
Шу сафларда ботир
Ёш ва шўх нафар,
Мен ҳам боражакман
Олдда пешқадам.
Менинг билан бирга
Синглим ва дадам.
Қайтиши йуқ, асло,
Олмосдан зафар!

Самарқанд, 1933

БОДОМ ГУЛЛАГАН КЕЧАСИ

Ойдин кеча
Сутдек оппоқ
Ҳар ер
Ҳар бир жой,
Доираи камондан
Боқар кумуш ой.
Ой нурини
Дераза
Тақиб сув оқар,
Жимирлаб
Ой акси ётар.
Ой нурини
Кўзга солиб
Кўрдим ялангдан
Бодом гуллаб қолибди
Оч пушти рангда...
Шу кечада
Бодом гули
Рангга кирганда
Ойнинг нури
Яёв юриб эркин кулганда
Кеча чокини сўкиб,
Юксаладир бир садо,
Юксак кучидан
Парча-парча йўлда ётган
Ойнинг нурлари,
Дам липиллаб,
Дам жимирлаб титраб қолади...

Бунда трактор борадир
Паҳлавон каби
Гурсиллайди
Унинг қўйган
Ҳар бир қадами...
Тун қўйини
Чақмоқ каби
Ерган трактор
«Диктатура буйруғи»
Деб йул борадир
Ҳайдов планини жадал
Тез битиргали,
Партиянинг деганини
Бажо этгали
Салмоқ қадам
Ташлаб бардам
Бағрига ернинг,
Тилка-тилкасин чиқариб
Қора тупроқнинг
Остин-устун қилиб, яна
Базур онтариб
Ой йулакдан борадир
Кучли ҳайқириб...
Бутун туннинг
Эрки шунинг,
Бодом гуллаган кечанинг
Шеъри ҳам шунинг!
Темир отга
Эгар урган
Оддий бир йигит,
Шу қишлоқнинг ўспирини,
Битта комсомол,
Шу колхознинг
Бир аъзоси,
Зарбдор боласи,
Кўклам учун

Жон куйдириб, тунларни яндаб,
Пулат отнинг юганидан
Маҳкамлаб,
Ушлаб,
Нухта солиб қаншаридан
Ойдин кечага,
Темир қоziқ қоқиб қуйиб
Анча тепага
Юлдузларнинг пойгасидан
Ютиб марралар
Меҳнатни ҳар дам билан
Бошдан карралаб,
Бораётир
«Тунлар ҳам
Ишми?» демасдан,
«Бўлса бўлар»,
Деган гапни
Қилиб турмасдан
Ҳайдов планини жадал,
Тез-тез битиргали,
Партиянинг этганини
Бажо өтгали...
Тўрт томонга
Шовқин солиб
Эрки олиб,
Ой йўлакдан борадир
Дадил ҳайқириб...
Юган ушлаб
Баланд ерга
Зарб билан ҳайдаб
Большевик суръат билан
Тунларни яндаб
Бораётган йигитга
Тикилиб қаранг:
Оддийгина бир ўспирин,
Узи буғдойранг,

Қоши туташиб кетган,
Ойнак кўзлари,
Гул-лоладек
Ўзга келган
Чўзиқ юзлари...
Умри боғидан баҳор
Йигирма бир бор
Намойиш қилиб ўтган.
Кечганлар йиллар...
Ҳар баҳорнинг мақтовини
Бир деб бўлмайди,
Ҳар баҳорни
«Куртак тугиб,
Гуллар очар» деб,
«Ҳар дилга ҳам
Ширин-шакар
Илҳом солар» деб,
Ҳар баҳорнинг мақтови
Бирдек бўлмайди:
Бечоранинг бош-кўзини
Биров ювмаган,
Пешонасин силаб,
Ўғлим демаган —
Вабо билан кўз юмгандан
Тоза бор шўри.
Лаҳат тортиб,
Йўқ қилгандан
Она меҳри
Қони тўкилган
Эшикдан
Бўлиб дарбадар,
Еш бошидан
Санғиб қолган
Кўнгли қарс синиб,
Ўз эркидан
Хоҳишидан

Бадарға бўлиб...
Еш бошидан
Ҳар эшикда
«Бир бурда нон», деб
«Жон аяжон,
Раҳм қилинг,
Улдим очдан», деб
Сарғайиб сомон бўлиб
Зор-зор қақшаган.
Бечора
Ғариб бўлиб
Якка,
Ул қолган...
Қарол юриб
Қуп эзилган
Сағир —
Еш умр,
Юрак-бағри
Қуйиб кетган
Бамисли кумир!..
Дакки, дастепки билан
Улғайган, усган,
Бахти очилиб...
Эрк олиб,
Узига келган...

.
Кечирган у
У кунларни, дарди-ғамларни,
Кечирган у нафасини
Қисган дамларни!..
Юрак тула ҳавасини
Очиб ташлаган.
Рангларига ранг қушилган
Қонларига қон.
Колхозда зарбдор бўлиб —

Жон-дили билан
Ҳар бир ишни пухта қилиб
Пишиқ бажариб,
Олдда борган комсомолнинг
Сафдоши бўлиб
Меҳнат билан обрў олиб
Илгари кетган.
Колхоз ёшлар мактабида
Савод чиқариб,
Хат таниб,
Янги онги
Кенг шуур
Топиб
Темир отнинг тизгинини
Қўлига олди.
Темир отнинг ҳисобини
Кўнглига солди.
Қатта бойнинг ўғиллари
Уриб ёлини,
Гижинглатиб минар эди
Саман тойини...
Замон келиб,
Бизнинг йигит
«Минайин», деди,
Тракторни
Қуриб колхоз
Ерида бир кун,
Юрагида сақлаб шунда
Атайин ҳавас,
Курс тугатиб,
Тракторга
Жабдугни уриб,
Сура кетди колхозида
Тракторини,
Муштумзўрни онтаргандай
Онтариб ерни

Ой кўчасидан ўтиб,
Трактор ҳайдаб
Тунги дақиқаларни
Зарб уриб жамлаб
Тез битиргали
Партиянинг деганини
Бажо этгали

.
.

Ой шамчироқ
Ҳаммаёқ оқ,
Момиқдай кеча
Ҳайдай деган мулжалидан
Қолганди пича,
Аллакимнинг саси келди
Чақирган бўлиб,
Ер устидан
«Лаббай», деди
Трактор суриб...
Марза бошига бориб
Тўхтади қараб...
Яқинлашди бир киши-ю,
«Ўртоқ, ҳол хароб,
Охтариб келдим кечалаб
Қўшни қишлоқдан
Бизнинг трактор, билмадик,
Бузилиб қолди...
Колхозчилар атай

Сизга
Мени юборди
Тузалмаса
Катта зарба
Беради ишга,
Тузалмаса
Кечикамиз
Чигит экишга...»
Қандай юрак
Чидаб турсин,
Ўз уртоғингни
Куз олдингда
Қўли чиқиб,
Ногирон қолса?..
Қандай юрак
Чидаб турсин,
Ён колхозингда
Бирор шикаст
Рўй бериб
Иш тўхтаб турса?..
Ҳамма колхоз —
Битта колхоз.
Ғайрат билан,
Битта йўлдан
Бир мақсадга
Интилар бўлса,
«Қани, юринг,
Буни қўйиб,
Бўлмаса сизга
Бориб курайлик
Нима гап?..
Уни билайлик
Азонгача бўлса ҳамки,
Бир илож қилиб,
Тузатайлик.

Колхозда
Иш оқсамасин.
Қани, юринг,
Тез борайлик,
Кутиб турмасин!»

.
Ярим кеча
Ой сафардан
Тинай деган пайт,
Суқмоқ йўлдан
Икки киши
Тезлаб борадир
Изма-из қувиб уларни
Ойнинг нурлари,
Тош бошидан товонгача
Нурлар соладир.
Бодом гуллаган кечаси
Ой кечасидан
Қушни қишлоққа кетди...
Илк саҳардан
Ўз ерида тракторни
Ҳайдаш керак,
У югуради.
Чунки, ишонч
Берган ут юрак,
Ки «йўқ» демай
Отланди, келди.

* * *

Техникани эгаллаган
Оддий большевик
Унга ошна
Ҳар битта винт

Ҳар битта,
Ҳар битта болтик...
Колхозида тракторист
Бардам ва тетик
Жамоага кунгилли
Уста механик
Бутун куннинг
Эрки шунинг,
Майли ҳам шунинг,
Бодом гуллаган кечанинг
Шеъри ҳам шунинг!..

Қўқон 1930

ҚУЕШ БИЛАН СУҲБАТ

(Қўқон шаҳар

III-партконференциясизга рапорт)

Кийди тос тўн,
Гумбази осмон,
Оловланди олмача юзлар,
Тун кетди, эргашиб шу чоқ
Ўткан кунлар
Орқа кетидан
Бўй кўрсатди ернинг онаси
Ширин-ширин жилмайиш билан,
Бера кетди ўтли қўлини
Менга уртоқ ҳурмати билан,
Тутдим қўлин, менинг бошгинам
Устида бўлиб сарбаст гиря,
Нурин қўйди менинг кўзимга
Менинг кулгим билан у, кула. .
Йигирманчи баҳорига даст
Берган, узатган умрим менинг,
Кунлар шуури билан зур, ки —
— Тўлган дедим, армоним менинг!
Менга ошна бу олтин нурли из
Кўзларимни очгандан берли.
Менга ошна бу ўтли, дилбар сўз
Тилим сўзга киргандан берли.
Менинг бўйим комсомолда
Юксалган, ўсган, кўтарилган.
Тилим-чи менинг мажлисларда
Сўзга урганган,—
Бурро бўлган.
Менинг умрим, давр билан бир

Қадам қўядир, қарс босадир.
Шунинг учун менинг ҳар сўзим
Курашнинг шеъри деб,
Эҳ, аталадир.

Шунинг учун менинг бу тилим
Курашнинг тили аталадир!
Шунинг учун менинг бу тилим
Курашнинг тили аталадир!
Қўл тутгандан сўзимни отдим
Ўртоқ қуёш,

Она — қуёшга:

— «Дунёда ҳеч бир умр йўқ, ки
Етар бўлса сенинг ёшингга.
Сен ҳаммадан қари, умрли,
Сенинг кўзларинг, дунё кўргандир
Сен дунёнинг тарихшуноси,
Дунё сендан тарих топгандир.
Тарих гувоҳ, ўртоқ қуёш,
Сўйла дoston, менга сўйлагин,
Ўғлинг, ўртоғинг, шоиринг
Дostonга мазмун яратган!»

— Индамади...

Дунё кўрган, билган ҳар бир жон.
— «Ана чиқди, кулди» деб айтар
Ҳар бир тилли ҳар ерда, ҳар он...
Сўйлай сенга, тингла қуёш сен,
Билганимни — янги бир дoston.
Дostonники дostonлардан ҳам —
— Кўп юқори, доврўқли дoston.
Сен умрда ҳалигача тингламагансан,
Эшит қуёш,

Эшит мени, эй:—

Кўрганмидинг, биласанми, айт —
— Шундай вақт, шундай кунларни?
Умринг бўйи чиққанмидинг сира
Ҳеч бир жаҳон кеча — тунлари?

Сен билмаган,
Кучинг етмаган,
Тунлар тонгини отдирдик биз,
Кур, қизилликни!
Кур, тонгларни!
(Сендан мастлик истамайман мен,
Истайманки — мени, фақат —
Қулоқ бериб тинглашингни!)
— Биласанми қандайин суръат,
Қандай чидам, қандай куч билан,
Яшаш уқини ўтказдик биз
Бунда жангу, курашлар билан?
Курганинг йўқ! Инкор этмагин,
Мен ҳам гап билар бир комсомолман.
— Ки, яъни бир большевик аскар
Менинг кучларим янграйдир
Бунда ҳамон ҳар сезур башар:
Қура кетдик ва туза кетдик
Эскиликка қарши бир дунё...
(Кўздан йироқ ифлос мози у
Кирли,
Аламли,
Доғли ҳолда!..)

.

Колхоз даласида Мелибой,
Завқ билан кетмон уради,
Тракторни ҳайдаб йўлга солиб,
Дам бермай кўриқ очадилар.
Агрономинг ширин суҳбати
Ҳар дилига қанддек ёқадир,
Турсунали иш билан елиб
Агрономдан йўл ўрганадир.
Олияхон, Мелихон, Анор,
Нор кампирлар қурт тутишадир;
Бир галаси ҳунархонада

Кийим бичиб, кийим тикадир...
Гўдакларнинг юзлари қизил
Тарбиялар, ясли озода.
Қомсомоллар бақувват, подир
Бел боғлаган, қолдириб доғда
Тақясида эзиб кўкнорни
Ранги сўлган — бузуқ жонларни...
Турдимат чол савод чиқарган
Газетани уқийдир шатир...
Отабойлар мажлисда чиқиб
Суз қиладир... эҳ!.. жуда ўткир...
Хайринисо эшик очадир
Қўлда қалам билан дафтари,
Пишиқтирган у сабоғини
Мактабиға томон чопадир...
Бунда тарқоқ, қўрқоқ қишлоқлар.
Бир коллектив қилиб бемалол
Батрак, камбағал ва ўрта ҳол
Рузғорларни яна бошқатдан
Янги усул билан қурадир,
Пахта учун кураш борадир
Бел боғлаган колхозлар бутун,
Иш бўлса-чи, сира толмайдир
На кундузи ва на кечаси!..

Теваракка сас бериб завод
Тонгда гудогини чаладир...
Тош кўчалар бўйлаб ишчилар
Дарё каби чўзиқ оқадир...
Боради дизели ёнига
Нефть ёндириб, қувват берадир.
«Джин» машинани яхшилаб,
Пахталарни тоза саралаб
Давр чийриғидан ўтказадир.
Фабриканинг ипакларини

Қумри силлиқ қилиб ўрайдир...
Надя унга иш ўргатадир,
Яхши усулни у кўргазадир .
Шаҳар обод бўла борадир,
Солиниб қават-қават уйлар
Сув навлари... тош кучалар,
Фараҳ ҳар ённи қоплар
Кечалари идораларда
Ёнар электр ва нурларидан
Қумак бўлиб шуъла тушадир:
Кўрсанг ишда ўртоқ хизматчи,
Ададларда гигант чиқарар...
Партиянинг тўғри йўлида.
Ҳар жабҳада кураш қизиган,
Ҳар жабҳада бизники енгган
Партиянинг тўғри йўлида

Қурила кетди гигантлар
Пулатлардан пойдеворлари...
Буй кўрсатди, қурилди бунда
Социализмнинг қўрғонлари...
Бунда Сельмаш, бунда Чирчиқнинг
Ҳар ҳўплами керак бўладир...
Электрик ойлар яратиб,
Электрик кучлар туғадир...
Темир қадам билан саноат
Қурилиши олға борадир.
Замон эркини қўлга олган
Танобини билиб соладир...
Қишнаб йўлга чиққан паровоз
Даштлар ўтиб сира толмайди!
Транспорт социализмнинг
Хизматига жон куйдирадир.
Шундай... бунда қайтадан яна
Қурилаётир янги бир дунё

— «Биз ҳозир қадамни қўйдик
Социализм гул боғига».

Қуёш!

Қуёш!

Ҳой, ўртоқ қуёш,

Мана сенга дoston... ҳали бу

Қушиқ тугаб битгани йуқдир,

Дoston ҳали тамом булгани йуқдир...

Қуёш!

Бу менинг синфдошларим

— Қурувчилари янги ҳаётнинг,

Уларки

Большевик.

Большевик —

Биз юрганда

Силкинар ер

Турмас тек!

1931 йил

ТАЪЗИМ

А. С. Пушкинга

Теран сўз уммонинг ичра ғарқ бўлиб,
Аранг чиқа олдим шеърий қирғоққа.
Ёниқ сатрларда нурланган кўзим
Равшан боқаётир йироқ-йироққа.

Катта ғала-ғовур олам сатҳида
Овозингни мутлоқ ўзгача билдим,
Овозингга монанд шеърлар ёзмоққа
Саҳарлар ухламай бағримни тилдим.

Янгидан кўкарди фикр — руҳимда
Ҳиди йўқ, унутилган қуриган чечак.
Гоҳо кўринади гузал Татьянаг
Бизнинг хонамизда бўлиб келинчак.

Гоҳо рақс этарлар қаршимда туриб
Жилвакор, ҳусндор черкас қизлари,
Хуллас, асло ўчмас бўлиб қолдирар
Лириканг қалбимга солган излари.

Худди ўзингдайин майдондадурман,
Ҳур илҳом эгаси — шоир бўлиб мен.
Дилдан умидларим куйламоқдаман,
Сен истаган озод замонада мен.

Мен ўзимга хонман, ўзимга султон.
Қўл чўзиб ҳеч кимдан кутмайман эҳсоң,

Эл юрт учун ёниб куйлайман,
Истагим ҳур ва тинч яшасин инсон.

Эзгу озодлик-ла қонун бирлашган,
Айрилмас бир тусда жипслашган улар.
Содиқ қўллар тутган ўткир қиличлар,
Ватаини қўриқлар жаиговар аскар.

Жўшқин илҳом билан сен ҳам сафдасан
Ижодинг мухлиси — дуст миллат билан.
Дил-дилдан ҳурматинг айлаймиз бажо
Халқим боқмас сенга ҳеч миннат билан.

1937

И С Р О И Л

I

ТУШИМДАГИ ОДАМ

Кўзим юмсам, қора кафанли,
Соя каби беқон, беҳаёт
Бир скелет кўринди... Ҳайҳот!
Тушимми, унг? Бу — қандақа сир?
«Қўрқма, шоир! Мен — майиб асир,
Мен — одамман. Кўзни очмасдан
Бешигимни тебратди ўлим.
Дунё кўриб, кўрмасин унум,
Чидолмадим йўққа қочмасдан:
Мен улганман кўзни очмасдан!
Ўлим! Ўлим! Хунук зарурат!
Тур, эй шоир, руҳингни уйғот,
Ачин! Агар фиғон билан зор
Айланолса эди тутунга.
Мен кўрган зулм, мен тортган озор
Бутун ёруғ жаҳонни мозор —
Қилиб, буркаб қўярди тунга!..
Мана бу кул, биласанми, ким?
Бу мен эмиш. Кулки! Инонма!
Мен одамман. Мана имон. Ма,
Буни олгин. Мана пичоқ, жим,
Ҳовлиқмасдан дилингни кес. Бер,
Мен тирилмоқ истайман, шоир!
Қўрқма мендан. Босинқирама,
Мен — гулхаида ёнган Бруно,
Мен — Темурнинг қули, шаҳиди.
Мен — ҳарамда зўрланган бир қиз,
Мен — кўмирга айланган юлдуз.

Мен — оч қолган, яланғоч деҳқон,
Мен — дорларга осилган «бунтар».
Мен — бегуноҳ кўп эзилган жон.
Мен — одамман. Олам танийди.
Ойдин кўр, тўрт оёққа тўнтар,
Яхши қара, танийсанми? А...
Чарчаб қолдим, ором бер. Ухлай,
Йўқ! Шошма, мен ҳаммани йўқлай,
Сен бизни кўр. Босинқирама.
Халал берма, олам уйқуда...
Бас қил, шоир, кўп алжирама!
«Ҳай, уликлар! Келинг! Ҳай... тўда!»
Ранги заҳил, қора кафанли,
Соя каби беқон, беҳаёт
Скелетлар кўринди... ҳайҳот!..—
Мен уйғондим. Чўчиб уйғондим.
Осмон тоза. Ой юзар эркин,
Чиркин хаёлларга чулғандим.
Улим! Улим! Ҳаёт учун биз
Гўё кўкдан отилган юлдуз.
Оч қўйнингга ташландик бирдан.
Сен кучлисан. Аммоки, сендан
Одам баттар!— дедик; юксалди.
Одам — одам ҳаққини олди!

II

УНГИМДАГИ ОДАМ

(Икки ўғил)

Худди тилла капалаклардай
Шитирлашиб тўкилар барглар.
Узоқларда кимдир чалар най,
Банди чуқур ҳис билан тўла.

Қиз кўнглини ёндирар дардлар
Бетларида етилган шуъла...
Қиз. Сочлари тўлқин урган қиз,
Кимни кутар хилватда ёлғиз?
Қачонгина ерга осмондан
Тушиб қолган экан бу юлдуз?
Ким экан у, маътал бўлгани?
Ким экан у, бахтли ўспирин?
Қиз кутиши — ҳаммадан бурун —
Эр йигитнинг нурга тўлгани!
Қиз. Сочлари тўлқин урган қиз,
Кимни кутар хилватда ёлғиз?
Қачонгина ерга осмондан
Тушиб қолган экан бу юлдуз?
У қучоқлаб олди. Муз каби
Эриб кетган сизди қиз узин.
Юзларига тегди юз. Лаби —
Лабга тегди. Юмди қиз кўзин...
Шу чоқ... ғарбдан келган бир булут
Ой юзини тўсди. Бир замон —
Қоронғилик босди. Тўрт томон
Жимжит эди. Босмишди сукут...
Ой ҳам билмай қолди бу сирни.

Жувон. Кўзи яшнаган жувон,
Сочи тўлқин урган келинчак,
Кимни кутар? Бир қучоқ чечак.
Кимга тўхфа? Кимга армуғон?
Шундай гуллар илинибдики,
Қаритмайди асти кўнглини!
Интизорлик биллибдирки,
Қучоғига босибдир гулни.
Қиши қанча интизор бўлса,
Севги шунча ширин туюлар,

(О... У қиммат, позик туйғулар,
Унутмайман, ҳаттоки улсам!)

Энди уни кучоқлади бу...
Дилдан сизди буюк бир туйғу...
Хаёллари қуш каби учди,
Ёдига, ҳа... хилват тун тушди.
Юзларига юз тегди. Лаби —
Лаблар билан олишган каби
Устунликнинг йўлини тутди,
Ким шоширар жангида, ютди.
Упичларга сизмади шекил
Унинг ишқи, интизорлиги,
Куёвининг куксига буткул
Ташланди... ва нишондорлигин
Кенг кўз билан кўриб ўғилой,
Не қилишни билмади бирпас.
Сўнгра, бирдан узмасдан нафас,
Кукракдаги Ленинни тинмай
Чўлпиллатиб ўпди... о, ўпди.
Дам эрини, дам уни ўпди...
Чилдирманинг дили уйнарди,
Халқ денгиздай тошиб қайнарди...
Ҳамма кўрди бу катта сирни!

III

МУНЧОҚ КЎЗЛАР

Пирпиратиб мунчоқ кўзларин
Қушлардан ҳам эрта уйғонди.
Пирпиратиб мунчоқ кўзларин
Дадасига қараб тўлғанди:
Ширин ухлаб ётади ана.
Бугун тинчиб ухлабдир она.
Аммо, буни не билсин бола?

Қийғос уриб юборди, ол-а...
Уғилойнинг уйқуси қочди,
Исроил ҳам кўзини очди.
Дадасидан узилмай кўзи
Маммасига тирмашди кўзи...
Бола. У, бир қоғоз қайиқча,
Умр кўлобинда бепарво.
Гуё тетапоя айиқча,
Фақат, шодликни этар даъво!
Бор истаги: асти тинмайин,
Худди шоир ҳорган калласин
Икки қўллаб ухлатгандайин,
Она уни тинч аллаласин!
Отасига ортиқ ичиккан.
Иброҳимжон ёпишиб олди.
Ҳатто ҳозиргина эмизган
Сийнани ҳам хоҳламай қолди.
«Шакарим... о! Шакарим, уғлим,
Ўргулайин бахтингдан, тўқлим,
Сен боғимнинг қизил гулисан,
Қизил гулдаги булбулисан.
Кўзларингдан оқмагай ёшинг,
Тилла бўлсин, Иброҳим бошинг!
Ойдек ёруғ бўлсин шу юзинг,
Ҳалол, уғлим, ошаган тузинг»,—
Деган бўлиб уйга шўмғиди,
Хаёлида босган ким эди?
«Қани энди тирик бўлсалар,
Исроилни келиб кўрсалар.
Отам... онам... ва акаларим!»
Анча фурсат уйлаб қолди дим.
Сигирини соғди Уғилой,
Қуйларига терт солди. Ой
Девордан паст тушиб йўқолди,
Тут бошида қуйруғи қолди...
Бунни кўриб дакани хўроз

Осмон бўйи кўтарди парвоз
Пирпиратиб мунчоқ кўзларин,
Дадасидан тушмади доим.
Усар... Усар кичик Иброҳим,
Пирпиратиб мунчоқ кўзларин!

IV

УНИНГ ИШҚИ

Сутдай ойдин кечаси, жимжит.
Ер бошида чарчамас йигит.
Кўзларини уфққа қадар:
Бу чеккадан у четга қадар
Қулоч ёзган зумрад чаманзор,
Кўм-кўк шоҳи қанотин ёзар...
Напармон гул очилиб қолди,
Унинг ишқи сочилиб қолди.
Ҳар битта барг, ҳар битта шона —
Унинг ишқи учун нишона!
Кўзларини уфққа қадар:
Бу чеккадан у четга қадар
Сув кутадир ташна қолган ер.
Этагини печкаш олган эр —
Чарчамасдан, то тонг отгунча
Суғорадир роса тўйгунча.
Олмос янглиғ шудринг донаси
Барг бетида симобдек ўйнар.
Бу боғларнинг уста — доноси
Севинчидан булоқдек қайнар.
Унинг ишқи ташна қолмайди.
У, ишқидан асти тонмайди!
Туп ўзини кўтаролмайди
Ҳосилининг кўп бўлганидан.
Кўнгли лиммо-лим тулганидан
У, асти ҳам тинч туролмайди;

«О, гулларим! Азиз гулларим,
Бекор кетмади у тунларим,—
Парваришим, берган яхобим,
Сира ором билмаган хобим,
Бутун кучим, меҳнатим, терим,
Қиздай тулиб етилдинг, ерим!
Хирмон-хирмон қилиб элтаман,
Қуёш каби яшнаб элтаман.
Хурсанд булар мендан барчаси,
Мен даврнинг кичик парчаси,
Умрим бутун сенинг измингда,
Мен яшайман сенинг исмингдан.
Доно доҳим, буюк Ватаним,
Мана сенга жоним ва таним!»

ҲАҚИҚАТ ҚАЛАМИ

(Мухбирларга бағишлаб)

Қўлингда тинмай ўйнар
Ҳақиқатчи қаламинг.
Умид куйини тинглар
Қалбингда йўқ аламинг.
Ҳақиқатни ёзасан
Борлиқни сен кезасан,
Золим кунглин эзасан,
Эркин йўлни чизасан.
Қадамингда зўр умид
Ҳар вақт чақнаб тошади.
Кунглингдаги зўр белги
Истак тоғин ошади.

* * *

Шафақ учай деб қолди
Қаптар қонидек рангсиз...
Кузларимни узмайман.

Дединг:— Энди учар у,
Ўтган қайтиб келмайди,
Эртани севиниб кут!..

1934

* * *

Кушча каби деразамга урар қанотин
Водийлардан чечак тақиб келган сентябрь.
Шодланаман, туйғуларим қайнар бесабр:
Кенг кўз билан ишонаман: ширин ҳаётим!

Шу чоғдаги юрагимни тинглангиз ҳой, ҳу...
Акс-садоси гумбурлайди гўё замбарак:
«Сезгиларнинг бебозори — менимча — туйғу,
Менга шодлик ва гулларнинг лаблари керак!»

1934

III

Кўз тутдим, кўзларим нигорон бўлди;
 О, дилбар симбарим, юзлари қирмиз,
 Киприги кўксига соя солган қиз,
 Кўз тутдим, юрагим тула қон бўлди...

КИРИШ

Лирика!
Лирикам,
Уйна, кўлкалан,
Кўлкалан юракнинг
Покиза найи!
Сен учун,
Сен учун,
Буюк улкадан
Сафарбар этилиб
Келдим атайин.
Севгилим, бу кунги
Найлар — қўшиқлар
Авжланар чертарак
Эртанинг созин.
Лирика,
Лирикам,
Сайроқ булбулим,
Сенга зафарларни
Куйламак лозим!
Чу!.. шеърим,
Чу, уртоқ,
Қанот бўлсин ел.
Эҳ... қанот бўлсин ел
Учар йулларда...
Сен шундай бахтлики,
Шундай бахтлики,
Етилдинг ва тўлдинг.
Туғишган

Синглимга бермаганимни:
Ҳурматим,
Иzzатим,
Ишқим, меҳримни
Сенга берибманки
Уйнаб-кулсин деб,
Юртимнинг найини
Узмай сузсин деб...
Бил шуни лирикам,
Уйна, кўлкалан,
Кўлкалан, юракнинг
Покиза найи,
Сен билан...
Сен билан,
Бирга зарб урсин
Юртимнинг маҳкам
Қон кезар пайи!..
Бунча ширин экан
Сўзларинг сенинг
Бунча ҳам
Ҳур ёнар
Кўзларинг сенинг,
Қалбдан энтикади
Ҳар дамнинг, гўзал,
Сенга тил берганда
Шеърим ҳар маҳал!..
Сен билан сўзлашмак
Орзу этгандим.
Ёшликда онамдан тинглаганимда:
«Шоир деган бир
Тоифа бор»,— деб
Ёд билганимда,
Тил тагида қолмас
Ширин сўзлари
Эркам,
Лирикам,

Уйна, кўлкалан,
Сенга яна ширин
Бир тил келтирдим,
Бурро тил келтирдим
Буюк улкадан:
...Эҳ, қанча,
Эҳ, қанча
Утган насллар
Курмаганлар бундай
Юксак нуқтани;
Билмаганлар бундай
Юксак нуқтани.
Эҳ, қанча,
Кечган асрлар!
Соқов гадолардай
Индамай тилсиз,
Курлардай очолмай
Кўзини сира
Утди йиллар...
Асрлар...
Яна асрлар
Боққундай
Из солмай
Шундай бир сира...
Дамлар ўзлигини
Йўқотиб кетди...
Кунлар
Қора туннинг
Қўйнида шўнғиб,
Ўйлар туманларда
Дайдиб, тентираб,
Нафас уфқлари
Бўғилиб, димиқиб...
Юрак уришлари
Муътадил тепган
Қайси бир ҳамхонам

Қайси ишқ билан
Назар ташласин:—
Утгаи...
Кечган...
Сувлардай жим кетган
Тарих китобини
Ўқий бошласин?..
Ҳеч қачон,
Ҳеч қачон...
Ўсар насллар,
Кўздан нари олмас
Ҳеч қачон...
Ўсар насллар,
Кўздан нари олмас
Бизнинг йилларни
Асрлар.
Келажак, келар асрлар
Авжлатиб черталар
Бизнинг қилларни!
Биз узгартиш ясаб
Ер тарихида
Янгидан нусхалаб хариталарни
Ойнинг қадамига
Қадам қўшдик, биз,
Бутун умри бўйлаб
Ғамли дунёнинг
Тўйига янгидан одам қўшдик биз!
Боғлардек,
Баҳорда кулган боғлардек
Ўсдик биз,
Ундик биз,
Кулди биз тараф.
Шунинг-чун,
Шунинг-чун
Тиниқ юзимиз,

Шунинг-чун,
Шунинг-чун,
Бизда шон-шараф!
Ипакдек мулойим,
Олмосдек тоза,
Ингичка, асабий
Нурлар таратиб,
Даврнинг
Электр чироғи ёнган:
Коллектив юраги
Ижод-ла тула,
Ҳар он,
Ҳар пайтда
Янги яратиб,
Эрта учун юриб
Узоқ... толмасдан
Кенг, ойдин кучадан
Қадамни бошлаб
Эртанинг бахтини
Олиб бораман!
Чулларга гул тикиб,
Чаманзор этиб,
Шаҳар утиб,
Дашт утиб,
Денгизлар утиб,
Тарих бетига
Темир из ташлаб,
Эртанинг бахтини
Олиб бораман!
Сарбаст ва оғир
Қадам юради...
Қаердан унинг
Овози келса,
Билингиз унда ҳам
Инқилоб яшар!—

Сарбаст ва оғир
Қадам юради...
Бу кунги ҳар қадам
Бир эшик очар;
Бу кунги
Жонкуяр
Бастакор,
Полвон,
Содиқ,
Инонган
Ҳар битта одам
Бузилмас,
Занг босмас,
Бир ҳайкал топар,
Ҳайкалки,
Учмас,
Сунмас
Нур сочар!..
...Лирикам, кўлкалан,
Кўлкалан, гузал,
Сен ҳам
Бу куннинг
Бир ижодчиси,
Найлардан фишт ясаб
Пойдевор урар
Қурувчи...
Қурувчи...
Эртанинг,
Ёруғ эртанинг
Ҳайқириқ сололган
Уткир жарчиси...
Кўлкалан!
Тил бердим,
Юракнинг найи,
Кўлкалан!

Эркам —
Лирикам менинг —
Ювган,
Тараган,
Қараган юртцинг
Хизматин
Қилишлик
Вазифанг сенинг!..

1933

НОРБУТА

(Шу номли дostonдан парчалар)

Омон бўлсак, кўришармиз!

Қиш. Изғирин елар беқарор,
Туннинг сочи тузиган, бесар.
Туйнукдан қия қараган ой
Узун шокила шуъла тўкар.

Уйнинг заккина қорасига,
Бир тола нур секин ёпишди.
Сарваройнинг қош орасига...

Нега қошлари чимирилган?
Нега йиғлар у хунибийрон?
Қаёқдандир кирган жичча ел
Уй ичида туртиниб, ҳайрон...

Уй бурчида бошини солиб,
Лабларини тишлаб, тек турган,
Уйларига етолмагандай,
Узун-узун хаёллар сурган
Норбута-ку, не бўлди ўзи?
Нелар бўлди, сўйлагин, қўзи!

«Шундай энди. Сарвар, йиғлама,
Зинҳор қайғурмагин, чечагим,
Кўришармиз омон бўлсак, эркам,
Қойинмагин, ачир ичларим...

Кетар бўлдим. Мен кетар бўлдим,
Не қилайин, Сарвар оппоғим.
Сен ҳам отам, ҳам онам, укам,
Қариндошим... ишонган боғим.

Унутар деб уйлама сира,
Нега сени унутай, қўзим?
Сен жонимсан, сен армонимсан,
Сен юрагим, сен икки кўзим.

Биламан мен, азобим катта,
Хаёллари чуқур ва чигал.
Майли, ёлғизликни ҳамроҳ қил,
Сабр қил-чи, то келгунча гал.

Ёшларингни тўкма, сел қилиб,
Сенга қандай-қандай англатай?»

Уй қоронғу. Кеча жим, сокин,
Узоқларда итнинг улуви.
Секин жилдир-жилдир оқади
Томорқада ариқнинг суви.

Ой девор ортига ўтмасдан,
Тонг ёришмасдан-оқармасдан,
Бўта узун йўлга чиқмоқчи
Ҳеч ким билмай, сезмай, кўрмасдан.

«Қайга кетамай, дейсиз, Бўтам?»
Сарваройнинг ёши тўкилди.
Ёлғизликда не қиламан, дер —
Шўрим қурсин... Не қилай энди?!

Норбўтанинг кўзларида ҳам
Ёш бор экан, арти билдирмай.

Қандай қилиб у ҳам ташласин
Севганини — Сарварни шундай.

Қийин айрилиқнинг дардлари,
Юрагингни ебоқ ташлайди.
Тоғ куринар зарра фардлари,
Аямасдан кузни ёшлайди.

Қандай қилсин Норбута ахир,
У ҳам ташлай демади уни.
Қандай қилсин Норбута ахир,
Аҳвол мажбур этса гар шуни?

У ҳам ташлай демади уни,
Норнинг ҳам куяди юраги.
У ҳам ташлай демади уни,
Бу эмасди унинг тилаги.

Қи севганидан ажралсин у,
Ёшлик чечагини қолдирсин.
Ёзги сувлар каби сарғайиб,
Қўзларини ҳижрон толдирсин

Сарварини ортиқ севади,
Сарварни деб, нелар кечирди.
Сарварни деб, ухламаган ҳеч.
Сарварни деб, кузи ич урди.

Бир кўрганда, шув этган юрак,
Бир куз куни далада юриб.
Яна тўйларда кўриб уни,
Юрган орқасидан уй суриб...

Шундай қўзисини қолдириб,
Йўқолишга кўнгли бўлмас-ку,

Лекин мажбур, бечора Бўта,
Кетган билан, кетиб улмас-ку.

«Қўзим,— деди,— қўзим»,— деди у,
Юпатайин Сарваримни, деб.
Гап рост келмай: Сарвар йиғлайди,
Юпатиши бўлмай сира эп.

Мана, севганидан Сарварни
Юрағини очиб ташлади,
Нега кетар булганини у,
Сарварига айта бошлади:

«Сенинг учун, гулим, айтаман,
Лекин мени йўлдан тўхтатма.
Беш-олти кун азобингни деб,
Кукрагингга огир ўқ отма!

Кул қилди-ку босмачи дасти,
Йиллар қақшаган-ку дастидан,
Эҳ, ёнаман, чидам йўқ асти,
Эсга олсам ота-онамни.

Биласан-ку, бечора отам,
Муштипар онамни бегуноҳ
Иссиқ қонларини тўкдилар...
Оҳ!..»

«Менинг акамнинг ҳам бошига
Етган бало шулар бўлди-да.
Дом-дараксиз кетди йўқолиб»,—
Деди Сарвар сўзини бўлиб.

Бўта силаб пешонасини
Йиғисидан тинган Сарварнинг,

Гапларини давом эттирди,
Кандай қисқа қилсам, деб гапни.

«Шундай, Сарвар, нимасин айтай,
Сенга булар ойнадай равшан.

Энди, эшит,
Шу кун кечқурун
Ўлдирдим.

— Кимни?

— Ўлдирдим.

— Войдод!

— Жим, аҳмоқ, додлама!..»

Сарвар ўзлигини йўқотди,
Калласини буркаб кўрпага,
Қўрқиб, титраб сўради:

— Норим, кимни?

Айтинг, ҳам нега?

«Тўхта, энди, мен айтиб берай,
Қасам ички, биров билмасин.
Мен сени севаман. Зинҳор ҳеч
Юрагингдан тилга чиқмасин!»

«Кеча кечаси мен, Раҳим ота
Хўжайиннинг буғдойин тортдик.
Раҳим ота иккита қопга
Тортмай солган экан сал ортиқ.

Бир пудча кам келган буғдойдан,
Қоплаганлар сотилгандан сўнг.
Шунинг учун Раҳим отани
Чунон урди қамчилаб, у тўнг.

Бечора чол ҳолидан кетди,
Мен суяклаб уйига элтдим.

Ёмон урган экан, шу кеча
Жон берган у, кексайган етим.

Бу кун чидамасдан, ғазабим,
Оловланди ортиқ қўзғалгач,
Катта омборда, кўз қорайгач,
Пайтин топиб, пичоқ урдим мен.

Гинг демасдан йиқилди Ғани,
Ўлдирдим!
Омборни қулфлаб,
Тўғри уйга келганим ўша!»

— Нима бўлди сизга, Норбўта,
Энди не қиламиз, вой ўлай?—
Норбўтага ташланди Сарвар
Бир нарсадан чўчиб қўрққандай.

— Қўрқма, қўзим. Майли, қонга қон.
Уч!

Энди англадингми сўзни?
Мен кетаман.

— Мен не қилайин?

— Қўрқувга асир берма ўзни!

— Мендан сўрасалар не дейман?

— Дегин, кўрганим йўқ, келмади!

— Мени қийнаб сўрасалар-чи?

— Дегин, кўрганим йўқ, келмади.

Ортиқ кутолмайман, Сарварим,
Зинҳор мени йўлдан тўхтатма!
Беш-олти кун айрилиқни деб,
Кўкрагимга оғир ўқ отма!

Мен кетайин, Сарварим, ўптир,
Балки йиллар қайта олмасман.

Лек, эркам, мени унутмагил!
— Сени улсам ҳам унутмасман!

Кунлар келар. Қайтиб келарман.
Омон булсак, кўришармиз яна,
Хайр, оппоғим!
— (Йиғлаб) Хайр, Бутам!
— Хайр!

ЧАСОВОЙ

Қулда милтиқ,
Постда Норбўта.
Ой — командир
Кезиб юради.
Муздек ел эсар,
Яшил, зумрад
Ўйноқ баргларнинг
Оқ бағрида
Тулқин уради...

Тун. Ойдин. Ел.
Постда часовой.
Юрак ажаб
Тез тепки берар.
Кўзлар ўтдек
Яшнаган чақнаб.
Турт томонга
Қараб тикилар...

«От!..»

Қайси унгир,
Қайси тоғликда
Оч бурилар
Увиллаб қолди?

Қайси ерни,
Қайси бошлиқни
Бурон босди,
Зур довул олди?

«От!..»

Жимжит ухлаб
Ётган урмонда
Қари сада
Оғиб кетдими?
Тун тинчлиги
Билан тинч ётган
Уфқларга
Бориб етдими?

«От!..»

Шивирлади
Уйнаган юрак,
Қул бақувват
Тутди кулангир.
Ким шитирлаб
Утди бу ердан?
Ким ташлади
Саёқ куланка?

Норбутанинг яшнаган кузи
Узоқларда кўрди қорани.
Кўрди тунда —
Бегона оёқ,
Балки...
Балки душман
Юзи қорадир,
Мандат! — деди, —
Эй... пропуска!
Отаман, жилма!
Яқин келма,

Қора ўчди.
(Бекиндимикан?)
Юрак сира
Тинчий олмади.
Елдек юрди,
Ўрмонга кирди.
Елди... Кезди,
Топа олмади.
Ўткинчидир.
Ким билан, бундан
Қай йул билан
Ўткинчи юрар?
Чувалдилар ўйлар,
Тикилди кузлар,
Юрак яна
Ажаб тез тепки урар.

Сигнал постдан!
«Етди йигитлар
Из қувалаб
Кетди йигитлар».
Тинчлик босди.
Фақат жарда сув
Тошлар суриб
Оқар чўзилиб,
Хаёл тутқич
Бермайин қўйди.
Чалкаш ипак
Қаби узилиб...

Ой этаги
Тоғ этаги
Тоғ чуққисиди
Сал илиниб

Қолди, тун ранги
Учди... Оппоқ,
Оппоқ оқариб
Тонг келади...
Тун қора шоҳи
Румолини ташлаб бошига
Уфқ — қирдан
Йўқолиб кетди.
Ойнинг батис
Этаги тоғнинг
Чуққисидан
Йиртилиб, пастга
Япроқ каби
Пирнлаб кетди.
Яйлов бағри
Майса гиламлар.
Салкин урмон
Қуюқ ям-яшил.
Эрта билан
Тоза кенг нафас
Эмар диёр
Етилиб асил...

Норбутанинг
Уша кўзлари
Ҳали-ҳамон
Тикилиб қарар,
Ҳали-ҳамон
Қулангирда қўл
Ҳали-ҳамон
Қалб тинчимаган.
«Эй, ёв юрак,
Ёмон ниятли,
Чиқсанг, чиқ-да,
Кукрагингни тут!

Ё ўйнашмоқ
Мен-ла истайсан?
Билмайсанми,
Норбута менман!
Пост онамнинг
Бағридан қиммат.
Мен шу постлар
Учун яралган.
Мени алла
Қилган ерлар шу,
Менинг сочим
Шунда таралган
Унутсам мен
Отам-онамни,
Хатто умримни,
Унутмасман
Шонли постимни!»

«От!..»

Ўқ учди
Ажаб зингиллаб,
Оқ булутдан
Кенг соябони
Тоғ учига
Чирмашиб кетди
Бемаҳалда
Юксалган парвоз...
Ўққа учди.

Бегона қора
Ўғри мушук
Сингари пусиб,
Пост олдида,
Чуқур ўнгирда
Кузин қисиб,
Енгар ўққа

Учди фалокат!
«Қон қус, улгур,
Сенга ёзиқ шу.
Тонг отдирар
Туннинг ҳукми бу!»

Норбута, сен,
Нималар қилдинг,
Ўз куксимга кулангир босиб,
Ўз қонингни
Тукдингми ерга?
Норбута, сен,
Нималар қилдинг?

«Ука... ука»,—
Деди лаблари,
Сўнгра кучсиз
Юмилиб қолди.
Нафаси тўхтаб,
Кузи бақрайиб,
Ранги учиб,
Киртайиб қолди.

«Ака»,— деддинг,
Отдинг ўзингни.
Бағринг босдинг
Сунган багрига.
Жавдиратиб кўзларини Нор
Сакраб турди.

Бегонами бу?
«Бегона! Эҳ... Душман уласи.
Тфу! Сенга
Ки қора юрак.
Бир эмчакдан
Эмган эсак ҳам,

Тилак бизни
Бутун айирган.
Мен от қуйиб
Туғри йул олдим.
Сени душман
Томон қайирган».
Устида кир,
Йиртиқ чопони.
Моғор босган
Яктак эгнида.
Ичдан тизма
Ҳароми уқлар
Хиштагида
Иккита бомба.

«Нималарни
Қилмоқчи булдинг?»
Қўкрагингда
Ўзга бир армон?
Қон қусиб ул,
Изларинг учсин!
Қон қусиб ул,
Дилъ кир душман!
Унутсам мен,
Отам-онамни,
Унутсам мен
Қариндошимни.
Унутсам мен,
Ҳатто умримни,
Унутмасман
Шонли постимни!»
Сарвар.
...Дарахтларда қиров ялтирар,
Дамни кесар ҳавонинг заҳри.
Қор бетига қиздай қалтирар
Қумуш нурлар... Очилар баҳри,

Мунчалик гаМ, мунчалик мунип
Битта жоним қайга жо қилар?
Шунчалик-да банданинг кунгли
Қачонгача қадни ё қилар?
Ўзинг подшоҳ... Ўзинг биласан,
Неки қилсанг, ўзинг қиласан!..»
Деган каби бақрайиб ётган
Нурсиз кўзлар о... ухлаб кетди,
Тинди бурон, оқ чиммат ёпган
Ой ҳам энди уфққа етди...
Ухла, ғариб-етим, келинчак,
Ором олсин кўзларинг жиндак!

(Мен сезмайман қаҳрамонимни
Агар жиндек уйқуга ётса.
Елга ташлаб қиммат онимни
Бекорларга ҳавола этса.
Менинг учун бу даҳмазадир,
Аммо ўқувчига маззадир:
Шундай пайтда мен шарҳ беришга
Мажбур бўлиб қоламан, кейин —
Аллақандай сўзлар теришга
Ва уларга янгидан кийим
Кийгизишга овора бўлиб
Қолганимда, ўқувчи кўриб,
Воқеалар гаранг қилган бош
Бирпас дам олади, шунда бўш —
Нафас олар, унга маззадир.
Аммо менга бу даҳмазадир!
Майли, шоир! Майли, ўқувчи!
Бу ҳам катта ишнинг бир бурчи,
Бир парча гушт — юрак шунча кенг,
Ҳаммасини сиғдирадир тенг,
Қани, энди давом этайлик,
Ишнинг охирига етайлик!)
У ухлади... қарғалар уйғоқ,

Қарғалар шод тонг отганига.
Ана, худди тутгандай тұлғоқ
Кучан билан ўнг қул ёғига —
Ағдарилди, бечорани ким
Қурқитади? Ҳамма атроф жим...
Войдод!..— деди, кимдандир қочди,
Чучиб кетди, кўзини очди:
Қоронғу уй... титрайди дир-дир.
Қурқиб кетиб уйгонган кампир,
Кукрагига туфлади. «Қелин,
Нима бўлди?»— деди ва секин
Силаб-сийпалади бошини,
Енги билан артди ёшини.
Сарвар унга термулиб аста.
Гўё узоқ ётган бир хаста
Пуфак каби шишиб қовоғи,
Суви қуриб, қақшаб томоғи,
Най бандидек дами узилиб,
Қўнгли тулиб, сатта хўрсиниб:—
— Туш кўрибман, — деди, — бувнжон,
Айланайин сиздан оҳ... қачон
Ёруғлик кун келар биз учун?
Нега тақдир кўрсатмас кучин?
Идиш эмиш, аммо бирйўла
Яхши кўрган пиёлачамни,—
Биров олган эмиш... ачамни...
(Улган онасини эслайди она.)
Сўкармишман. «Ҳеч ким билмайдил!»—
Дер эмиш у. Бир вақт қарасам,
Девордағи михда турганмиш.
«Вой ўлай мен», деб олай десам,
Қўлларимдан биров тутармиш.
«Қуй,— дер эмиш,— зўрға турибди,
Қул тегизма, ёмон бўлади,
Тушиб кетса, яксон бўлади».
«Йуқ!— дермишман,— жонимдан азиз

Пиёламни нима учун ман,
Шу ҳолича қўйиб қўяман?
Жон поччажон, мени тутманг сиз!»—
Деб қўлидан чиққан эмишман.
Аммо михга етмас эмишман...
Гангиб қопман, йуқ эмиш ҳушим...
Чўчиб туриб қарасам, тушим.
«Паноҳида асрасин эгам,
Нозик ерда экан»,— деди-ю,
Юм-юм йиғлаб кетди кампир ҳам...
Яна оламни босди қайғу...

Шоир, бўлди. Дам олгин бир оз,
Бузилмасин жаранглаган саз!

ФАЛОКАТ

Тун уфққа бошлади ҳужум,
 Қоп-қоронғу. Отряд тўхтади.
 Хорган отлар бош солишган, жим...
 — Дам олингиз!— деди командари,
 Катта тошга суянди ўзи.
 Уйқу босар, аммо кучли шарм:
 Ярми очик илиниб кузи
 Худди қушдай омонат мудрар,
 Уйқу ўлсин қаёққа судрар?
 Онда-сонда юлдуз йилтирар,
 Ой ҳам энди чиқа бошлади.
 Оқаришиб оғоч бошлари,
 Ётмуш каби барглар диалдрар.
 Ел эсди. Ел эсар дийди,
 Отряд ширин-ширин ухлайди.
 Бу ер бағзар, тўрт тараф жимжит...
 Ойдек уйғоқ айланган йилит.

Бўтирилди ой қоти-оқин,
 Сутдай кўра чўкиди келин.
 Ўқибди ёзу қолмақларм, иккин
 Эзилганда ҳақиқатин.
 Эдиларини ёрқини қўшар...

Тўртун. Ушқ қў қўли ушар.
 Эдиларини ёрқини қўшар.
 Миллати ёрқини қўшарини.
 Қўи қўли ушқ қўли ушарини.

Осмонларда офтоби — олтин,
Булут каби енгил ва ихчам,
Енгув учун ҳамон хотиржам,
Лекин сабр қилолмай дил ҳеч,
От устида ўйнатиб қилич,
Қунғироқсоч, барваста ботир...
Махно билан жанг қилаётир...
Оха... Қувиб кетди... Хою-ху...
Улим шараф, ҳайдасам қурқув
Худди бодрок каби ёғар уқ...
Жон кўринмас кўзга, асло, йўқ.
Дов бўлмаса, енгув бўлурми?
Енголмасанг, кунгил тулурми?
Зафар керак, зафар! Хою-ху...
Яна зўрлик қилади уйқу.
Узоқларга тикилиб қолиб,
Мудраб кетар нигоҳи толиб...
Тонготар пайт аёз ҳам тушди
Шинелини ураб, қунушди.
Эски Киев ортида сокин,
Кенг Днепр оқади, локин,
Командирнинг кўзи қиргоқда —
Ям-яшил ўт кўкарган ёқда.
У томонда — тоғ этагида,
Бир қабр бор тошнинг тагида,
Фарёд қилиб йиғлайди она,
Командармда уйқу йўқ яна.

Босниқираб қийналар жони,
Чўмиб турар қир ва тош ёни...
Ой саргайиб тоғлардан ботар,
Юлдузларда нур йўқ, тонг отар.
— Пича мизғи, командир ўртоқ,
Тонг отишга ҳали кўп узоқ, —
Деди яна бир уйғоқ товуш.
Командир жим, командир хомуш

Унга қараб тикилар. Уйғоқ.
— Буюрингиз, командарм ўртоқ,
— Отлансинми отряд?
— Ухла, йўқ.
— Сув берайми?
— Нима? Қимга?.. Йўқ,
Жавоб калта, тўмтоқ ва узоқ,
Командирнинг авзойи бузуқ.
Махоркани ўради, тортди,
Буруқсаган тутун таратди.
Кўзларини юмди тик туриб,
Балки яна хаёллар суриб,
Ким билади нени ўйлайди...
Ана, секин қўшиқ куйлайди:
«Порлатарди байроқларни
Яралардан оққан қон.
Юрди, Донбасс партизани
Кучли, абжир эскадрон...»
Ашулани сўнгини чўзмай,
«Дон», деди-ю, биракай тинди.
Махоркани ташлади, энди
Тутаб ётган ўтдан кўз узмай
Тикилганча қараб қолди у.
Норбўтага ошна эди бу,
Кўпдан бери бирга яшайлар,
Бирга туриб, бирга ошайлар,
Неча марта ўлимдан қолган
Командири сўзламас ёлғон.
Уч жойидан ўқ егани рост,
Тўртинчи ўқ тегмаган, холос.
Роса абжир, табииати зих.
Кўп ўйлайди, кўп иш қилади,
Сал нарсага тез сиқилади.
Хурсанд бўлса, кулади, қаҳ-қаҳ...
Аччиғланса, кўзлари соққа,
Суҳбатида ажойиб маза,

Жангни сувдек биледи тоза,
У юрганда жон оламан дер,—
Яхши уртоқ, уста командир.
Гоҳо шундай кунгли бузилар,
Хаёллари узоқ чўзилар.
Шундай пайтда Норбута ҳушёр,
Қайғусига дарров булар ёр.
Уни жондан азиз кўради,
Қайғусини лазиз кўради.
Шунинг учун бу ҳам ёқади,
Командири бунга боқади.
Кўзларида меҳру вафо бор,
Она каби содиқ, вафодор.
Ўша тошга суянди яна.
Кўзи ҳамон Бутада, ана
Тилга кирди, Норбута тинглар,
«Қоронғи уй, ярадор инграр,
Сув деганда, сув томизаман.
Уҳ деганда, оғриқ сезаман.
Қон оқади тизиллаб шар-шар
Ранги учиб, гўёки мрамор.
Борган сари оқариб кам-кам
Тоғдан оғир ётади... акам.
У икки бор калла кўтарди,
Тили гапга келмай, йўталди.
Ёнди... куйди... азобланди. Ўт...
Бутун олам гўёки тобут —
Кўзларимга ёмон кўринди.
У бечора шундай уринди.
Аммо ҳайҳот!.. Айтолмади сўз,
Азобига чиқолмади кўз,
Билолмадим не қилишимни
Суғурдим-да ён қиличимни
Азобидан қутултирай деб,
Уйқусини осон қилай деб.
Кўзларимни юмиб, мулжаллаб

Шарт бошини олдим...

Ўл, жаллод!

Деган овоз чинқириб кетди.

Фарёд қилдим, фарёдим кучсиз

Ҳам қабрсиз, ҳамда тобутсиз,

Ўша ерда қолди бечора.

Бутун олам кийинди қора...

Сўнгра... сўнгра... яна кетдим мен,

«Ўч олишми? Душман! Шошма, сен,

Ўт қўяман, ёндираман, от!»—

Дедим кетдим, булгани шу, ёд —

Ҳали-ҳали эслайди уни,

Фигонимнинг чиқар тутуни.

Не хил яшаш, қандай жон бериш.

Ҳаёт шарти! Билмакка тириш!

Улим гоҳо зафар келтирар.

Буни камдан-кам одам билар...

Ой ботишда тонг қоронғуси,

Ширин командармнинг уйқуси.

Сал ўтмади ҳайқирган овоз

Бор тинчлигин бузди:

— Эй... отлан!

Ҳамма уйғоқ, ҳамма тайёр, ғоз.

Қулоғини чимирди отлар.

Отряд борар, командир мағрур

Кўз қиличдан ўткирлик қилур —

Атрофига қараб, яйрайди,

Туриқ оти кишнаб уйнайди.

Хаёлида ғариб онаси

Ёш тўкади, ҳар бир донаси

Яроғланиб дарду ғам билан,

Қайғу-алам ва ситам билан

Аскар каби ўтар олдидан,

Қаёқларга чорлар ортидан?

Чақмоқ чақар, кўнглида қайғу...

Не қиларин билмай борар у.
(Одам гоҳо шундай бўлади.
Ую фикр билан тўлади —
Ҳаммаси ҳам қиммат ва ширин —
Шунда билмас не қилишлигин.)
Тоғу тошлар кўзига гўё
Худди босиб келаётган ёв
Кўринади, юраги нотинч,
От устида гўё темир синч
Қотиб қолган туяди ўзин,
Беихтиёр юмади кўзин.
Бирдан тўхтаб шарпа сезгандек
Дурбун қўйиб қарайдн андек.
Яна тоғлар... яна тошлар... қир...
Нега кўнгил қалтирар дир-дир?
Бургут каби отряд кутади.
Шу чоқда уч десанг, учади.
— Ҳали узоқ, кўприк келган йўқ,—
Деди секин командир,— хавф йўқ,—
Орқасига қараб:
— Чоп!— деди.
Отряд чопар, отряд хўп, деди.
Тақарақлаб туёқ сасланди.
Отлар шамол билан басланди,
Командирнинг оти учади,
Туёғидан тупроқ кўчади.
Совуқ ҳаво хунук гувиллар,
Акс-садоси тоғда гувиллар.
Анча узоқ кетиб қолди у.
Ўқ чақнади. Не гап бўлди бу?
От устидан парт учиб кетди,
Наҳот, сўнгги дақиқа етди?
Ҳаммани ҳам босди ҳаяжон:
Наҳот уни маҳв этди ўлим?
Ҳамма бирдан бошига келди
Муҳаббати ёнига келди.

Не қилишини билмади ҳеч ким,
Бутун атроф жавоб бермас, жим...
Мўлдир-мўлдир йиғлар, қаноти —
Синган қушдай бошида оти,
Бўронларни енгиб келган у,
Шер юракнинг тақдирими бу?
«Эй валати дайди қўрғошин,
Чиқ ўртага, бўлса бардошинг
Ғазабимиз олдида, ғўдай!»—
Деди тоғни талқон қилгудай
Ваҳшат билан ўшқириб Бўта.
Чурқ этмади ҳеч бирон рота.
Бирпас жимлик ҳукмрон бўлди,
Ҳамма кўнгил қон билан тўлди.

Шунда бирдан ўқ чиқди яна,
Бир аскарни шарт йиқди яна.
Ҳамма қочди, ҳамма қўзғолди,
Ҳар ким ҳар тарафга йўл олди.
Қайси ёққа қочсанг, омон йўқ.
Тўрт томондан ёғар ваҳший ўқ,
Ҳалқа қилиб ўраб олган ёв.
«Ким ботинар, қайсингда бор дов?
Биз ногаҳон ўлимдан эмас,
Кураш билан бахтлимиз! Қочма!»—
Деди Бўта, эҳ гуррос-гуррос.
Туп-туп йигит гўёки сочма —
Порох каби ёвга ташланди.
Қонли оғир сўғиш бошланди.
Булар пастда жойлари яйлов
Ўнгирларга пусиб олган ёв.

Қочмасалар хароб этади
Бу ҳолга ким жавоб этади?
Умрида ҳеч адашмаган эр
Бу гал хато қилган командир.

Ахир неча марта юришда,
Душман қайда, билиб буришда —
Кўймас эди олмасдан зафар,
Не фалокат босди бу сафар?
Ёмғир каби ўқ ёғилади...
Улим ёмон, ҳамма билади!
Тоғ отди-ю, уфқ қоронғу,
Осмон чекар дардли бир қайғу.
Тоғ булоғи йиғлагансимон,
Тош кўзидан тўкар оппоқ қон...
Йигитларнинг кайфи беором,
Хар нарсага қарамай беном
Неки бўлса, еб ташлагудай,
Алам билан жанг бошлагудай,
Жаҳл билан босарлар қамчи.
Терлар қуйиб томчи ва томчи,
Тош демасдан, кўлоб демасдан,
Йўлбарс каби ҳеч тап тортмасдан,
Жон ҳаприда югурар отлар,
Не отларки, учар қанотлар...
Душман қувар, ўқ ёғилади...
Улим ёмон, ҳамма билади!
Бефойда улгандан кўра,
Қочиш яхши! Ўзингдан сўра!
Мард кишининг мардлиги ҳаёт.
Улим мардлик берарми? Хайхот!

Ортда қолди чарчаб саман от,
Ортда қолди якка пулемёт,
Душман босиб келар, нечора?
Пулемётчи йигит бечора
Нахот, банди тушиб қолади?
— Йўқ! Аввало жонни олади,
Сўнгра аскар бўлсам бўларман.
О! Қайтингиз!.. Майли, ўларман...—

Деди-ю, шарт тушди отидан.
Шу чоқда от унг қанотидан
Ўқ еди-да, таппа йиқилди,
Пулемётчи энди не қилди?
Абжир йигит ўтдан ҳайиқмай
Қузи қонга тулиб айиқдай
Куч сизди-ю, отни тунтарди,
Пулемётчи дарров унгарди.
Тириллатиб сайрата кетди,
Бормисан!— деб, эҳ... ота кетди...
Худди тутдай тукилди душман
Бу аҳволат деди: «Урушман!»
Қани, душман дов қилолса-чи,
Бирон қадам ҳам жилолса-чи!
Душман кучли эканин билгач,
Бунга дили гувоҳлик бергач,
Отрядларни узоқ кеткизмай,
Қаршидаги қирдан ўткизмай,
Бор ўқини расамат қилиб,
Ўз жонидан кечиб, ишқилиб —
Йўлни анча боғлаб турди Нор.

Ўқ оз қолди, нима чора бор?
Ўзи домга илинган овга
Ўхшаб, асир тушсинми ёвга?
Йўқ!— деди-да, командир сўзин
Эслаб кетди, о... ўзи ўзин
Ўлдирмакни ўйлаб, тиф билан
Кекирдакка ўқталди... бирдан
Ўзи қўрқиб кетди ўзидан!
Қон томарди икки кўзидан!..

* * * * *

НАХШОН

(Бағишлов)

Боғларга намозгар
Салқини тушди,
Гуллар нам баргини
Қайирди аста.
Офтоб ҳам сув ичар
Тоғлардан пастда,
Лоладек қип-қизил
Ўт шафақ ўчди.

Қўз тутдим,
Қўзларим нигорон бўлди;
О, дилбар,
Сиймбарим, юзлари қирмиз,
Қиприги куксига
Соя солган қиз,
Қўз тутдим,
Юрагим тула қон бўлди.

Шаббода боларидай
Гулзор узра шўх,
Ой фонарини
Ёқди — қиз оқшом,
Яша!..

Сен келдинг
Севгилим, Нахшон,
Сув қизи — сувсарим.
Қиприклари ўқ,

Сен келдинг,
Кунглимга сув каби оқдинг.
Сен келдинг —
Рухимда яшаш бошланди,
Севинчдан кўзларим
Беҳол ёшланди.
Сен келдинг,
Шеъримга чечаклар тақдинг.

Сен келдинг,
Ваъдага вафодор малак,
Оппоқ кўлингним
Сийпалаб упай?
Қора сочингними,
Сийпалаб урай?
Ваъда этайинми,
Сенга деб фалак?

Арзирди
Фалакни этсам ҳадя,
Афсус...
Фазо ҳали менга қул эмас,
Майли... боримни
Айлай армуғон.
Гарчи у,
Ажойиб, асл гул эмас,
Нахшон, эй, ёшлигим
Севгилим, ма, ол!

Ишқимнинг энг олий
Туҳфаси — шеърим.
Ўқи!
Лабларингдан тўйиб эмгани,
Шеъримга беркинди
Атайлаб меҳрим.

Шоти бўлиб
 Кукка чирмашган нола.
 Шундай поядорки,
 Кўринмас таги...
 Тоғ бошида куннинг
 Қонли этаги,
 Йиғлар унгирларда
 Мунгли шалола.

Кеч кирган.
 Чангларни кукка кўтариб,
 Пода кетди.
 Тинди чупоннинг найи.
 (Билмам, нечанчи йил,
 Билмам қайси кун.
 Фақат эсда қолган
 Аччиқ бир бийи!)

Яна салқини йўқ
 Ниҳоли толча
 Ёмғир томчиларга
 Жом қилиб баргин,
 Истамасдан шу ҳам
 Умрнинг таркин,
 Яшаш учун урнаб
 Овора эди;
 Зангизўрга¹
 Маржон ёшим тўкилди,
 (Зор эканми дарё
 Менинг ёшимга?)
 Юрагимни тутган
 Чоки сўкилди.
 Қора кунлар тушди
 Сағир бошимга!

¹ Еревандаги дарё.

Отам кетган,
Учган ҳаётим шами,
Ҳали силқиган йўқ
Гурнинг кесаги,
Бу ҳам кетди —
Кетди дилим далдаси!
Меҳрибоним онам...
Жонгинам онам...

* * *

Найлай,
Кипригимнинг нозик учида
Қайғуларнинг нами —
Симоб доналар?
Найлай,
Қалбим узра
Қон эмар ништар?
Найлай,
Юрагимда
Дард-армонлар?
Сув бетида оққан,
Ҳай, сап-сариқ барг,
Тухта, хаёлимни
Олиб қочмай тур.
Мен ҳам рӯмолимни
Ташлай азага.
Мен ҳам
Сувга шимғий
Сунгра бирга юр!

Оқсам, зора қалбим
Куймаса дейман...
Дардим ошмасайди
Мен келармидим.
Алам ҳалқумимдан

Чучварадек қайнар
Кучаларда сув.
Бахмал каби қора,
Куринмас осмон.
Бутун ёруғ жаҳон —
Дардли бир қайғу.

Шаҳар чеккасида
Мен билан очлик
Хамдам булиб юрди,
Күзим қорайди.
Гуё авваллари
Шунчалар чексиз...
Чексиз бўлган олам
Энди торайди.

Ўчинг борми яна
Вафосиз фалак?
Жафоларинг қурсин,
Юрагим тўлди.
Бир парча дил бўлса,
Куйиб кул бўлди.
Улар бўлсам, ўлдим,
Этма куп ҳалак!

Тун қоронғу. Зулмат.
Ҳол қуриди. Уҳ...
Очлик енгворди.
Совуқлик сездим,
Этим «жув» этди-ю,
Күзим беркилди.
Ҳолсиз қўлим билан
Бошимни тутдим:
Пешонамдан ажаб
Совуқ тер келди,

Бошгинамга қилдим
Бир тошни болиш.
Сал ўтмасдан юрди
Шабада ғир-ғир.
Қулоғимга инган
Бир томчи ёмғир
Гуё мен фақирга
Айларди нолиш...

* * *

Шундан кейин,
Кейин, билмайман сира,
Ёки азон эди,
Ёки ярим тун.
Тепамда бир қора
Сояни сездим.
«Қизим, ётма,— деди,—
Уйғон, болам, тур!»
Бирон одам менга
Раҳми келмаган,
Юмшоқ гапни азал
Эшитмаганман,
Чидолмадим асло,
Йиғлаб юбордим,
Бу одамнинг
Мунча ғамхўрлигидан...

Елкасидан
Шартта кир тужуркани
Олиб, бошим билан
Бирга ўради.
«Қўрқма, қизим,— деди,—
Қўрқма, оппоғим!»
Кетдик.
Йул-йўлакай
Ҳеч на сўрмади.

Биз юрдигу
Ҳаво очилиб кетди.
Юлдуз марваридлар
Сочилиб кетди...

* * *

Осмон шодлигимдай
Тоза ва баланд.
Ҳаво муздек салқин,
Енгил ел турди.
Барглар кўнглим каби
Қалтирар тинмай,
Хавфим хаёлимни
Қўрқитиб сўрди:
«Ким у ўзи?
Мени элтар қаерга?

Яна кулфатларга
Ошна этарми?
Сочларимни
Елдай тўздириб қўйиб,
Ойлар каби ёшлик
Ташлаб кетарми?»
Одам индамайди,
Тундай жим борар.
Узоқларни қувлар
Сирли кўзларим.
Айтай десам, қўрқдим,
Чурқ этолмадим.
Тил тагида қолди
Айтар сўзларим,

* * *

Фонарь ёнар эди.
Живиллаган нур
Куча беткайида

Жимиб ётарди.
Туннинг қора ёбчли
Лулиси секин
Араратдан ўтиб
Пастга ботарди.
«Қиргин,— деди,— қизим,
Қўрқма, киравер!»
Оёқларим сира тортмасалар
ҳам

Кирдим. «Кучалардан
Қоч энди, қўзим!»
Деган фикр бўлди
Менга зур ҳамдам.

Оддий бир ўй,
Хира жинчироқ порлар.
Тишда туннинг дайди
Шамоли сарсон.
«Қизим, тап тортмагин,
Ўтир, ўз уйинг,
Қорнинг очдир,— деди,—
Мана жиндек нон!»
Эй, бошимни силаб,
Қизим, деган, ҳей,
Қўзларимдан ўқи,
Дардим кўп менинг!
Қўйгин қайғуларни
Ўзим чекайин,
Бундан бағи
Жафо улушим — менинг,
Дегим келди.
Аммо тилим бормади,
Юраккинам
Гўё қўрқиб оқарди...

Менинг хавфим билан
Учакишгандай
Сирли кузлар менга
Ой!.. Тик боқарди.

* * *

Дамлар соқов каби
Миргайиб ўтар...
Бирдан:—Кизим,— деди,—
Оппоғим, сузла,
Нечун, нечун бўлди
Умринг саргардон?
Нечун, нечун сунди
Қоп-қора кузлар?

Кузларимдан томган
Томчилар унга
Умрим эртагини
Айтиб бердилар.

.

Яна жимиб кетди,
Унинг қараши...
Хаёлларим яна
Қўрқиб дердилар:
«Қим бу ўзи?
Нега шундай кечаси
Бу уй мизғимаган,
Роҳати йўқ ҳеч?»

.

«Қизим, чарчагансан,
Толгансан, эркам,

Ором олгин... ухла,
Ўзи ҳам жа кеч!»

* * *

Ўқувчи!
Сен менинг
Қадрдон дўстим,
Сенинг ишқинг борки,
Заҳмат чекаман.
Ширин уйқуларнинг
Баҳридан ўтиб,
Ўзун кечалари
Шеърлар битаман.
Бир кун яна келди
Чиройли қиз — тун,
Хол-жонимга қўймай
Қирди уйимга,
Рўпарамга аста
Ўтирди яна.
Теран кўзи билан
Сингди уйимга.
Яна илҳом қалбни
Игналаб тилди.
Юрагимнинг
Чоки сўкилди яна,
Яна илҳом қалбдан
Қон эмар сўриб,
Қон томчиси шеърим
Тукилди яна.
Яна «Нахшон» учун
Севгили шеърим.
Ҳикояси унинг
Авж олсин тезроқ,
Лекин шу ергаки,
Етдим битиклаб

Узурим бор сендан
Уқувчим, жиндак:
Орзум бор битмак
Бир даста дoston.
(Улмасам мен уни
Рослаб бераман!
Ҳали бу битиклар
Бир ҳавас, холос.
Ҳали ҳавас билан
Гуллар тераман.
Балки, бу гулдаста
Ранг-баранг бўлмас.
Балки расо бўлмас бойлами...
Сал буш.
Балки баҳоси ҳам
Кўп бўлмас ҳали.
Балки... Аммо сен ҳам
Билганингни қўш!..)
Худди шу ерида,
Менинг билгимча,
Нахшон, гарчи бундай
Мурувват кўрди;
Гарчи, меҳрибонлик
Қилди у одам,
Гарчи, аҳволини
Ачиниб сўрди.
Еш бола-ку, ахир,
Қўрқиши керак:
«Кўкрагимда худди
Улим ўрмалар.
Хаёлимда катта
Бир дев хўмраяр»,
Дея, яна ортиқ
Қўрқиши керак.
Чунки у сирли кўз
Кўллардай сокин.

Алланарсаларни
Уйлайди тинмай,
Нахшон қийналади
Кўзи илинмай...
Қандай қилиб, ахир,
Тинчий олади?
Нахшон, ахир, ҳали
Билмайди уни,
Қандай мизғий олар
Кўзлари сузгун,
Шундай уйда...
Шундай, айниқса, туни?..
Буни мен бу ерда
Ёзиб турмайман,
Чунки қаҳрамоним:
«Тезроқ бўл!» дейди.
«Тезроқ бўлгин, Усмон,
Тезроқ битиргин,
Йиғлаб улиб бўлдим,
Севинай», дейди.
Майли! Мен ҳам туйдим,
Фараз қил сен ҳам.
Достонимда албат
Булар бут бўлар,
Сўнгра сенинг ишқинг,
Тоза, пок меҳринг,
Сувдек суқинг билан
Шуҳратим тулар!

Хаёлларим чигал...
Кўзим юмулган.
Ширин уйқу андак
Мизғитган экан,
Кўкрагимга жиндак

Шабада тегди.
Чүчиб турдим,
Уйга бир хотин кирди:
Сил башара,
Кузи олчадек қора.
Устида бор эди
Бамазий куйлак.
Бир қаради менга,
Қалбим титради.
Фижжак билан чалган
Мунгли бир куйдек
Титроқ овоз билан
Шивирлаб аста
Дарров уй турига
Бориб, одамга
Алланарсаларни
Сузлади тез-тез...

Сунгра нафас олди,
Сунгра тинчиди.
Менга яна боқди,
Мен яна қурқдим.
Яқин келиб менга
Кулиб бирпасда:
«Хуш келибсан, синглим,
Уксима, опош!»—
Деди. Бошларимни
Силади ёввош.
Кузларимга тушди
Хаста нигоҳи.
«Уксик эканимни
Қим айтди сенга?
Қимсан?
Қандай билдинг?
Қандай биласан?»

Нега меҳрибонлик
Айлайсан менга?»—
Деган бўлиб мен қам
Кўзни олмадим.
Сирли кўз боқди
У жувон ҳам тез,
Ва у одам деди:
«Хотиним Маро,
Бу ҳам ғариб...
Қизим, тортинма ҳаргиз!»
Ўзимда йўқ каби
Очоқлаб кетдим.
Намхуш киприкларим
Яна шип-шилта...
Яна томчи томди,
Яна кўз ёши.
Севинч ёши билан
Тўлди дил шунда.
Энди сабо мени
Излаб тополмас,
Эҳтимолки, офтоб
Мени ахтарар.
Ўнгирларга борар,
Тоғларни қарар,
Тепаларда тентиб
Боғларга борар...

Шодлигимдан уйқу
Қочди бир гўрга.
Ўйим узун...
Кўзим ёнди чарақлаб.
Энди чиқмайман мен,
Сабо еллари,
Йиғлаб кўчаларга,
Бахтим сўроқлаб!

* * *

Сирли кўзим ухла
Алла қил, отам!
Ширин тушлар кўргин,
Алла қил, Маро,
Мени кўргин, мени...
Сайр этган булай
Юзларимда шодлик,
Чаманлар аро.
Эҳ, уйқусиз туннинг
Чўзиқ уйлари,
Эҳ, уйларим —
Қанот ёзган каптарлар,
Эҳ, каптарлар — юмшоқ,
Момиқ оқ парлар,
Эҳ, оқ парлар,
Учинг, само бўйлари,
Учинг, ўксик дилни
Бирпас аллаланг!
Сомон йўлларида
Қийқириб учинг.
Овунтиринг,
Адо бўлган кўнгилни.
Учинг! Учинг! Учинг!
Оқ парлар, учинг!

* * *

Шундай хаёл билан
Ухлаб кетибман.
Туш аралаш менга
Сезилди шарпа,
Боқсам: хом сут каби
Кўкимтир саҳар.

Маро ўз-ўзидан
Мунгланар сатта...
Секин бош кўтардим,
Маро жилмайди:
«Ҳа, оппоғим, сииглим,
Ўргилсин опанг?
Хали эрта, ухла,
Ухлайлик икков!
Заводига ишга
Жўнади отанг»,—
Деди. Жони билан
Роса эснади.
Пешонамни силаб
Ёнимга ётди,
Мен ҳам эснадим.
Кузларимни юмдим,
Унқу, кел бери!

* * *

Баргларда оқарди
Ёқут томчилар,
Булут чодир тикди
Қаҳрабо эрта.
Маро сочларига
Қилдек ингичка
Тиғи офтоб ииди
Живиллаб эрка...
Нафасларим шунча
Ичдан келади.
Бутун ҳаволарни
Ютгудек бўлиб,
Ойна орқасидан
Осмон боқади,

Зангор тозаликка
Кукси зич булиб...

Маро жоним, тургин,
Тургин, айланай!
Офтоб ёзди
Олтин кокилларини,
Эҳ, қандайин дилбар
Булди бу эрта,
Қара, Зангизурнинг
Соҳилларини,
Қара, булутларнинг
Хил-хиласини,
Яшил урмонларнинг
Салқинини кўр.
Тургин, Маро жоним,
Тургин, ўргилай.
Елни тароқ қилиб,
Сочларингни ўр!
Гиргиттонинг булай,
Табиат пари,
Майсаларинг гилам,
Қукинг соябон.
Гузаллигинг сенинг
Ажаб бепоён,—
Пой изимдан тортиб
Уфқдан нари!..
Сени энди билдим,
Сенга қарадим.
Нафасларим — ел,
Кукрагим — осмон.
Сени — етимликнинг
Очиқ ватани,
Ўлим олдида ҳам
Ҳеч унутмасман!

* * *

Кичик кулбачани
Айлаб тарк шартта,
Маро билан
Кушни боғларга чиқдик.
Сатанглардек қадди
Кеккайган олма,
Маро билан бирга
Биз уни эгдик.

Маро деди:

«Синглим,
Қайси ёқдансан?»

Дедим: «Осмон деган
Капа тагидан».

Деди: «Саркис менга
Айтди «етим» деб».

Дедим: «Азоб чекдим,
Юрагимни еб».

Деди: «Отанг ўлган,
Онанг ҳам ўлган?»

Дедим: «Қариндошим
Йуқ узга мендан!»

Деди: «Кузларингдан
Айланай қузим,
Мен ҳам ғариб, синглим,
Кунглим яримта».

(Умрин эртагини
Сўйлади бутун.)

Яна кунглим оқди,
Куксим шип-шилта.

* * *

Маро билан роса
Тулиб дардлашдик.
Юрагимни энди
Бушатдим мен ҳам.

«Умр шунча қиммат,
Шунча озгина,
Шунча қисқа дам-у,
Нега дарду ғам?»
Дедим: «Саҳардаги
Булбул оҳидек
Умр қаёқларга
Борар номаълум».
Деди: «Саркис деди,
Жангга чиқамиз
Еки ёруғ жаҳон,
Ва ёки улим!»
«Ростдан, Нахшон ука,
Токай, бу хурлик?
Токай, бошимизда
Баднома кўлка?
Қўйки, озод бўлсин
Оҳудек яйраб.
Осмон каби тоза
Бўлсин бу ўлка!
Жангга чиқасанми,
Қўлингдан тутсам?
Нахшон, оппоқ синглин
Чопарми кўнглин?
(Ўз-ўзидан ортиқ
Қалтираб кетди.)
Ушла, қўлларимни,
Бер, ука, қўлинг!»
Юрагимга ботди
Маро сўзлари.

* * *

Ҳаргиз ажаб уйлар
Кўз очиб кетди,
Бир нуқтада тинди

Умр савдоси
Уни кучаларда
Сарсон айлаган.
Қуллуқ — ибодатнинг
Жазо кишани
Алдаб ялтираган,
Қўзин бойлаган.

У ўз тили билан,
Шундай дер эди:
«Эсдаликларимнинг
Салобати зўр,
Айтай десам
Бутун кечмишларимни,
Сўзга келмас тилим сира...
Мана, кўр.

Адаш гапираман
Халитдан,
Эй, хуш!
Қанотланма узоқ,
Қанотланма туш!
Сенинг тилинг аччиқ,
Сўзларинг аччиқ,
Аччиқ аламларни
Қўзғаб қўясан.
Эсларимга солиб
Куйган ёшликни,
Кўзларимдан бир жуфт
Чашма уясан!»
Тошлар ўяр,
Тоғлар ҳайбатин ёрар,
Кўз нурларин тукар
«Силлиқ бўлсин» деб.
Унинг умри шундай.
Унинг умри — тоғ.

Воясига етган
Сабри қайғу еб.
Маро унинг жони.
Маро — хотини.
Анча зиқроқ,
Аммо дилкаш ва тирик.
(Ахтарсангиз,
Унинг бор бисотини,
Ҳар кулфатда чиқар
Саркисга шерик.)

Кунлар ўтди бир-бир,
Ойлар саналди,
Маро билан нуқул
Сен-сенга ўтдик.
Дунё гапларини
Тинглаб биришта
Ўю фикрим ўсди
Аланга — ўтдек.

Кунлар ўтди бир-бир
Сувдай тутшиб.
Кундуз — оқшом билан,
Кеча — тонг билан.
Эй!.. У кунлар,
Кунлар,
Менга онг берган,
Эслар экан,
Кунгил кетар ушалиб...

* * *

Бир кун
Танҳо эдим
Мен ўзим ёлғиз.
Саркис ишга кетган,

Маро йуқ өди.
Шамол тезлигида
Кирди бир йигит:
«Маро қани?»— деди.
«Маро йуқ»,— дедим.
Кузларимга тушди
Нигоҳи қиё.
Ким экан бу?
Бунча чиройли экан?
Юрагимда пайдо
Булди бир тикан,
Гуё тимдалади...
Айлади қийма.

Не бу?
Нега юрак ҳал-ҳал эзилди?
Нега нега каби
Чил-чил синди дил?
Не бу?
Нега нури киприкни сузди?
Нега уз-ўзидан
Суз йуқотди тил?
Суқим оқиб кетди
Гуё пойида.
Лабларим ҳам ажиб
Қалтираб турди.
Кўкрагимда худди
Бир бало юрди,
Аччиғ-аччиғ ботиб
Юмшоқ жойида,
Дедим: «Маро йуқ-ку,
Не ишингиз бор?»
Деди: «Шундай, бекор,
Тортма сен озор».
Дедим: «Озори йуқ
Қатрача ҳам ҳеч».

Деди: «Хайр булмаса,
Келарман сал кеч».

Кўзларини олмай
Тикилди менга.
«Кетма!» дегим келди
Сансираб уни.
Бирдан шартта чошиб
Чиқди эшикдан.
Орқасидан чопдим.
Юрак тутуни —
Куз олдимни этди
Тундай қоп-қора;
Қалбим узра сездим —
Бир жарроҳ — яра...

Қандай сезги экан,
Уйчан айлади?
Хаёлимни бутун
Олиб қочди у.
Борлигимни чамбарчас
Бойлади.
Билсам... билсам кейин
Севгим экан бу!

* * *

Маро келди. Айтдим.
У деди: «Кўрдим».
«Қим у йигит?» — дедим.
Мародан сўрдим.
Сезди шекилли-да,
Кулди оҳиста.
Лабларини очиб
Худди оқ писта.

Деди: «Ашот деган
Ишчи бир йигит.
Газет, китобларга
Ҳарфлар теради.
Яқинда у узи
Масковдан келган.
Бир хил пайтлар, шундай,
Келиб туради».
Нима бало, Нахшон,
Не бўлди узи?
Уят офир келди,
Бошимни босди.
Яна Маро деди:
«Уялма, қўзим.
Айткин, нима бўлди?
Не олиб қочди?»
Қалбим деди:
«Айткин, севаман, дегин. . .»
Тилим таржимонлик
Қилолмай қолди.
...Шундай қилиб, севги,
Биринчи севги —
Киши билмас қилиб
Кўнглимни олди.
Қани, Ашот бола,
Кўзлари қора?
Қани, юрагимни
Эзгувчим менинг?

Умрим бино бўлиб
Билмаган эдим:
Севги нима?
Нега орзиқар кўнгил?
Уни бир кўрдиму
Биргина кўрдим.
Кўз ўнгимни босар

Висоли буткул...
Ким экан у?
Нега дараги йуқ ҳеч?
Ёзги сувлар каби
Ташлаб кетдими?
Қайғум тоғдан ошар,
Яна қайғули
Чорраҳага йулсиз
Ташлаб кетдими?

* * *

Бир кун
Отам Саркис
Қайғули қайтди.
Қовоғидан худди
Қор ёғар эди.
Кунги одатини
Айлаган канда:
Ювинмаган
Афти кир, моғор эди,
Ҳеч бирон гап уни
Овунтирмади.
Сурункаси «ух» деб
Олди оғир дам.
«Нечун? — деди Марс, —
Саркис мунчалик,
Ортиқ қайғулисан?
Тушди қандай ғам?»
«Сурамагин, — деди,
Энтикиб Саркис.
Анча вақти сира
Сўзлолмай қолди.
Деди: «Бу кун кундуз
Гурген қамалган».
Упкасини қийнаб

Бир нафас олди.
Ки, қайтариб яна
Чиқарганда дам
Лампа пир-пир
Этди-да, учди.
Танимайман ким у,
Аммо Саркиснинг
Қайғусига шерик бўлдим.
Қалб кучди.

* * *

Алланечук ўйлар
Ўйлаб, охири
Энди кўзим андак
Мизғиган экан,
Бирдан эшик
Қаттиқ тақиллаб кетди.
«Маро», дедим.
Саркис: «Жим, қизим», деди.
Бирпас жимлик тушди.
Пашша финг этмас.
Борган сари
Қўрқиб юрак ўйнайди.
Яна тақиллади.
Яна ва яна...
Саркис турди.
Юрди. Уй ўртасида
Қотиб қолди.
Билмай қай вазиятда.
Қоронғуда Маро
Кўзга кўринмас.
Бирдан Саркис
«Кимдир?
Ким тақиллатган?»—
Деди. Ташқаридан

Хирри бир овоз:
«Очинг!» деди.
Саркис эшикни очди,
Уй ёриди.
Лампа ёқилди. Уйга
Кириб келди
Уч нафар полиция
Бири аста бураб
Узун мўйловин:
«Саркис Абовянми?
Денгиздан денгиз —
Буюк Арманистон
Ҳукуматининг исмидан
Қамоқ қилдим,
Тинтингиз!»

Тинтиб кетди.
Уйни остин-устун қилди.
Чидолмадим сира,
Йиғлаб юбордим.
Маро ҳўнгиллади.
Бир азо турди.
Саркисга мен
Ўзни ташладим, маҳкам
Қучоқладим сиқиб.
Бошимдан упди.
Ҳеч гап гапирмади —
Тоғлардай мағрур,
Қўллар каби сокин
Тинч туриб берди.
Тинтиб бўлди,
Топмай ҳеч бирон нарса,
Гумон билан қараб
Саркисга тикка,
У шоп мўйлов
Кулиб: «Олингиз!» деди.

Омон бўл, омон!»
«Отажоним, отам,
«Омон бўлгин, Маро,
Нахшон, сиқтама»,—
Деди. Уни шартта
Олиб чиқдилар,
Йиғлаб хунибийрон,
Қолдик саргардон.
Қаттиқ тегди дилга
Қуни-қушнининг
Шивир-шивири-ю,
Тек томошаси!..
«Уйқу — уйқу бўлмай
Утди кечаси.
Ой — ой бўлмади-ю,
Ғам берган бўлди.
Юрак лахта-лахта
Қон билан тўлди.
Мунча серқайғукан
Умр кучаси?
Яна кунгил узра
Қайғу ҳароми,
Яна кўзларимдан
Сел равон оқди.
Нечун-нечун Масис
Хароба боқди?
Бунча ўгай бўлди
Ҳаёт ороми?
Бутун туни билан
Марони бирам
Ҳол-жонига қўймай
«Айт», деб зўрладим.
«Нега Саркисимни
Қамоқ қилдилар?
Недир, ахир, унинг
Гуноҳи?»— дедим.

Деди: «Синглим, Нахшон,
Асти сӯрама.
Қўпга келган бало,
Недир чораси?
Сен сурайсан қўзим,
Оҳ, билсанг эди,
Юрагимнинг қонар
Дардли яраси...
Ҳали ҳоким экан
Бу итваччалар,
Елкамизда тинмас
Ҳали қўп гаврон.
Келар, ахир, бизга
Умрнинг гали.
Келар, ахир, бизга
Баҳори даврон.

Масков, Петербургда
Октябрь яшар.
Октябрки, буюк
Инқилоб номи.
Бизга паноҳ берар
Фақат қўзғолон,
Қўзғолсакки, синар
Бу зулм дами!

Ҳозир бутун ватан
Безгак қўйнида...
Шимарилган заҳмат
Халқнинг билагини.
«То денгиздан денгиз —
Буюк давлатим»
Деган дашноқларга
Улим тилагин!
Отанг ҳаддан ортиқ
Сабри тугаган.

«Қузғолсак-чи,
Ватан боғбони булсак,
Умр деган майга
Маст булиб тўйсак»,—
Деяр эди ҳаргиз.
Кургиллик экан.
«Гурген қамалган», деб
Қайғули эди.
Узи-чун ҳам
Еган экан қайғуни.
Қузғол, синглим.
Қузғол, заҳмат армани!
Ағдар, фалакни ҳам
Соя бермаса!»

Сатта йиғлаб сўзлаб,
Эзди юракни.
Ухламасдан аранг
Тонгни ёритдик.
Қузга кўринмади
Тонг табиати.
Гўё уни ҳам биз
Дардда хоритдик.
Ота-она улиб,
Шундай куймаган,
Шундай эзилмаган
Эди юрагим.
Эҳ, юрагим,
Сирдош, ҳамроҳим менин
Наҳот, очилмагай
Қулиб тилагим?

* * *

Тонг оқарди,
Тонгда турди-ю, кетди
Аламига сира

Чидолмай Маро,
Билмам қайга кетди,
Кимга арз этди?!
Яна кунглим қаро,
Хаёлим қаро.

Яна офтоб ботди,
Яна кеч тушди.
Яна юрак қўрқиб
Битталаб тепар.
Қаерларда сарсон,
Тентиб саргардон,
Маро нечук бундай
Кетди беҳабар.
Қош қорайган вақт
Қоп-қора қақшаб
Маро келди йиғлаб:
«Куним қурсин, деб,
Кетди бошимиздан
У ғамхур соҳиб,
Жаллодларга, Нахшон,
Қирон келсин», деб,
Кеча Гурген деган
Камалган учун
Завод ишчилари
Йиғин қилишган.
Шунда отанг қаттиқ
Гапирган экан;
Уни қамаганлар
Фақат шунинг-чун.
Билмам, энди Нахшон,
Охири қандай?
Бахайр бўлса, гурга,
Ёмон бўлмасин.
Биттагина паноҳ,
Кариндошим шу.

Айтгин-айтгин, синглим,
Уҳ... куп кўрмасин!»

* * *

«Шундай кунлар ўтар...
Ўтарди кунлар;
Севинч ошна бўлмай
Умрга беном.
Маро менга ажаб
Сўзлар пишитди:
Айтиб берди
Дунё сирларин тамом.

Кўзларимга гўё
Офтоб беркинди.
Узоқларни кўрдим,
Кўрсатди Маро.
Билдим. Билиб етдим,
Билдим мен энди,
Билдим оқи қайси,
Қайсиси қаро».

* * *

Яна кеча. Азон.
Кундуз. Намозшом.
Яна кунлар елдай
Учиб ўтдилар.
Борган сари
Исён этар бўлди дил,
Ўз-ўзидан
Оғир босиб кўп ўйлар.
Нечун бунча хўрлик
Бунчалик жазо?
Ёки вабо келди,

Этмакда хароб?
Ёки қон қусмоқчи
Сарғайиб сароб?
Нечун-нечун бизга
Бунчалик азоб?

Живиллади менинг
Аъзойи бадан.
Яхши билолмайман,
Нега, нимадан,
Гуё нигоҳ уқи
Тешса осмонни,
Гуё парчаласам
Йиқиб тоғ-тошни.
«Йуқол, осмонимни
Қорайтма, булут!
Йуқол, исёнимдан
Қурқмайсанми, а?
Йуқол, ҳаёт боғин
Хароб этган сел!
Йуқол, йуқолмасанг,
Хароб этаман!»

* * *

Май кунлари эди,
Ел ёзар куртак.
Олам бутун кум-кук
Кукарган эди.
Қора атлас кийиб
Эгнига кеча
Кучаларда санқиб
Тинч юрган эди.
Узим якка, уйла
Маро йуқ эди.
Эшик тақиллалди:

«Кимдир? Ким?»— дедим.
Хеч ким жавоб бермас.
Қалтироқ турди:
«Кимсан? Айткин, кимсан?»
Қурқдим. Дим бўлдим.

«Нахшон!» деди.
Худди Саркисга ўхшаб.
«Ота!» дедим, очдим.
Дарров эшикни.
Ким бу? Яна ўша!
Яна у келди.
Севгимни айлайми
Изҳор, қайғумни?
Нигоҳ деган шунча
Қаттиқ бўларми?
Юрагимга ботди
Мисли наштардай.
«Маро қани?»— деди.
«Кеп қолар»,— дедим.
Йутал тутди уни
Бирам пайдар-пай...

Сира бечора-чи,
Дам ололмади;
Дарров чаккасидан
Тутдим. Тўхтади.
Бош кўтариб менга
Тикилди яна,
Қотдим. Гуё қоним
Совиб тўхтади.
Унутибман ўзни,—
Хушим қочибди —
Қулларимни унинг
Бошидан олмай,
Ушлаганча анча

Туриб қолибман...
(Эҳ, эсимга уни
Қуй, шоир, солма;
Уни эслаганда,
Багрим ёнади.
Юрагимда аччиқ
Дард яра очар...
Унинг хаёллари
Қунглимда турсин,
Уша ерда чечак,
Бамисли очар.)

* * *

Маро келди,
Қузи соққадек ўйнаб.
Алланарса учун
Шошилган каби.
Шодлик билан қайғу
Қушилган эди
Унинг юзларида.
Титради лаби.
Уйда ким борига
Булмади ҳайрон,
Ашот билан
Қулин бериб сўрашди.
Кейин, иккаласи
Бир четга бориб,
Билмам, нималарни
Узоқ гаплашди...

Билармикан менинг
Пок севгимни у?
Севармикан мендай
У ҳам энтикиб?

Билмай қолдим,
«Хайр», деб эшикдан чиқди
Уч кунлик ой — кукда
Уроқдай эгик...

Маро чуқур хаёл
Суриб ўтирди.
Гапирмади. Мен ҳам
Чурқ этмай турдим.
Бир қаради менга,
Мен секин кулдим.
Кулмади у,
Кўзни кучага бурди.
«Нахшон,— деди,—
Қара, ойнадан бундай,
Тунми, кучадаги,
Қоронғуми, а?
Синглим,— деди,
Жоним, кўр роса, мана
Бутун жаҳон
Шундай,
Коп-қора тундай!
Уч кунлик ой
Кукда камонча, синглим,
Афсус...
Саркис отанг
Биз билан эмас!
Балки азоб чекар...
Балки.
Нахшон, эй,
Балки хушдан кетган —
Ўзини билмас!

Айткин, ойга,
Салом айтсин бизлардан.
Ўрни йўқолмасин деб

Сенинг учун
Маро билан Нахшон
Чиқарлар, десин,
Кўрсатмакка меҳнат
Сутининг кучин!
Чиқасанми? Нахшон!
Отанг ўрнига,
Отанг меҳри сенга
Камар боғласа,
Чиқасанми, қўзим.
Жангга мен билан.
Бу кун — эрта сени
Жангга чоғласа?
Токай умр деган
Сабил бўлади?
Токай
Бошдан нари
Қолар ордона!
— Синглим, — деди, — ростдан
Қўрқма, мардона —
Бўлди, бизни энди
Зур жанг кутади!
Қалтирама, Нахшон!
Қўрқма, оппоғим,
Ол, қўлингга буни,
Маузер дейдилар.
(Отиш, ўқ солишни
Ўргатди менга.)
Буни «енгсин» дея
Дўстлар бердилар».

«Қалтирама!» деди,
Қалтироқ қочди.
Кўзларимни ёнган
Билдим шер кўзидай.
Марожонни роса

Қучоқлаб упдим.
Ўзни сездим кучли
Афсона девдай!..
Парча-парча синган
Сабр косаси...
«Тухта,— дедим,— қўрқув,
Отиб ташлайман!»

* * *

Бир кун ўтди,
Яна икки кун ўтди.
Ёзги сувлар каби
Ошиқар юрак.
Ўргиламан, тилак,
Пок юзларингдан,
Севгим бахти сенда
Айланай, тилак!..
Кўрса эди, дейман,
Саркис Нахшонни,
Эҳтимолки, бирпас
Ҳайрон қоларди.
Ёмғирли тун
Тушиб эсига иогоҳ,
Балки узоқ... толиб
Хўп ўйланарди...
Кўрса эди, дейман,
Мени шу чоқда
Балки кўкрагига
Босарди маҳкам...

.

Турма захин тортиб
Ётган дадамнинг
Ўрнига, мен, мана!
Жанг, қўйнингга ол!

* * *

Сел юрдими?
Ёки турди зур қуюн,
Ёки денгиз тошди
Қирғоқларидан?
Ёки тоғлар синди,
Ёқилди фалак?
Олам тўлди ўйинг
Қирғоқларидан...
Дарё пешновига
Қўшилган сувдек
Мен ҳам кучаларда
Шер бўлиб кетдим.
Унг қўлимда
Маро берган маузерча,
Чап қўлим ҳам узи
Маузер бўб кетди.
Жангни сенга
Тасвир этолмас тилим,
Трах-трахлатиб
Босди пулемёт.
Шовқин-сурон,
Қий-чув. Туполон,
Бос!
От!
Қалтирайди, агар,
Эсласам дилим.

* * *

Жон ҳалпида ҳамма
Чопар илгари...
Маро, нима бўлди?

Не булди, қузим,
Бирдан шартта тушди...
Юмулди кузи.

Жигарим!.. Жигарим!..
Вой, ўлайн, тухта,
Тухта, кетмай тур.
Ургилайн сендан.
Айланайин, Маро.
Сен эмасми эдинг
Ширин туш кўриб,
Сайри жаҳон этган
Чаманлар аро?
Қандай чидай олар
Нахшонинг ўлгур,
Кетдингми сен?
Войдод, мен ўлай... Маро.
Вой, мен ўлай, синглим.
Жигарим! Жигарим!..
Эҳ, бечора.
Бағрин сиқимлаб ётар
Кум-кўк — моматалоқ
Булди юзлари.
Мунча хунук экан,
Жоннинг талаши?!
Бир умрга юмди
Қора кўзларин.
Йиғлаб, ҳушим қочиб
Бошим айланди.
Мен ҳам таппагина
Ерга ташландим.
Қўлтиғимдан биров
Тикка кўтарди.
«Кимсан? Маро ўлди,
Ашотим», — дедим.
«Йиғлама, қиз Нахшон,

Йиғлама сира.
Енгув бизнинг қулда.
Ватан бизники!..
Маро, қурбон бўлган
Қурбонлар аро
Ёки бир юзинчи,
Ёки мишгинчи.
Чоп, илгари!
Югур!
Олдда жанг. Нахшон!»
Шу фурсатда
Бирдан маузерим учди,
Унг қулимга худди
Тош келиб тушди.
Жуда қаттиқ...
Азоб... Кетибман ҳушдан.

* * *

Шундан кейин... Менинг ҳушим
йўқолган

Бундан бошқасини
Эслай олмайман.
Ҳушга келсам:
Қулим оғир... боғланган
Хал-ҳал каби...
Ердан кутаролмайман.

Бошим узра отам
Саркис ва Ашот.
Билмай қолдим
Қундуз ёки кечмиди?!
Гўё энди кўрган бўлдим
Шу кезде
Дунё кўриб,

Кўрган бўлсам севинчи!
«Ота,— дедим,— Маро...»
«Йиғлама,— деди.—
Йиғламагин, қизим,
Йиғлама, Нахшон,
Юрагимни сен ҳам
Тиғлама!— деди,—
Омон бўлгин, қизим,
Омон бўл, болам!
Майиб қўлни кўтар.
«Урра»,— де, эркам».
«Енгув бизнинг,
Ватан бизники, Нахшон»,—
Деди Ашот.
Гўё шу сўзлари ҳам
Менга «севаман», деб
Эшитилганди...

* * *

Шодлигимни сенга
Қандай англатай?
Кум-кук урмон каби
Барг ёзар ўйим.
Араратдан юксак
Ҳавасларим бор.
Қаддим расо энди,
Сарвидек бўйим.
Дардли юрагимда
Қайғу ўрнини
Университетнинг донгли
Клуби олди.
Дардни қувдим
Умрим дарвозасидан,
Энди сарсон бўлиб

Кучада қолди!
Айтаберсам,
Тамом бўлмас дафтарим,
Унинг ҳар бетиди
Ёшим изи бор.
Эслаб қўлдан учар
Хаёл — каптарим.
Ҳар қаноти дийдам
Нурини олар.
«Отам, акам», дейди
Сирли куз отам,
Пешонамдан ўпган
Билан тўймайди,
У саломат ҳали...
(Эҳ, қандай яхши!
Уша борки, кўнглим
Ярим бўлмайди!)

Маро кетди...
Шамдек липиллаб ўчиб,
Кузги япроқ каби
Пириллаб кетди.
Баҳорга тўймаган
Капалак каби,
Ўлим ногаҳондан
Чийиллаб кетди...
Севгинг ҳали борми,
Ҳаётми? — дерсан.
Севгим ҳали яшар
Кўнглимда, ўлмас!
Фақат, севгувчим йўқ.
Уни ҳам кўндим.
Шундан бери дилим
Хаёлида маст...
Эсларимга тушса

Йилларнинг кўйи,
Юрагимни худди
Егудек булар.
Борлигимда ажаб
Қалтироқ туриб,
Киприкларим жикқа
Еш билан тулар...
Эсламайин дейман,
Эсламай дейман,
Майиб қўлим яна
Солар эсимга.
«Бир қўлим-ку, майли,
Жонни бераман!—
Дейди,— кураш бўлса,—
Қалбим ичимдан».

ХОТИМА

Шабада боларидай
Гулзор узра шўх,
Ой фанорини
Ёқди қиз — оқшом.
Яша!.. Сен келдинг,
Севгилим, Нахшон,
Сув қизи, сувсарим,
Киприклари ўқ.
Умрингнинг эртагил
Айладим тамом.
Аммо ўзимни ҳам
Ичим чиқмади.
Ўқиганда, азиз ўқувчи,
Ундан
Оз бўлса ҳам,
Хурсанд бўлса бўлади.
Тунлардан мен анча
Хафа ҳам бўлдим.
Бир бет тўлғизмасдан
Тонг отиб қолар.
Эртагингдан ҳали
Кўпи хом қолди.
Вақти билан асл
Яралар улар.
Майли, умринг сенинг
Туганмас дoston.
Ёзган билан ҳали
Тамом бўлмас у.

Кулма. «Шугинами?» деб
Мендан, Нахшон!
Мен уйлаган шеърнинг
Бошгинаси бу.
Фақат чарчаб қолдим,
Мен шуни айтай,
«Шоир сўзи бу», деб,
Ёд қилиб олгин.
Агар, Ватан сенга
Яна: «Чиқ!»— деса,
Қиприкларингни ҳам
Ўқ қилиб отгин!..

Ереван—Самарқанд, 1934

АТЛАС

УН БИР ҚУРИНИШЛИ ДРАМА

ИШТИРОК ЭТУВЧИЛАР

С. Н. М а м о н т о в — қари профессор.

Н о з и м К а м о л о в — доцент.

О р з у м а н д — студент.

А т л а с — студентка.

Қ у м р и — студентка.

БИРИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Профессорнинг кабинетига кирадиган хона.
Узоқда скрипка уйнайди.

О р з у м а н д

Баргларда ухлаган тинч ҳаво,
То баланд сурайё зангори.
Қалбимда биргина шеър яшар,
Уйимдан ясанмиш ангори.

Хаёли — севгимнинг висоли,
Мазмуни — ойлардан оппоқдир,
Қунглимга ҳар нарса юмшоқдир,
Гуёки ҳар нарса мисоли.

У, умрим уфқнда бир шафақ,
Инжудир тонгларда оқарган.

Баҳори боғимда барг ёзган
Бир ғунча чечаклар... бир юмшоқ.

Пауза

Кутгани, унга кўз тутгани
Термилиб қарайман йўлига...

Пауза

Бир баҳор оқшоми... ой кулар сузгун,
Титрарди баргларнинг сийрак сояси.
Бир кўрдим. Бир кўрдим, айлади тутқун,
Тўлди ишқи билан дил пиёласи.
Ичдим хаёлида масту беқарор...
Меҳрим гўё сувдек пайиға оқди.

У бўлди қонимга қон қўшган табиб,
У келди, руҳимга севинчлар тақди,
У келди, ишқимни айлаб ихтиёр.
У келди, нурлардан яралган малак
Э, шеърим бўлсайди шу баланд фалак,
Айлардим бутунлай унга бир ёдгор.

Пауза

А т л а с киради.

Фан агар топширса элчилик,
Учардим шу баланд фазога.
Кўрардим қайси бир сайёра
Оламда бахтлидир бизчалик!
Эркинми юракнинг ижоди
Эмарми мазмунини ҳаётдан?
Унда ҳам одамзод авлоди
Ҳақлими шеърдан, мамотдан?
Унда ҳам севилган қиз-йигит

Шундай тинч ва сарин оқшомлар
Кутарми севганин орзиқиб?

А т л а с

Шоирлик хаёли.

О р з у м а н д

Ха. Атлас, шоирлик юксакдир,
У жигар қонидир, у юрак.
У ҳамма. Ҳар нарса, у бутун,
У ҳаёт, у кулган муҳаббат,
У анча чалинган мусиқа.

Пауза

А т л а с

Хаёл ҳам қиссан ҳаётдир.
Хаёлдан ҳақиқат руй бериб,
Тагин биз унутилиб кетмайлик!

(Кулади.)

О р з у м а н д

Юракни унутмоқ мумкинми,
Инопки, ҳеч қачон оппоғим!
Унутмоқ ихтиёр айламас
Бу юрак... зотан бу бечора
У хилда зур кучга моликмас!

Атлас секин бош кутаради. Орзуманд Атласни бағрига
босади.

Кузлари шахло қиз.
Инонгин!

Атлас Орзуманднинг тугмасини уйнаб туриб, кукрагига бош қўяди. Орзуманд қучоқлаб ўпади. Атлас бошини солинтириб қолади. Орзуманд унинг бир қўлини ушлаб тикилиб қарайди. Атлас бетоқатланади.

Ҳа?

А т л а с

Борай...
Эртага имтиҳон.
Ховлига кун билан бормадим,
Дарсдан сунг мажлисда...

О р з у м а н д

Майлинг, қиз.

А т л а с

Овора бўлманг, сиз.

Чиқадилар, профессор киради ва уларнинг орқасидан қараб қолади.

П р о ф е с с о р

Нақадар шириндир — тотлидир ҳаёт,
Ёшлик, у баҳорги япроқдир, сабий.
Бахтлилар... ишлари тоқату сабот
Бахтлилар тоғларнинг бургути каби!
Буларни кўрганда юрак эзилар,
Баҳорнинг ҳидини сезган қушлардай.
Эҳ... эсиз ёшлигим — соядай ўтди,
Аршига етмади калта тушлардай.
Қани у, қайларда дарбадар, сарсон.
Эй!.. Унинг кўзлари кўр бўлган... ожиз.

Ва ачкиқ хаёли... у... узоқ энди
Кулмаган бирон йул унга севган қиз.

Пауза

Қайси ер, қайси ёқ ва қайси аср
Ёшликнинг бахтини бу қадар пичмиш?

Пауза

Йуқ! Ҳали ёшлигим шамолдай уйнар,
Ҳали ижодидан толмаган юрак!

Қалтираб утириб қолади. Узоқда яна музика уйнайди.
Музикага эргшиб гингиллайди, таниш исмларни такрор
айтади. Миша, Володя, Таня, Ира, Орзуманд... Қумри...
Шу пайт Орзуманд қайтиб киради. Профессор сезмайди,
давом этади.

О р з у м а н д (ҳайрон). Атлас?! Семён Ни-
колаевич... (Югуриб бориб, профессорни уш-
лаб, юзига тик қараб қолади.)

Профессор. Да, болам... Ёшликнинг
севгиси қийнайди. (Тез-тез юриб чиқиб кета-
ди.)

О р з у м а н д. Ёшликнинг севгиси қийнай-
ди?! Профессор севилган? Атласга севилган?

Парда

ИККИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Бояги. Кундуз. Парда очилиши билан профессор
Атлас боғ тарафга чиқар эдилар. Орзуманд киради.

О р з у м а н д. Бежиз эмас экан кечаги аҳ-
вол!

Уларнинг ортидан чиқмоқда эди, Нозим киради.

Н о з и м. Салом, Орзуманд!

Орзуманд бирдан тухтайди, бошини қуйи солиб, бирпас қотиб туради. Сўнг Нозимга бошини кўтаради.

О р з у м а н д. Салом, ўртоқ Камолов...

Н о з и м. Хўш?

О р з у м а н д. Бекор...

Н о з и м. Ҳали ҳеч ким келгани йўқми?

О р з у м а н д. Йўқ.

Қ у м р и киради.

Қ у м р и. Салом.

О р з у м а н д. Қумри...

Қ у м р и. Ҳа?

О р з у м а н д. Ҳеч нарса. Майли... Кейин...

Шу пайтда боғ йўлидан профессор, Атлас қайтиб кирадилар.

Н о з и м. Салом, Семён Николаевич.

Қ у м р и. Салом.

Профессор. Салом, салом, болаларим.

Қ у м р и. Семён Николаевич, бугун фақат уч киши тайинланганмиз, холосми?

Профессор. Да. (Ҳаммага.) Бугун имтиҳонни янги келган доцент, ўртоқ Нозим Камолов қабул қилади.

А т л а с. Мен сизга, Семён Николаевич...

О р з у м а н д. Мен ҳам.

Профессор. Тобим йўқ, болаларим. Эҳтимол, икки кишидан қабул қила олмасман.

А т л а с. Семён Николаевич...

Профессор. Хорошо.

О р з у м а н д. Атлас! Семён Николаевич...

А т л а с. Хуп. Майли...

Н о з и м. Биз физика кабинетига (*Атлас ва Қумрига*), қани...

Нозим орқасидан Атлас, Қумри кирадилар.

А т л а с. Яхшироқ ушланг, Семён Николаевич. Орзу акам билан шарт боғлаганмиз.

Чиқадилар. Орзуманд жим, бўрни ушлаб, тўғри досканинг олдига келиб, бошини солиб туради.

Профессор. Нима бўлди, ўғлим?

О р з у м а н д ...

Профессор. Яхшимас... Сен танласанг, бошқалар ҳам танлайдилар. Яхши эмас!

Орзуманд бу сўзларни Атлас тўғрисида деб ўйлайди. Профессор совуққонлик билан китобни очиб, бир жойини унга кўрсатади.

Мана, буни ушла!

Орзуманд китобни олади. Диққат билан қарайди. Доскага китобдан кучириб ёзади; уни беркитиб столга ташлайди. Ишлай бошлайди. Профессор анча вақт унга қараб туради. Столига келади. Жим. Кейин юради ва Орзуманднинг ишига бир қараб, тепага чиқади. Орзуманд унинг орқасидан қараб қолади.

О р з у м а н д... Марҳамат, танлаш ҳуқуқи сизга ҳам берилган, профессор! (*Асабийланиб ишида давом этади.*)

Анчадан сўнг Қумри киради. Орзу индамайди. Қумри секин Орзуманднинг ишига қарайди.

Қ у м р и. Халал бердимми? Вой ўлай, мунча қийин масала.

Орзуманд. Қийин. Атайлаб тайёрланган масала, осон бўладими? Лекин, барибир ечман!

Қумри. Атайлаб? Нега атайлаб? Қимсенга атайлаб?

Орзуманд. Шунақа! *(Ишида давом этади.)*

Шу пайтда профессор киради.

Профессор. Ҳа, қизим?

Қумри. Ужe, Семён Николаевич.

Профессор. Хорошо. Сени кутиб туришибди.

Қумри. Бюро тайинлаган эдим.

Қумри чиқади. Профессор диққат билан Орзуманднинг ишига қараб қолади. Пауза. Нозим, Атлас кирадилар.

Атлас. Ҳорманг, Орзуманд. *(Атласга бир қарайди ва яна ишига машғул бўлади.)*

Нозим, Атлас профессорнинг ёнига келадилар.

Орзуманд *(бирдан тез-тез ишлаб кетиб)*. Бўлди!

Профессор. Хўш... *(Орзумандни ўз столига етаклайди.)*

Атлас севинади.

Орзуманд. Бўлдими?

Профессор. Бўлди, болам. Қани, нимтиҳон дафтарчангни бер-чи?

Пауза

Қани, ўғлим, нима қўяй?

Орзуманд...

Профессор. Айт, болам.

Орзуманд...

Профессор. Ма, ўғлим. Отлично.

Орзу оладн, йиғиштирнадн, кетмоқчи бўладн. Атлас ҳам шляпасини княди.

Профессор (*Нозимга*). Иш плани тайёрми?

Нозим. Деярли тамом бўлди, Семён Николаевич.

Орзуманд. Хайр. (*Чиқади.*)

Профессор. Хайр, ўғлим.

Атлас. Хайр, Семён Николаевич.

Профессор. Хайр, қизим.

Атлас. Хайр, уртоқ Камолов.

Нозим. Хайр, Атласхон, хайр.

Орзуманднинг орқасидан Атлас ҳам чиқади.

Профессор. Славно.

Нозим. Да, Семён Николаевич.

Парда

УЧИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Боғ.

Нозим. Бу қора кўзлар неча баҳорни ўтказди, Атласхон?

Атлас. Нимага керак? Ўн тўққиз.

Нозим. Ўн тўққиз. Умр ажойиб ва чиройли нарса. Бугун ўн тўққиз бўлса, ўтган кунн ўн икки эди. Эртага йигирма-ўттиз... Ёшлик ўн тўққиз. Қўйиб бериш керак, токи ҳусни камолига етиб, ўзига-ўзи хуштор бўлсин. Атласхон, бир нарса сўрайман, йўқ демайсизми?

А т л а с. Нима?

Н о з и м...

А т л а с. Нима ахир?

Н о з и м. Орзуманд қанақа йигит, а?

А т л а с. Нима қилди?

Н о з и м. Бекор...

А т л а с. Қанақа буларди, яхши студент.
Комсомол.

Н о з и м. Яхши денг? Уни ҳамма ҳам яхши кўради шекилли? Шунақами?

А т л а с...

Н о з и м. Сиз ҳам яхши кўрарсиз?

А т л а с...

Н о з и м. Яхши кўрасиз-да. Ҳамма яхши кўрган кишини сиз ёмон кўрармидингиз?

А т л а с...

Н о з и м. Ё буларни сўрамайми, аччиғингиз келадими?

А т л а с...

Пауза

Н о з и м. Да. Севги ёшликнинг моли, Атласхон. Мен ҳам сут билан бет ювган саҳарлардан тортиб, лампанинг нурини аллақаяқларга олиб қочган кечаларгача, ҳаттоки, шамолнинг барг билан гаплашгани эшитилган тинч кечалардан тортиб, то лампанинг нурини ўз ёруғлигига қўшиб олган саҳарларгача ўйлайман, ёнаман. Мен ҳам севаман. Севгини изҳор қилиш гуноҳ эмас. Севги — ҳаётнинг устунни. Келганимга бир ой бўлган бўлса, ўшандан берли азобланаман. Азоблайди...

А т л а с. Қим?

Н о з и м. Билмайсиз. Унинг ўйи, унинг ишқи билан яшайман. Мумкин бўлса, юрагимни

очиб кўрсатар эдим унга. Жиндак бўлса ҳам шафқати бордир...

А т л а с. Ким ўзи?

Н о з и м. Айтар эдим, тилим бормаЙди. Билса эдики у, дунёни унга умрбод бермаганлар. Бир кун, бир кун кучли зўр бўрон уни бир барг каби пириллатиб-пириллатиб, энка-тин-касини чиқариб, чунон уради, чунон хароб қиладики, келганини билмагандек, кетганини ҳам билмай қолади. Билмас ҳам... эҳ, билса эди.

А т л а с. Ким ахир? Ажойиб одам экансиз-ку?!

Н о з и м. Шундай ажойиб. Ишқ ажойибдан ўтказиб, ғаройиб ҳам қилиб юборади.

Пауза

Бир кўринг! Кумушдай ярқирок
Оппоқ ой... ўша ҳам ошиқдир.
Ўша ҳам куяди. Ёнади.
Ўша ҳам истайди севганин.
Шунчалик саргардон бўлса ҳам
Васлига бир васл бўлмоқчи.
Қаранг, у, қандайин довдираб
Ҳар ёнга термилиб боқади.
Куйса ҳам, ёнса ҳам, кўрмоқни,
Қалбига тасалли бермоқни.
Истайди бечора... Уятиб,
Бутун шу борлиқдан уятиб,
Ошиғин излашга ҳар қачон
Кечаси чиқади... Барибир
Қалбидан гурлаган ишқ ўти
Шарманда қилади... Ана, у
Сиздан ҳам уятиб, юзида
Ҳарирдек булутдан пардани

Ташлади...

Билсангиз севганнинг мазмуни
Бундан ҳам улугдир. Каттадир.

Ёнаман ёғдан ҳам баттарроқ,

Севаман ойдан ҳам орзиқиб...

А т л а с. Қим ахир? Қим? Мунча?

Н о з и м. (*чидамасдан Атласга ташланиб.*)

У, у — сен. Сен, Атлас!

А т л а с. Ўртоқ Камолов! (*Тисланади.*)

П а р д а

ТУРТИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Биринчи кўринишдаги жой.

О р з у м а н д. Шунини яхши билким, мен муҳаббатни ўйинчоқ қилиб ўйнатгани қўймайман. Қўнглимда аллақандай бир нарса сенга ўла типирчилайди. Билмайман, нуқул сенинг ўйинг... (*Сўзи кесилиб қолади.*) Агар...

А т л а с. Ғалатисиз, Орзу ака... Нега мунчалик...

О р з у м а н д. Нега?!

А т л а с. Нима бўпти? Бирон нарса бўптими?

О р з у м а н д. Яна ортиқроқ бўлсинми? Сен профессорни яхши кўрмас эдинг-ку?

А т л а с. Нега? Аввал ҳам яхши кўрардим, ҳозир ҳам, бундан кейин ҳам... Нега яхши кўрмай?

О р з у м а н д. Бўлмаса... мени... алдагансан... да? Эй-й... да. Майли. Зорим бор, зўрим йўқ. Хўп. Хорошо. (*Тез-тез юриб чиқади.*)

А т л а с. Орзу ака! Орзу ака!

Эшиккача боради. Орқасига тисланади. Н о з и м кидади.

Н о з и м. Ҳа?

А т л а с...

Н о з и м. Шунчалик азизми? Нега ўзингизни хўрлайсиз?

А т л а с...

Н о з и м. Да. Юракдан севилсанг ёмон. Француз ёзувчиси Анри Бейл Стендал кўп кунлар овора бўлиб, севги тўғрисида икки жилд китоб ёзмиш. Ушаида ҳам юрагимнинг тўла таржимаси эмас, дебди. Дейдики, асл севги — юрак севгисидир. Биласизми, юрак! Мен ҳам юрагим билан севаман, Атласхон!

А т л а с. Уртоқ Камолов, яхши эмас. Мен билан мунчалик очиқ бўлмаслигингизни сўрайман.

Н о з и м (*тиз чўкиб*). Шуни билинг, Атласхон, севгим юрагимникидир. Жиндек бўлса ҳам, у каптардек ўйноқлаган юрагингизда шафқат йўқми? Билмадим, сизни кўрдим, бир куч қалбимни шишадек чил-чил синдирди. Сизни кўрдим, бир куч борлигимни ҳал-ҳал эзди. Сизни кўрдим...

А т л а с. Уят эмасми, уртоқ Камолов? (*Нарсаларни йиғиштириб чиққани юради.*)

Н о з и м. Атласхон, инонинг, инонинг!

А т л а с ичқади, Нозим бош солиб қолади.

Қиз, қизмисан қиз. Бир боссам эди бағримга.

П а р д а

Саҳна. Кафедра. Вақт кечқурун. Биринчи планда профессор Нозим билан, тўрда Атлас ўтириб пианино чалади. Қумри унинг тепасида. Анча вақт сўзсиз картина. Орзуманд киради. Эшик олдида босиб қолади. Қумри Атлас бош эгади. Орзуманд профессорга бош эгади. Шу кезде профессор Атласнинг тепасига келиб ўйнаб турган «Будённый» маршини тўхтатиб, «Маша» куйини ўйнатади ва ўзи турган жойида уйини тушган каби қимирлайди. Бу кўриниш Орзумандга қаттиқ таъсир қилади. Пастга тушиб, курсига ўтиради. Нозим, Қумри ҳам жим тинглайдилар. Бирпас шу куй давом қилади.

Н о з и м (профессорнинг ёнига келиб). Семён Николаевич (томоша залини кўрсатиб), йиғилиб қолишди бошласак ҳам бўлар.

Профессор. Хорошо! Можно!

Профессор кафедрага чиқади. Атлас музикадан тинади. Ҳаммаси ўтирадилар. Профессор докладни бошлайди.

Қуёшнинг қувватидан ва иссиғлигидан фойдаланиш асрлар бўйи олимларнинг бошларини қотирган. Бу иш фақат энди бизнинг давлатдагина ривожлана бошлади... *(Чироқ ўчади. Бир муддатдан сўнг, яна ёнади. Профессор докладининг охирини гапирди).* Энди қуёшдаги бу қувват қаердан пайдо бўлган деган саволга жавоб берайлик. Биринчи, дунёда энг биринчи қуёш бўлганки, у ҳозирги ҳажмидан каттароқ ва кучлироқ бўлган. Нурланиш иссиқ модда тарқатади. Модда ҳисобига бўлади. Қуёш нурланишда ва иссиқ беришда ўзидаги моддаларни йўқотадир. Бу энг аниқ фикрдир. Чунки яшашимизда нурланиш ва иссиқ олиш учун модда сарф қиламиз. Унинг кучи ҳаддан ортиқ кўпдир. Мен буни сизларга

сузладим. Ҳозирги вазифа бу сориқ конурни симларда югуртириш учун уринишдир. Шу докладимнинг техника ва қуёш бўлимида сизларга муфассал сузладим.

Чапак чаладилар. Профессор пастга тушади. Ҳамма хурсанд. Шу пайтда бирдан Орзуманд тўлқинланади.

Орзуманд. Йўқ, ҳурматли профессор, сиз дунёнинг тугалишини тарғиб қиласиз. Нотўғри. Демак, қуёш нурланишида модда йўқотса, у бора-бора тамом бўладими? Дунё тамом бўладими? Йўқ, нотўғри. Бу антимарксистик фароздир. Ҳа, ҳа, нотўғри. (Ҳамма ҳайрон. Орзуманд бошини ерга солиб қолади.)

Порофессор (кулиб). Хорошо. Бу илмий фароз, ўғлим. Илмий фан шундай дейди. Да...

Зарда билан тез-тез юриб чиқади. Ортидан Нозим чиқади. Атлас бошини ердан кутармайди. Атлас туриб-туриб чиқмоқчи бўлиб юради. Орзу бош кутаради ва Атласга қарайди.

Орзуманд. Атлас!..

Атлас тўхтайдди. Орзуманд бориб, сузсиз унга қараб туради. Атлас чиқади. Жим.

Қумри. Яхши эмас. Яхши эмас, Орзуманд.

Орзуманд. Биламан. Биламан, яхши эмас. Билмайман, қандай куч мажбур этади. Билмайман.

Қумри. Вой, комсомолец, Фарҳод!

Орзуманд. Кул, кул, Қумри. Қаҳ-қаҳ уриб кул. Наҳот сенда севги йўқ? Наҳот билмайсан. Нега сен комсомолка муҳаббатнинг кучини инкор қиласан? Ҳатто Маркс: «Муваффақиятсиз севилган киши, ўзини комму-

низмда ҳам бахтсиз ҳис этади»,— деган. Нега сиз инкор қиласиз? Нега тушунмайсиз?

Қ у м р и. Сен тушунасан. Фақат сен биласан. Фақат сен марксист. Байталмон! (*Зарб билан юриб чиқади.*)

Орзуманд анча сўзсиз қолади.

О р з у м а н д. Бир кўзгу бўлсаки, дилни фол кўрса, эзилган руҳимни поймол кўрса. Эҳтимол... Эҳтимол...

П а р д а

ОЛТИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Биринчи кўринишдаги жой.

Профессор. Бир вақтлар, болаларим, ўғлим Михаил Семёнович коммунист эди. Мен уни ёмон кўрар эдим. Пролетариат инқилобининг моҳиятини тушунмаган эдим. «Мен, мен фан кишиси. Менга инқилобнинг даркори йўқ. Мен фанни поймол қилишга бормайман», дегар эдим унга. Ўз ўғлим билан чиқишмас эдим. Ҳатто Петрограддан: «Ўғлингиз Михаил Қишки саройни олишда пролетариат инқилобининг содиқ солдати каби ҳалок бўлди, таъзиямизни қабул қилинг»,— деб телеграмма олганимда ҳам оёқ қоққанам йўқ. Бошимдан кепкамни олганим йўқ эди. Энди — кейин англадим. Билдим. Хаёлдан ҳақиқат яратаётган бу борлиқ менга тушунтирди. Шундан кейин ўғлим Михаилнинг ўрнини босгани турдим. Танамда жоним бор, то сўнгги томчи қонимгача пролетариатнинг оддий бир солдати каби

қолажакмиз!! Майли, майли, профессор узининг борлигини аямайму. Ҳа, бу мият мураббияларини хушхуш хушхуш шараф. Да... Советлар Иттифоқида бир профессори Семён Николаевич рамони, бу мамлакат қадриятли кат билади. Семён Николаевич Ягона социалистик мамлакатда Нахот ундан душманлик

Кумри. Хафа бўлман, вич!..

Профессор. Нега хафа бўлман Сирга хафатарчилигим йуқ... Немата?

(Уйланиб қолади.)

Кумри. Бадбахт!

Профессор. Енгил... Не хорошо... Де (Уйланиб кетади.)

Кумри. Бирон бало булдими? Нима булде узе?

Атлас. Билмасам.

Кумри. Нега билмайсан? Бир сир бордер-де...

Атлас. Ким билади... Итдан баттар кундем қолди...

Кумри. Бир балоси бордир да, ким булде (Ечкиди.)

Атлас анча жим қолади

Атлас. Қандай сивол бўлади? Нега кимде қолди? Нега Мен уни сурадан тунд? Сизде эдики, нега ранг қолди? Бу итлар ким некек мураббия? Билмайман сурадан

ман. Қайси бири муҳаббат? Қайси бири тоза?
Қайсиси? Уми, ёки буниси? Билмадим. Ҳар-
қалай бундан кунглим баттар қолди. Ҳа қол-
ди... Бечора Атлас!

П а р д а

ЕТТИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Якка Орзуманд.

Кунглимни хароб айлади кетди,
Севганимнинг камоли шодлик бўлмади.
Бир баҳор умрига тўйса капалак,
Менинг қалбим сира унга тўймайди.

Қани у кунларки, ой кулар сузгин,
Кутиб йўлларида термулган эдим?
Қани у кунларки, бир кўриб тутқун,
Ширин хаёлида кайф сурган эдим.

Эҳ... Қалбим, йиғлаган қонқора қақшаб,
Эҳ, ширин дамингни азасин тутгин.
Кўз ёшим айлансин юрак қонига,
Эй, умр, қайғургил, лахта қон ютгин!
Истадим у бўлсин юпанчим менинг,
Алам бўлди ошна, кулфат ҳамроҳим.
Нафас ичдан келар, айланиб ўтга
Осмонни ҳам тешар гўёки оҳим.

Уни дедим, куйдим, куйиб кул бўлдим,
Уни дедим, ҳатто, ўзни унутдим.

Ҳар нарсани кўрдим ўзимга душман.
Ҳар нарсага ортиқ душманлик тутдим.
Нега хафа қилдим профессорни?

Кечир, раҳбар, кечир, кечир, меҳрибон!
Билмаганман сира, сезмаганман ҳеч,
Бу ёнда экан ғалва, о, менда ҳижрон.
Овунтиролмаيمان кўнглимни бирпас
Ой ўтди... кетди биракай нигор,
Ўйламаган эдим Нозим шундай деб,
У ўйлаган экан мундай кирдикор.

Кайф сур!

Сафо сур!

Ишқ билан ўйна!

Ўйна,

Ўйнасанг бас,

Мен хурсанд сендан.

Ўйна,

Кул,

Қувон,

Атлас оппоғим!

Ўйна,

Ўйна севгим,

Билмайман,

Кетди...

Кетди йиғлатиб...

Ойлар ўтди Нозим билан

Ишқ ўйнайсан сен!

Бирга, бир уйда

Атлас!

Ҳой, Атлас... Ҳа... Ҳа...

Орзуманд, севгинг борми ҳали...

Севгим ҳали яшар кўнглимда, улмас!

Фақат, севгувчим йўқ, у кетди ташлаб,

Севгим хароб энди... Мең бечора маст...

Эй...

САККИЗИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Профессорнинг кабинети.

Профессор. Койима, ўғлим, койима! Ҳали сенинг бутун умринг, ёшлигинг олдда. Шунга ҳам шунчалик ўзни олдиришми? Муваффақиятсиз севган киши ўзини коммунизмда ҳам бахтсиз ҳис этади. Лекин, Маркс шу муҳаббатни деб бутун яшашдаи, ижоддан воз кечиш керак деган эмас! Одамзод тарихининг Данте, Бетховен каби кишилари ҳам муҳаббатдан муваффақиятсиз бўлганлар. Аммо уларнинг яратганлари... биласизми, Дантенинг шеърлари, Бетховеннинг музыкасини минглаб, миллионлаб бахтли муҳаббат кишилари ўқийдилар, тинглайдилар... Сенга ҳеч ким севма демайди. Марҳамат, сев! Лекин... Кураш кунларини эсласанг... Бир қоронғи уй, ўрнидан тургани дармони етмаган бир кампир тир ўйинида изиллаб туриб, эмгаклаб, пайпаслаб аллакимни ахтаради. Топди. Ерга таяниб туриб, пешонасидан ўпди. Қуриб-қақшаб кетган кўр кўзларидан сўнгги томчи ёш тўкди. Энг охириги қариндоши, ҳаётининг устуниси — яккаю якка ўғлини фронтга жўнатди. Дому дараксиз кетди. Кампир бечора ўғлининг фироқида тамом бўлди. Эсласанг — оналар болаларини, болалар оналарини, эрлар хотинларини, хотинлар эрларини йўқотадилар. Бу ҳам севги. Аммо, севгиларнинг ҳижрони тун бўлмади. Ҳозир улардан сўрасанг, йиғламай-нетмай, сенга бутун тарихни айтиб берадилар. Чунки улар биладиларки, шу билан кенг, ялпи ижодий ҳаёт қуриш дарвозасини очдилар.

Урнидан туради. Орзуманднинг олдига келади.

Қизиқсан, ўғлим, бордию мен ҳам севилган бўлсам, нима қиларди? Рашк? Эскилар рашкнинг кучи зўр, дейдилар. Рашк қил, марҳамат. Аммо ҳаётингни ўлдирма. У керак. Хафа бўлма: у кетган бўлса, кетибди. Оғир, биламан, ўғлим, биламан. Аммо у сенинг бутун умрингни белгилай олмайди. Қойима, тузукми, болам?

Орзуманд жим. Профессорга секин-секин қарайди ва яна бошини пастга солади. Атлас кирди. Орзумандни куриб қайтади.

Қумри. Атлас! *(Чопиб орқасидан чиқади.)*

Орзуманд. Мен чиқай, Семён Николаевич, мен чиқай... Билмадим... Иши бор шекилли. Менинг олдимда киролмайди. Мен бор ердан қочади. *(Чиқади.)*

Бирпасдан сунг саҳнага орқама-орқа Атлас, Қумрилар кирдилар.

Атлас. Мен сизни ўз опам деб биламан. Қумри опа.

Қумри. Нима бўлди?

Атлас. Булар иш бўлди. Узимга-узим қилдим. Гапирай дейману...

Қумри. Гапир, опаси!

Атлас. Мен бахтимдан нолимоқчи, ё ундан гина қилмоқчи эмасман... Лекин...

Қумри. Ҳа?

Атлас. Гапирмоқчи ҳам эмас эдим...

Қумри. Гапир, опаси!

Атлас. Алдади.

Қумри. Ким?

Атлас. Шундай одам эканки, ҳеч мен

ТУҒҚИЗИНЧИ ВОҒЕА

Саҳна қоп-қоронғи. Бировнинг папирос чеккани кўринадди ва бирсвнинг йиғлагани эшитилади. Папирос чеккан—Н о з и м, йиғлаган — А т л а с.

А т л а с. Йиллар ўтдилар, ёзги сувлар каби сарғайиб фақат хаёлгина қолди. У ҳам энди ўз ширинлигини бой бериб, юрагингга игна ургандек санҷар бўлди. Ихтиёрсиз эслаб кетасан киши... Эслаб дард орттирасан... Бу юрак шундай бебаҳо нарса эканки, ҳам шодлигинг, ҳам қайғунгни сақлайди. Агар у ҳам сенга кўринадиган бўлганда, ўзлигини алдатар, ўғирлатар эди. Шундай эмасми? Мен шу кунлари ўша билан, юрагим билан гаплашаман, дардлашаман. Ўзимга-ўзим тасалли бераман. У эслаб, орзу қилади. Ростдан, агар эсласам, ҳали кўз ўнгимда: сочларим таралган, кўзларимда шўх ва ўйноқи кулги, юзларимда нур каби қизиллик, юрак тўла армон. Орзу-ҳавас... Эҳ... Мен айблими? Нима гуноҳ қилдим? Кўзларимда бирон айбнинг расми борми? Расм солганми гуноҳ? Мен ўзим билмайман. Кўролмайман. Одам узундан-узоқ ерларга нигоҳ ташлайди, дунё-дунё нарсаларни кўради-ю, нега ўз кўзларини ўзи кўра олмайди? Сен қара, сен кўр, кўзим оқида сарғайиш, қорачиғида эса толиш, уйқусиз кечалар қорайтирган мижжа. Маъюс, фақирона, кенг дашт қоронғилигида якка жинчироқ каби нурсиз нигоҳ, бошқа ҳеч нарса. Ҳеч нарса, ҳаммасини сен хароб қилдинг! Ҳаммасини сен алдадинг! Ширин сўзларига учибман. Ёлворганларига инонибман, алданибман. Қизлигида ёққан Атлас, она бўлгач, ёқмай қолдим, бечора гул хазон бўлди. Бе-

чора булбул лол булдими, лаззат тополма-
дингми энди, а? *(Пауза.)* Мумкин булса, бо-
лангни қайтариб берар эдим. *(Уйланиб қо-
лади.)* Сенгами? Йуқ? Бу меники. Хайр. Ат-
лас йуқ, сенинг Атласинг йуқ! Хайр, бир
умрли хайр!

Тарақ этиб эшик беркилгани билинадн. Саҳна айлана-
ди — ёрдамчи воқеа. Кеча. Шамол, бурон. Кучли ёмғир.
Чақмоқ. Проектор уйнайди. Атлас утиб кетади.
Саҳнага Нозим киради. Анча вақт сўзсиз қолади.

Н о з и м. Сен, мен кўрганларнинг биридек
келдинг, кетдинг... Сайёҳда макр булмаса,
домига ов илинармиди? Сен, фақат ва фақат
нафсинг моли эдинг. Мен сендан бошқа
нарсанга изламадим. Нозимга ўз вақтида булак
нарсанга даркор эмас! У яшагани, роҳат, лаззат
кўргани келган ва ўз бахтини излайди, ўз
нафсини кузлайди. *(Пауза.)* А? Нима? Нима
деб гувиллайсан, эй, тилсиз бурон? Улим?
Кимга? Менгами? Ҳа-ҳа-ҳа, кўрмайсанми
сендан улуғроқ, сендан кўра баҳодирроқ куч-
ларни ҳам писанд қилмайман! Ҳа-ҳа-ҳа...
(Атлас кетган томонга қараб.) Ўз баҳорини
йўқотган, бечора капалак! Бор! Бориб кўр!
Бари бир сенга баҳор қаёқда? Бахтининг, ум-
рининг ҳокими булган нафс эгаси сенга кулиб
боқармиди? Бор, бориб кўр! Ҳа-ҳа-ҳа... *(Пау-
за.)* Нима? Нима дейсан? Табиатнинг жин-
ни боласи — дарбадар бурон, нима дейсан?
Улим? Улим? Менга, улим? Улим! Ҳа-ҳа-ҳа...

Шу кеча Нозимни томошабинга ўз фалсафаси билан
энди ўлдн деган қилиб кўрсатиш учун уни бурон, чақмоқ
аралаш ёмғир тамом қилиши керак.

Пауза

УНИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Орзуманднинг уйи. Бутилкалар юмалаган, карталар сочилган, ифлос. Маълумки бу ерда ичкилик бўлган.

Орзуманд. Кетди. Тамом кетди. Қайгурма, койима, койима! Йўқ! Унута олмайман! Уйлаб кўринг! Учганда ўйинчи, суқланадиган, бўйинлари ола каптаринг бўлса... Сен унга меҳр қўйсанг... Ишқ боғласанг... Арзанда қилсанг... Уни деб неча балоларга гирифтор бўлсангу... (Пауза.)

Эй... Юлдузларга учаман. Сомон йўлларга етмай мушак ёрилади. Бутун фазони ёнғин олади. Орзуманд кул бўлиб, тўзиб ерга тушади. Раҳми келса, у шунча вақтли дўстлик ҳурмати учун бир дона кул гардини олиб, оппоқ рўмолчасига ўраб олиб қўяди. Ҳар кўрганда бир эслайди. Ҳар эслаганда, бир йиғлайди. Ҳа... мен уни ўзим деб билардим. Мен унда ўзимнинг расмимни кўрган эдим... Ҳа... койима муҳаббат... бу дард узоқ сафарга чиққан карвон каби аллақасқларда из қолдирди... Севгим хароб... Ҳей-й...

Жим қолади. Шу фурсат, кутилмаганда Атлас киради ва бош эгиб қолади.

О, ўртоқ Раҳимова, марҳамат, марҳамат... Мендан сизга тағин нима керак?

Атлас. Отимни унутдингизми, Орзу ака?

Орзуманд. Ҳа? Унутдингизми? Йўқ! Бошқалар унутган. Бошқалар унутган.

Атлас йиғлаб ташланади.

Кетганда тоза кетдинг. Энди бу ифлос билан қайтдингизми? Ҳа!

Атлас қаттиқ йиғлайди ва дод деб эшикка ташланади, чиқади. Орзуманд сочларини юлиб қолади, анчадан сунг қалтираб гапиради.

Ниҳоят муҳаббатим улди?! Шунча азоб, шунча уқубат чекиб, энди... энди улимми? Йўқ! Йўқ! Атлас... Атласим! (Эшикка ташланади.)

Парда

УН БИРИНЧИ ВОҚЕА

Саҳна. Биринчи кўринишдаги жой. Профессор ишлаб ўтиради. Ярим кеча. Эшик бирдан тақиллайди. Профессор очади. Орзуманд киради.

Орзуманд. Келмадими?

Профессор. Қим, болам?

Орзуманд. Атлас.

Профессор. Йўқ, нима қилди?

Профессор гапириб бўлмай, Орзуманд орқасига қайтиб кетади.

Ая-я-я-яй...

Профессор ўйланиб келиб, яна ўтириб ишлайди. Анчадан кейин Атлас секин киради. Профессор сезмайди. Атлас ҳолсиз йиғлайди. Профессор югуриб боради.

Нима бўлди, болам? Атлас, Атлас, қизим!

Атласни кўтаради, суяйди. Атлас секин бошини профессорга кўтариб, оғир бир вазиятда сўзлайди.

А т л а с. Билмаганман, сезмаганман, ғам ели сочимни ёзди. У оқ тарайман деб тўздирди. Кечиринг, мен билмадим. Дунё тула ҳасрат деса, инонибман. Эркама, қўзичоғим деса, алданибман. Мен ундан тоза муҳаббат қидирибман. Айта берсам, юрагимда дардим, тилимда нолам кўп. Билмасдан босдим у тиканни. Бир кун... бир кун қўймади, уйига олиб борди. Ундан кейин... (*Йиғлаб.*) мажбур бўлдим. Кетдим, Семён Николаевич...

О р з у м а н д киради.

О р з у м а н д. Атлас! (*Чопиб келиб Атласга ташланмоқчи бўлади.*)

Атлас профессорга ташланади.

А т л а с. Отамсиз, дадамсиз, Семён Николаевич!

Профессор. Қайғурма, қизим! Севгиларнинг чуқур бир муаммоси бор! У меҳнат билаң ечилади! Гоҳилар қуруққина «яшайман, севаман, азоб чекаман», деб ўзларича фараз қиладилар. Лекин унинг фаҳмини билмайдилар! Муҳаббат ҳаёт борлиги учун бор ва кераклиги учун керак! У ўйинчоқ эмас! У билан ўйнамайдилар, ростми? Ўзингга олма, қизим! (*Атласнинг сочларини силайди.*)

О р з у м а н д. Аңа келадилар! Келадилар! (*Пауза.*) Ичимдан келадилар! Янги туйғу, янги ҳис оқини ичимдан келади! Семён Николаевич! Мен ота бўламан! Атлас, оппоғим, унут ҳаммасини, унут! Ой каби ёшлик олда, булбул каби бийрон, у ҳали ҳам ғам ели сочингни тўздирмаган. Мең уни ишқим билан оппоқ қилиб тарайман. Севаман, севаман.

Атлас! Атласим... *(Атласга ташланади. Ачоқ-лашади.)*

Профессор. Боражак жамиятимиз одамнинг бутун ҳислари ва хусусиятларининг гуллаш давридир. Орзуманд, ичингда янги ҳислар оқини қўзғалган бўлса, умрингни энди бошлабсан. Атлас, қизим, ҳали достонинг тамом бўлгани йўқ. У олдинда. Олдингда чаман боғлар, боқсанг... *(Томошабинни кўрсатиб.)* Замондошларингга ваъда бер, булар билан ошна бўл! Ваъда берки, она бўласан, она! Келажак умрнинг достонни энди битилади. Орзуманд, сен ҳам буларни ишонтир, ота бўласан, ота!

Орзуманд. Туғилсин, кўзларим кўрсин. Ҳавасларим ушалсин. Бегона эмас. Ўғил бўлса Рева, қиз бўлса Люция қўямиз отини. Ҳа, замондошлар! Ота буламан! *(Атласни ачоқлайди.)*

Профессор. Бу эртак эмас, ҳаёт, болаларим!

Тамом

БАДИЙ ИЖОД ХАЗИНАСИ

Мен улуғ рус шоир А. С. Пушкин ижоди билан бевосита унинг «Боғчасарой фонтани» поэмасининг таржимаси устида ишлашимдан анча илгар таниш эдим ва шоир шеърини руҳини озми-кўпми тасаввур этар эдим.

Таржимани бошлашдан аввал «Боғчасарой фонтани» поэмасининг яратилиши тарихини ва унинг бадий-шаклий хусусиятларини чуқур ўрганшга тўғри келди. Мен шоир ижодий фантазиясининг ёрқин парвозидан, бўёқлар гаммасининг ранг-баранглигидан ҳайратга тушдим ва лол қолдим.

Поэмани ўзбек тилига ўгириш жараёнида мен шоир сифатида нималарни ўргандим ва ижодим нималар билан бойинди?

Ўз қаршимда шеърини маданиятимни юксакка кўтарувчи, бадий маҳоратни эгаллашимга ёрдам берувчи, улкан бадий ижод хазинаси турганлигини чуқур ҳис этдим. Энг аввало, муҳим бир мавзунини бунчалик кенг ёритиб бериш учун, бадий тасвир воситаларини зиммасига чуқур маъноларни юклаш маҳоратидан қойил қолдим.

Пушкин мазкур поэмада қаҳрамонлар турмуш шароитини типик деталлар орқали ёрқин акс эттирадн. Нозик штрихлар билан мукамал образлар галереясини яратади.

Бутун совет ёзувчилари ва шоирлари сингарини мен учун ҳам Пушкин бадий ижодининг шундай юксак баркамол чуққисики, унга нисбатан ўз ижод йўлининг қаққонийлигини аниқлаш мумкин.

УСМОН НОСИР
«Правда Востока», 1937 йил, 33-сон.

IV

*...Гўзал Кавказ осмони — шиша,
Канот қоқар жаннат матруди.
Пастда Қазбек. Унда ҳамиша
Қор ярқирар — олмос ҳудуди.*

БОҚЧАСАРОЙ ФОНТАНИ

Қовоқ солиб утирар Гарой,
Лабларида кахрабо чилим.
Даҳшатли хон атрофида жим
Бош эгиб тек турарди сарой.
Жимжит эди бутуң кошона:
Ҳамма хоннинг хафа юзидан
Ғам ва утли ғазаб изидан
Пайқар эди мубҳам нишона.
Аммо, мағрур соҳиби фармон.
Қулларини бир силтаб солди:
Барча секин тарқалди ҳар ён.
Қушқлар аро бир ўзи қолди,
Эркин нафас олди сийнаси.
Тўлқинланиб билмай сукутни
Ўйнаб турған кўрфаз ойнаси
Акс этгандай қора булутни
Унинг жиддий манглайи аён
Дил тўлқинин айларди баён.
Мағрур дил не ғам-ла тўлмиш.
Қандай фикр билан банд бўлмиш,
Яна Рус-ла жанг қилмоқчими,
Ё Польшани танг қилмоқчими?
Нега хафа, не у сантирар,
Ва ё қонли ўчми ёндираар?
Ёки қўшин айламуш исён,
Ёки тоғли халқ жангларидан,
Гинойнинг найрангларидан
Ташвиш тортиб ўйланарми хон?

Йуқ, энди у чарчаб қолмишдир,
Зерикмишдир шуҳрат, зафардан.
Бераҳм қул ортиқ толмишдир.
Хаёл узоқ қонли сафардан.
Наҳот, ҳарам ичра хиёнат,
Наҳот, елга учиб диёнат
Асира қиз жиноят қилмиш,
Кофирга дил иноят қилмиш.
Йуқ, Гаройңинг хотинлари ҳеч
Бундай ишга журъат қилмаслар,
Мунгли нола чекиб эрта-кеч,
Ёмонликни асло билмаслар.
Ойна уйда усар гул каби
Ой юзлари зиндон ичра берк,
Зулм остида, гүё қил каби
Уларда ҳад йуқдир, йуқдир эрк,
Ою, йиллар навбатма-навбат
Ғамгин оқин билан уталар,
Билдирмасдан ёшлик, муҳаббат
Барчасини олиб кеталар.
Кунлар бирдай, кечадир ғамда,
Битта-битта имиллар соат,
Ялқовлик амр этар ҳарамда,
Кам кўринар сафо-фароғат.
Ёш жувонлар қайғуга тўлиб,
Бир иш қилиб овунмоқ бўлиб,
Зеб беришиб кийим кийишар,
Гаплашишар, уйнаб ейишар.
Ёки уйноқ сувлар сасида,
Тоза шаффоф замзамасида
Тўн-тўп бўлиб сайр этишадир
Урангининг зич соясида.
Ортларида уларни пойлаб,
Ёвуз оға юрар ҳайҳайлаб,
Ундан қочиш, беркиниш бекор:
Ҳасадли куз, динг қулоғи бор,

БОҚЧАСАРОЙ ФОНТАНИ

Қовоқ солиб утирар Гарой,
Лабларида каҳрабо чилим.
Даҳшатли хон атрофида жим
Бош эгиб тек турарди сарой.
Жимжит эди бутуң кошона:
Ҳамма хоннинг хафа юзидан
Ғам ва ўтли ғазаб изидан
Пайқар эди мубҳам нишона.
Аммо, мағрур соҳиби фармон.
Қўлларини бир силтаб солди:
Барча секин тарқалди ҳар ён.
Қўшқлар аро бир ўзи қолди,
Эркин нафас олди сийнаси.
Тўлқинланиб билмай сукутни
Уйнаб турган кўрфаз ойнаси
Акс этгандай қора булутни
Унинг жиддий манглайи аён
Дил тўлқинин айларди баён.
Мағрур дил не ғам-ла тўлмиш.
Қандай фикр билан, банд бўлмиш,
Яна Рус-ла жанг қилмоқчими,
Ё Польшани танг қилмоқчими?
Нега хафа, не у сантирар,
Ва ё қонли учми ёндираар?
Ёки қўшин айламуш исён,
Ёки тоғли халқ жангларидан,
Гинойнинг найрангларидан
Ташвиш тортиб уйланарми хон?

Йуқ, энди у чарчаб қолмишдир,
Зерикмишдир шуҳрат, зафардан.
Бераҳм қўл ортиқ толмишдир.
Хаёл узоқ қонли сафардан.
Наҳот, ҳарам ичра хиёнат,
Наҳот, елга учиб диёнат
Асира қиз жиноят қилмиш,
Қофирга дил иноят қилмиш.
Йўқ, Гаройнинг хотинлари ҳеч
Бундай ишга журъат қилмаслар,
Мунгли нола чекиб эрта-кеч,
Ёмонликни асло билмаслар.
Ойна уйда ўсар гул каби
Ой юзлари зиндон ичра берк,
Зулм остида, гўё қил каби
Уларда ҳад йўқдир, йўқдир эрк,
Ою, йиллар навбатма-навбат
Ғамгин оқин билан уталар,
Билдирмасдан ёшлик, муҳаббат
Барчасини олиб кеталар.
Кунлар бирдай, кечадир ғамда,
Битта-битта имиллар соат,
Ялқовлик амр этар ҳарамда,
Кам кўринар сафо-фароғат.
Ёш жувонлар қайғуга тулиб,
Бир иш қилиб овунмоқ бўлиб,
Зеб беришиб кийим кийишар,
Гаплашишар, уйнаб ейишар.
Ёки ўйноқ сувлар сасида,
Тоза шаффоф замзамасида
Туп-туп бўлиб сайр этишадир
Урангининг зич соясида.
Ортларида уларни пойлаб,
Ёвуз оға юрар ҳайҳайлаб,
Ундан қочиш, беркиниш бекор:
Ҳасадли кўз, динг қулоғи бор,

У ҳийлакор, у лаганбардор,
Ҳар бир ишдан воқиф — хабардор.
Унга ула ўрнашмиш мангу
Абадий бир тартиб саройда.
Унга хоннинг эрки ҳар жойда
Ягона бир қонундирки, у
Уни қуръон фарзидек билар;
Дилда сақлар ва бажо қилар.
Унинг кўнгли севги истамас,
У бут каби сезгидан маҳрум,
У ҳиссизлик дамида маҳкум:
На кўз ёши, на юмшоқ ҷафас,
На таънага бермас эътибор.
Асирлар чеккан оҳу-зор
Унга асти қилмайди таъсир.
Пинагини бузмайди тақир,
Ёлборишга қулоқ солмайди;
Ҳароратни қилмайди писанд;
Ҳеч на уни юмшатомайди,
Тош қалби-ла мағрур ва хурсанд.
Унга хотин одати маълум,
У кўп кўрмиш, ҳар ерда ҳар зум
Ҳурликда ҳам, эркисизликда ҳам
Юмшоқ нигоҳ, кўзлардаги нам
Кўнглига ҳеч ҳоким бўлолмас.
У уларга ортиқ ишоқмас.
Соч ёзишиб ҳарам қизлари
Асиралар чўмилар экан,
Сеҳр сочган гўзал юзлари
Чашмаларда кўмилар экан,
Қип-яланғоч қизларга беқайд,
Беътибор телмуриб, шу пайт
У пойлоқчи ҳозирдир яна,
Тутқунларга нозирдир яна.
Кечалари барг ҳам мизғиру,
У ухламас, оҳиста босиб,

Ҳар эшикка бир қулоқ осиб,
Ҳарам ичра танҳо изғир у:
Ким дам олар, ким тушда инграр
Ким оқ тортар, — ҳаммасин тинглар.
Уйдан-уйга билдирмай кучиб
Кенг ташлайди у маккор домни:
Биронтаси сандираб, чўчиб
Тилга олса бегона номни,
Ё мабодо дустига бир оз
Тақдиридан койиб, қилиб роз —
Дилдагини айласа изҳор,
Балоларга бўлар гирифтор!
Гарой нега тинмай чекар ғам?
Чилим ўчиб қолмиш қўлида.
Ботинолмай дам олгани ҳам
Остонада, хоннинг йўлинда
Имо кутиб турадир оға,
Ибо тутиб турадир оға,
Ўйга ботган ҳукмдор турар,
Олдидаги дарча очиқ, у —
Қўнгли чексиз қайғуга тўлган.
Индамасдан оҳиста юрар
Кечагина севимли бўлган
Хотинларин қабрига тўғри.
Хонни кутиб, кўриш кўйида,
Ўйнаб турган фонтан бўйида
Ипак гилам узра ўйнашиб,
Бир тўда шўх қизлар осуда,
Ўлтуришар эди яйрашиб
Болалардай шодланиб, сувда
Мармар тубда кўринган лаққа
Гир-гир юзиб юрган балиққа
Термулишар эди яйрашиб.
Гоҳилари унга атайлаб
Олтин сирға ташларди бойлаб .
Жориялар атрофда хушбўй

Шарбат ташлаб юрарди. Ногоҳ,
Ширин қушиқ жаранглаган куй
Бор ҳарамни айлади огоҳ:

ТАТАР ҚУШИҒИ

I

Ийғи жафоларни бошдан кутариб
Тангри ўзи берар охирда эҳсон:
Бахтиёрдир, йиллар сўнггида қараб
Макка бориб зиёрат қилган инсон.

II

Бахтиёрдир, Дунай соҳилларини
Қони билан тақдис этган баҳодир:
Жаннат қизи ёзиб кокилларини
Унга ширин кулги билан боқадир.

III

Аммо, Зарема, эшиткил тагинда,
Дунё ва роҳатга бермай эътибор,
Худди гулдай сени ўз қучоғинда
Эркалатган ҳаммасидан бахтиёр.
Улар куйлар. Аммо қани у,
Муҳаббатнинг юлдузи қани,
Ҳарам кўрки — кундузи қани,
Қайда қолди Заремабону?
Ҳайҳот, унинг гул ранги сўлмиш,
Ҳайҳот, дили қайғуга тўлмиш.
Мақтовларга солмайди қулоқ,
Кўзларида ёш булоқ-булоқ,
Яшин урган хурмодек қадди
Букулмишдир, йўқ энди ҳадди

Ҳеч на унга ёқмасдан қолди,
Чунки, Гарой боқмасдан қолди.
Вафосизлик қилди хон... Аммо,
Эй гуржи қиз, сен-ла чиройда
Қим тенглашар! Ҳаттоки ойда
Ваъда қилса, бўлур муаммо.
Чамбар қилган сочинг, эй пари,
Илон каби юрак ёрадир,
Ярқираган кўзинг жавҳари
Кундан ёруғ, тундан қорадир.
Дил дардини кимларнинг саси
Сендан кучли баёнлай билар?
Қимнинг ширин-шакар бўсаси
Сеникидан жонлилик қилар?
Сенга бир йўл кўнгли тушган эр
Қандай қилиб бошқа кўркни дер?
Лекин, лоқайд, золим Гаройхон
Ҳарамига Польша қизини
Асир қилиб олгандан буён,
Сендан нари тутиб ўзини
Хурлаб сени ташлаб қўйди-ю,
Ўзи ғамгин, тунлар беуйқу
Танҳоликни айлади одат.
Қўлларингдан кетди саодат!..
Еш Мария яқиндагина
Ўзга диёр кўкини кўрди:
Гулдай кўрки билан қизгина
Ўз юртида гуллаб югурди.
Фахрланар эди у билан
Қариб қолган отаси ҳар он:—
Лобарим,— деб мақтанув билан
Эркалатар эди беармон.
Унинг бола эрки чол учун
Қонун эди, тингларди бутун,
Чолни қийнар эди бир тилак:
Истардики баҳор кунидак

Очиқ булсин қизининг бахти,
Хушнуд кетсин умрбод вақти.
Заррагина қайғу ҳам уни
Ранжитмасин,— дер эди у чол,
Ҳеч бир нарса бирон дам уни
Ланж этмасин,— дер эди у чол.
Ҳатто эрга чиққанида ҳам
Хотирласин,— дерди — туш каби
Ўтиб кетган, гунчадай сабий
Беташвишу беозор, беғам
Яшнаб юрган қизлик чоғини,
Осмондай кенг эрк қучоғини.
Унинг юмшоқ севимли нози,
Табиати, лазиз овози,
Ёниб турган мовий кўзлари,
Доно-доно ширин сўзлари
Бир-биридан жозибадорди,
Ҳаммасида ажиб куч борди.
Очиқ қўлли, сахий табиат
Аямаган эди борини,
Санъат билан у нажиб хилқат
Безар эди гул дийдорини.
Сеҳр тўла арфа билан қиз
Уй базмини жонлантирарди.
Амалдорлар, бойлар изма-из
Орқасидан излаб юрарди.
Йигит яланг «Оҳ...» деб уйида,
Азоб чекар эди кўйида.
Лекин, гўдак бола эди у
Кўнгли ишқни билмасди асло,
На ками-кўст, на ғам, на қайғу,
Юрагини тилмасди асло.
Отасининг қасрида озод
Ўртоқлари билан ўйнаб шод.
Учар қушдай ҳур ва хурсандди.
У кўпданми бу ерда банди?

Бир вақт татар тўплари маҳкам
Дарё каби Польшани босди.
Хирмонларга тушган ёнғин ҳам
Бу қадар тез ёйилолмасди.
Кунпаякун бўлиб урушда
Етим қолди гуллаб ётган юрт,
Бу бераҳм ёвуз юришда
Фарёд солди қонга ботган юрт.
Бутун атроф қайғуга толди:
У кулгилар, уйинлар битиб,
Эркалатган қуюнлар битиб,
Ҳашаматли сарой бўш қолди.
Мариянинг уйи жимжит, бўш...
Уй маъбади ичра бир тўда
Мумёланган ўликлар хомуш
Роҳат қилиб, совуқ уйқуда
Киязликда махсус нишон-ла,
Олтин тож-ла, ҳайбатли шон-ла.
Ётар экан, у ерда яна
Пайдо бўлмиш янги сағана...
Ота гурда, асоратда қиз...
Кошонада бахил бир ворис
Амри фармон бериб юрадир,
Тавқи лаънат остида, беор
Хароб бўлган юртни айлаб хор
Бадном этиб, ерга урадир.
Ҳайҳот! Сақлар қўйнида қулдак
Боғчасарой ёш князь қизин,
Эркисизликда ёш тўкар гулдак
Сарғайтириб Мария юзин.
Аяйди у бахтсизни хон
Унинг мунги, у чеккан фиғон
Уйқусини безовта қилиб,
Гаройга ҳеч бермайди омон.
Бечорага хон раҳми келиб.
Қатъий ҳарам қонунларини

унга атайлаб.
1 на кун, на туңи
армайди пойлаб,
койига уни
), парволи дасти
этқизмас асти;
оҳ тикмакка
униг кир кўзи;
лаан қиз якка
а чумилар ўзи,
гамгин оромин
тай, булмай — деб зомини
м қурқар ичида;
г бир йироқ бурчида
ш ижозат эткан.
самовий бир жон
ан, узлатга кетган.
сч тинмасдан ҳамон
нинг олдида бутун
ниб турар куни-тун.
қиз кўнглини юпатиб
кечган ўтган замон-ла
лни дилга эслатиб,
шар ювош имон-ла.
ёш туқар тинмай қиз
шлардан нарида, ёлғиз:
а атроф фарқ булмиш яксар
кларча бир ишрат ичра,
киза-ла ажралган ҳужра
анамни беркитиб асрар.
ин ўйлар қурбони у дил,
уқ кайфлар орасида ҳам,
гаровни сақлайди ҳар дам,
о илохий ҳисни муттасил...
а қорайди; босди қоронғу
врданинг гул боғларини;

Бор оламни маст қилди уйқу,
Гуллар эгди япроқлариңи,
Узоқлардан булбул зорини
Эшитаман; ой дийдорини —
Курсатадир юлдуз кетпдан;
Кум-кўк, тоза осмон бетидан
Нур тукадир гулзор боғларга,
Водийларга, урмон, тоғларга.
Боқчасарой кучаларида
Кечки пайтлар, оқ рўмол ураб,
Оппоқ ойдин кечаларида
Бир-биридан ҳол-аҳвол сўраб,
Гаплашишиб ўтириш учун
Оддий татар хотинлари тек
Липиллашиб енгил соядек
Уйдан-уйга кезишар бутун.
Сарой тинчгаң, ухлаган ҳарам
Тинч роҳатга чўмир парвосиз;
Тун тинчлигин бирон нарса ҳам
Бузолмайди, содиқ муҳофиз
Ўзи кезиб чиқиб бор-йўқни,
Ётмиш, аммо тинч қуймас ташвиш
Хатто унда ухлаган руҳни,
Хиёнатни кутиб хавфлаиш
Ором бермас асти ҳам бунга:
Гоҳ кимнингдир шитирлагани,
Гоҳ бировнинг пичирлагани,
Гоҳ қичқириқ эшитилар унга.
Бекорларга алданиб, бирдан
Сапчиб турар, қалтироқ босар;
Атрофига тинч қулоқ осар...
Ҳамма соқни, сас йўқ бир ердан;
Фақат ширин куй фавворалар
Мармар ховуз ичра ўйнашар,
Фақат булбул дили поралар
Севимли гул узра куйлашар...

Булар уни узоқ банд этар,
Яна такрор уйқуга кетар.
Қандай хушдир билгучиларга
Шарқ кечасин қора чиройи!
Пайғамбарци севгучиларга
Қандай ширин боқадир ойи!
Уларнинг уй — ўчоғларида,
Мафтун этар гул боғларида,
Ой остида сирларга тулган,
Тинчлик билан ҳам суҳбат булган,
Шаҳват билан дарду фароғат
Тошиб ётган ҳарамларида,
Кечаларнинг тинч дамларида
Қандай кўрк бор, қандайин роҳат!
Хоннинг ҳамма хотинлари тинч
Ухлар эди, биттаси нотинч
Ухлай олмай, урнидан туриб,
Эшигини очди-ю, аста,
Битта-битта оҳиста юриб,
Ташқарига чиқди бир пастда...
Қушдай мудраб, кўзи илиниб
Қари оға олдида ётар.
Агар бу иш унга билиниб
Қолса, умри қайғуга ботар...
Оҳ, у чолнинг қаттиқдир қалби,
Ялинганга бермас эътибор:
Уйқуси ҳам алдамчи, айёр!
Ёнбошидан секин, руҳ каби,
Сездирмасдан утиб кетди у.
Бир эшикка бориб етди-ю,
Титраб секин очди қулфини...
Ичкарига кирди; ҳам уни
Сирли ваҳим босди шу замон.
Ажабланиб боқди тўрт томон:
Шамдон ёнар, тўкар сўник нур,
Ялтирайди бурчакда бир бут,

Қиз ётадир, юзида сукут,
Кўксида хож порлаб кўринур.
Эй гуржи қиз, булар ҳаммаси
Эслатадур сенга мозини.
Гуё ўтган кунларнинг саси
Айтган каби бўлди розини.
Кўз унгида тинч роҳат билан
Ухлаб ётар у князь қизи
Қизликка хос ҳарорат билан
Анор каби қизариб юзи.
Ошкор экан сарин ёш изи,
Заиф кулги остида ёңар:
Ёмғир ювиб, ўчиб кетган ранг
Ойнинг хира нурида аранг
Худди шунга ўхшаб товланар,
Гуё, жаннат ўғли осмондан
Учиб тушиб, ухлаб ётгандай,
Асирага ачиниб жондан.
Уйқусида йиғлаб ётгандай...
А, Зарема, не бўлди сенга!
Чидолмади, қалби сиқилди,
Беихтиёр ерга йиқилди,
Ва ялиниб: «Ачингил менга,
Рад этмагин арзимни!»— деди.
Унинг сўзи, у чеккан фиғон
Ухлоқ қизни чўчитиб, шу он
Тинч уйқудан уйғотган эди.
Князь қизи туриб, олдида
Бегона бир хотинни кўрди;
Қўрқиб, унга қараб олди-да,
Ҳаяжон-ла қалтираб сўрди:
«Кимсан? Тунда, танҳо нечун сен
Бу ердасен?»—«Сенга келдим мен:
Мени сақла; тақдирим учун
Менга фақат қолди бир чора...
Раҳм айласанг, йўқолса зора

Умрим уфқинқоплаган тутун.
Бахт қўйнида кўп ҳузур қилдим,
На қайғуни, на ғамни билдим...
Ўтди ором берган у соя,
Тингла, ҳалок бўлмайин зое.
Мен бу ерда туғилганим йўқ,
Менинг юртим йироқдир, йироқ...
Ўтган кунлар, у дардли фироқ
Ёдимдадир ҳали ҳам тулиқ.
Ёдимдадир гуллаган боғлар,
Осмон билан ўпишган тоғлар,
Тоғдан оққан ирмоқлар, сойлар,
Ўтиб бўлмас урмон-туқайлар;
Ёдимдадир кечган саодат
Ўзга қонун, ўзга бир одат.
Аммо, қандай тақдир-ла, нечун
Ўз юртимдан айрилганимни,
Бу ёқларга қайрилганимни
Билмайман мен; фақат, қора тун,
Елкан узра турган одаму
Ҳамда денгиз эсимда холос...
Шу чоққача қўрқинч ва қайғу,
Аламлардан мен эдим халос.
Ғовғадан чет, тинчликда хандон.
Ҳарам ичра гуллаб юрардим,
Йтоатли кўнгил-ла ҳар он
Ишқ дарсини кутиб турардим;
Бу яширин орзуларим тез
Ушалдилар. Қонли урушдан
Чарчаб даҳшат сочган юришдан
Қайтиб келди ҳарамга хунрез.
Таъзим қилиб хоннинг олдига
Биз ҳаммамиз чиқдик. У менга
Диққат билан индамай, сўзсиз
Очиқ, нурли назарин солди,
Сўнгра, мени чақириб олди...

Шундан берли биз каму-кустсиз
Тиним билмай, роҳатда масрур
Нафас олдик бахт билан ҳардам;
Бирон йул ҳам на фитна, на ғам,
На азобли рашкнинг ситами,
На азооли рашкнинг ситами,
На хафалик ва на алами
Бизга ташвиш сололмаганди,
Вақтимизни ололмаганди.
Мария, сен дуч келдинг унга,
Бир куришда хуш келдинг унга...
Шундан берли кунгли торайди,
Жиноятли уй-ла қарайди!
Хиёнат-ла етказиб озор
Эшитмайди ҳеч итобимни;
Сўрамайди асти тобимни,
У, қоладан, фиғондан безор;
У, эскидай менга топинмас,
Менда энди эскидай нафис
На ширин сўз унга, ва на ҳис
Гуё битган, гуё топилмас.
Шикоятга бедахлсан, сен
Мен билман, айб сенда эмас...
Тингла мени: чиройлиман мен,
Менга ҳеч ким теңглашай демас.
Бир сенгина ҳарамда бутун
Рақиб була олардинг менга;
Аммо, айтиб қўяй мен сенга.
Туғилганман эҳтирос учун,
Сен мен каби сева олмайсан;
Совуқ кўркинг билан сен нечун
У бир ожиз дилни қийнайсан?
На ҳаққинг бор, на ҳаддинг сенинг,
Қуй Гаройни менга; у менинг.
Бўсалари ёнар бетимда,
Иссиғи бор ҳали этимда,

Менга қатъий қасамёд этган.
Борлиғим-ла кўпдан армонин,
Ўй ва хохиш, бутун фармонин
Бирга қушган, иттиҳод этган;
Хиёрати мени ўлдирар,
Хазон этар, гулдай сўлдирар..
Мен йиғлайман, кўргин, тизимни
Букдим, энди қаршингда мана.
Сарғайтирма менинг юзимни,
Ялинаман, қайтариб яна
Севинчимни, оромимни бер,
Ул бурунги Гаройимни бер...
Менга зарра этма эътироз;
У меники; сенга асирдир,
Йўлларингда кўзи басирдир.
Хоҳ таҳқирла, хоҳи қилиб роз,
Не истасанг, айлагил шуни,
Аммо, бездир ўзингдан уни.
Онт ич... (гарчи мен қуръонни деб,
Муҳаббатни ҳамда хонни деб
Ўз диңимни сотган бўлсам ҳам,
Аммо, менинг онамнинг дини
Сенинг дининг эди) кел, мени
Халос айла, ёд этки қасам,
Ўша дил-ла онт ич Гаройни
Заремага қайтармоқ учун...
Аммо тингла: эсла худойни,
Гар, йўқ десанг, ханжарнинг кучин
Кўрсатмакка қодирман оз-моз,
Зеро, менинг ватаним Кавказ».
Шу сўзларни айтди-да, бирдан
Ғойиб бўлди дарров у ердан,
Таъқиб этмоқ учун изма-из
Ботинолмай, дов қилмай дили
Орқасидан, чиқолмади қиз,
У азобли эҳтирос тили

Беайб қизга асти маълуммас:
Аммо унинг овози у сас
Сал аниғу ажойиб эди,
Қўрқинч эди, ғаройиб эди.
Қандай ёшлар, қандайин фарёд
Бу хўрликдан айлайди озод?
Не кутади уни? Наҳот, у
Қолган аччиқ ёш кунларин, бу —
Асоратда ўтқазадир хор?
Эй худойим, эй парвардигор!
Агар Гарой бахтсизни мангу
У маҳбусда унутса эди,
Е, ғамлардан халос айлаб, у
Тез улимга юз тутса эди,
Қандай шодлик билан ғам тўлган
Бу жаҳонни отар эди қиз!
Кўпдан ўтган ҳаётнинг лазиз
Лаҳзалари, кўпдан йўқ бўлган!
Не бор энди унга дунёда!
Вақти етди, куталар уни:
Катта очиб тинчлик қўйинини
Чақирарлар уни самода.
Кунлар ўтди, кетди Мария,
Тарки умр этди Мария.
Кўпдан орзу этган оламни
Янги малак каби ёритди.
Аммо уни, гузал санамни
Нелар сиқди? Нелар ҳоритди?
Нечун, нечун даф этди тобут?
Нелар уни айлади нобуд?
Асоратми, ҳасратми, ғамми
Эркисизликда тортган ситамми,
Қасалликми ё бошқа бир жар
Қим биледи? Улмиш беҳабар...
Латофатли Мария ўлмиш...
У ёш ғунча очилмай сўлмиш!..

Бушаб қолмиш тумтайган сарой:
Уни яна қолдирмиш Гарой;
Яна узга қирғоқлар томон,
Евуз юриш бошламиш ёмон;
Тағин туфон, буронлар аро
Ғамгин учар қон қусиб хунрез:
Аmmo, унинг юраги қора,
Оловланар унда бошқа ҳис,
У куп чоқлар туқинишларда
Қиличини тикка ушлар-да,
Яна бирдан қотиб қоларди,
Жинниларча назар соларди
Атрофига бузариб, гуё
Вахимага тулгандай дили,
Аллanelар ғулдираб тили
Ёш тукарди бамисли дарё.
Унутилган у содиқ ҳарам
Хон юзини кўрмайди бу дам;
Унда азоб қўйнида маҳкум!
Совуқ мухсий қулида мазлум
Қаримоқда хотинлар ғамда.
Купдан, улар ичра ҳарамда
Гуржи хотин кўринмас, уни
Муҳофизлар дарёга отган,
Бечора сув остига ботган...
Князь қизи маҳв ўлган туни
Бажарилиб бу қонли жазо
Кўзин юмган Зарема... Э воҳ,
Қандайгина бўлмасин гуноҳ,
Куп даҳшатли бўлган бу жазо!
Кавказ олди тупроқларини,
Русия тинч қишлоқларини
Уруш билан қилиб минг вайрон
Тавридага қайтиб келди хон.
Саройни чет бурчини сайлаб,
Марияга эсдалик айлаб

Мармарлардан ясатди фонтан.
Теласига хош ўрнатилмай,
Мусулмонлар оёи осилмиш
(Бу албатта, бўлмағур бир иш,
Нодонликнинг айби бутунлай.)
Ёзувлар бор, кечиб кўп йиллар
Ҳали ўчиб кетмаган улар.
Холи мармар ҳовуздан сувлар
Қирғоқлардан тошиб гувиллар.
Тиним билмай, тўхтамай бир он
Доно-доно ёш тўкар фонтан:
Ўғли ҳарбда жон берган она
Худди шундай йиғлайди ёна...
Ўтмишнинг бу ривоятини
У ёқларда қизлар билишган
Сўнгра ғамгин ҳайкал отини
«Ёш фонтани» бўлсин дейишган.
Мен шимолни ташлаб ниҳоят,
Базмларни кўпка унутиб,
Боқчасарой томон йўл тутиб
Мудраб кўшкни қилдим зиёрат;
Халқ офати, жонгори татар
Ишрат қилиб, базмлар қурган,
Урушлардан сўнгра бехатар
Беками-кўст фароғат сурган
Тинч уйларда, боғларда — сездим —
Ҳамон роҳат яшар куну тун;
Сувлар ўйнар, гул чечак отар
Ток занглари товланиб ётар,
Деворларда ярқирар олтин.
Мен у ерда, — тинмай оҳ уриб,
Йиғлаб, ҳақиқ тасбеҳ ўгириб,
Баҳорида яшнамай сўлган
Хотинларнинг макони бўлган
Панжаралик дарчалар кўрдим,
Кунгиралик парчалар кўрдим.

ДЕМОН¹

Шарқ қиссаси

БИРИНЧИ БУЛИМ

I

Қувғинди руҳ, қайғули Демон
Гуноҳкор ер узра учарди.
Масъуд кунлар хаёли шу он
Қуз олдидан бир-бир утарди:
Малак эди тоза ва масъум,
Хандон эди арши-аълода.

Ҳатто юлдуз мовий самода
Айлар эди унга табассум.
Ташна боқар эди ҳар замон
Олов сайёралар диёри
Қуюқ туманларнинг қўйнидан
Аста кечгаң карвонлар сари.

У замонлар, даргоҳи улуғ
Худовандни севар, инонар —
Эди. На кин, на шубҳаси бор
Бу бахтиёр ва тўнғич махлуқ!
Бекор, бебурд кечган асрлар
Васвасага солмаган имон
Тоза эди... Тағин нималар...
Эслагани йўқ эди имкон!

¹ Иблис.

II

Жаҳон дашти ичра беватан
Кезар сарсон, қувулган наби,
Йиллар ўтар, яна йиллардан
Навбат кетар, минутлар каби.
Шод эмас у, ки ерда хоқон
Фанони дер, истар фароғат,
Шунинг учун ҳар ерда, ҳамон
Завқ олмасдан, сочар шарорат.
Санъатининг чеки йўқ кўкдай,
Хоҳишига қаршилиқ кўрмай
Шунча кезди, шунчалик юрди...
Сўнг ниҳоят, кўнглига урди.

III

Гўзал Кавказ осмони — шиша,
Қанот қоқар жаңнат матруди.
Пастда Қазбек. Унда ҳамиша
Қор ярқирар — олмос худуди.
Чуқур жарда илон инидек
Гирдоб ураб кўринар Дарёл.
Елкасида кўпик — бароқ ёл
Худди шердай сакрайди Терек.
Уйноқи сув қўнғироқ чалар...
Тоғ тепада кезган жонивор
Кўкда учган паррандаки бор
Ҳаммаси ҳам ҳайратда қолар.
Елкан каби осмонда юзган
Енгил қанот, олтин булутлар
Уни бирга олис жанубдан
Шимол ёққа кузатиб борар...
Зумрад дарё оқар тўхтамай;
Тепасида буюк қоялар

Аммо, булар ҳаммаси, ҳайҳот!
Қўзғатолмас Иблис завқини,
Бунда минг хил ям-яшил гиёҳ.
Нафас олар ғуборсиз ҳаво.
Бунда тинчлик ўзи бир наво!
Лекин, Иблис нафратли, эвоҳ!
Ой нурида марварид каби
Гул баргида шабнам ялтирар.
Гуржи қизнинг кўзлари каби
Очиқ кўкда юлдузлар ёнар.
Ана шундай гўзал табиат
Буни асти хурсанд қилмади.
Қувғин шайтон, бадарға хилқат
Бу борлиқни писанд қилмади.
Тошдай қаттиқ кўнгли юшмай
Туёлмади на қувват, на ҳис.
Неки кўрди, сира хушламай
Унга нафрат ёғдирди Иблис!

V

Кари Гудал узига атаб
Кенг, муҳташам ҳовли солдирди.
Ҳар тошида миңг хаста-бетоб
Қуллар қонли кўз ёш қолдирди.
Қушни тоққа саҳардан тортиб,
Қулка ташлар баланд девори.
Қоядаги зинадан ўтиб
Йул боради шўх дарё сари:
Бу йуллардан ҳар куни бир бор
Елкасига қўйиб кўзани
Енгил кўчиб гуё сузгани
Арагвага чиқарди хумор
Ёш Тамара — Гудал надраси
Ҳилпирарди шоҳи чодраси...

У зур қалъа тош қиррасидан
 Сукут билан боқарди ҳарчоқ.
 Букун бўлса, сурнай сасидан,
 Тулиб тошган ҳартараф, ҳарёқ.
 Қадаҳларда тоза мусаллас
 Акс этади қандилли чироғ.
 Жам бўлишган яқин-йироқ.
 Катта базм: ҳамма маст-аласт...
 Букун Гудал қизин туй этар,
 Гузал Тамаранинг никоҳи
 Турда келин, яшнаб нигоҳи
 Қизлар ичра ойни эслатар...
 Узоқдаги ҳайбатли тоғлар
 Беркитдилар қуёш ярмини,
 Чапак чалиб, уйнаб уртоқлар
 Руҳлантириб қизлар базмини.
 Авжи уйин қизиб турганда,
 Чилдирмани олди келинчак —
 Уйнаб кетди... Ҳар зарб урганда
 Гунча ёзар эди бир чечак.
 Пирпиратиб ҳилҳила енгин
 Гоҳ учарди қушдан ҳам енгил:
 Гоҳ тинарди, сузук боқарди,
 Қошларини нозик қоқарди,
 Гоҳо аста букиб тиззасин,
 Гилам узра йўрғалаб кетар
 Илон каби уйнаб гавдасин
 Ҳар нигоҳни узга банд этар.
 Сунг, боладек кулади ўзи,
 Машъаладек ёнади кўзи.
 Билмадимки, баъзан кумуш ой
 Уйнагани хафиф, юмшоқ нур

Онт ичаман, тундаги юлдуз,
 Кун ботишу шарқнинг ҳурмати
 Бундай гузал, бу каби кундуз
 Фусункорни олам кўрмади.
 На Эроннинг буюк султони,
 На жаҳоннинг бирон хоқони
 Бу хил қизи сўролмаган ҳеч,
 Бу хил кўзни кўролмаган ҳеч!
 Ҳарамларнинг муздек чашмаси
 Инжу каби сувлари билан
 Ой барабар ноз карашмаси
 Гузалларни жуда кўп кўрган.
 Аммо, бирон марта бўлса ҳам
 Саратонда дим ва иссиқ кеч
 Бундай қомат, бундаин санам
 У сувларда ҳапитмаган ҳеч.
 Доно-доно маржондек сувлар
 Уни кўрмай ўтганларини,
 Армон билан кетганларини
 Эҳтимолки, асти билмайлар.
 Жаҳон ичра кимса бир марта
 Сутдай ойдин, хилват тунларда
 Бундай сочин силай олмаган
 Бу хил лабга из сололмаган.
 Онт ичаман, бу ёруғ жаҳон
 Айрилгандан бери беҳиштдан
 Бундай чирой кўрмай, ҳеч қачон
 Озмаганди ақлдан-хушдан.

VIII

Сўнгги сафар ўйнар эрка қиз...
 Тоғлар! Гудал машъаласини,
 Озодликнинг шўх боласини

Балки, кӯролмассиз эрта сиз.
Тушуринди қилиб эртага
Олиб кетар куёв бир умр.
Ҳайҳот! Кимга нозини қилур?
Қандай кӯнар бегона уйга?
У билади. Равшан дийдасин
Номуайян шубҳа босади.
Кӯтаролмай гоҳо сийнасин
Қалта-калта нафас олади.
Унинг бутун ҳаракатлари
Ифодали, содда-тупори,
Хўп келишган эди ўзига.
Агар, шу чоқ Иблис кўзига
Нигоҳ солса эди бу гул
Тикилганча қотиб қоларди.
Эслаб кетиб ўтмишни, ёлғиз
Бир оҳ тортиб, нафас оларди.

IX

Ёху! Иблис қизни пайқади,
Уша замон сизди ҳаяжон:
Ширин бир куй гӯё биёбон —
Даштдай кўнгли ичра тарқалди.
У, янгидан муҳаббат-севги
Чирой санамига йўлиқди.
Тўймай боқди. Хаёли эзгу
Кечган бахти билан тўлиқди.
Эс китоби варақ ёзаркан,
Саодатли кунлари бир-бир
Юлдуз каби тизилиб пир-пир
Занжир каби ўтди назардан.
Бир гезли куч боғлаб чамбарчас
Янги ғамга ошна бўлди у.
Унда олди уфқни қайғу.

Туйди севги ҳаловатини:
Қайта яшаш аломатими?
Васвасага солгани қизни
Тополмади ақлида мадор.
Унутмоқми? Йўқ парвардигор
Бундай кучни, бундайин ҳисни
Унга асли берганмас эди.
Берганда ҳам, бу олмас эди.

Х

Никоҳ учун ошиқар куёв;
Қун ботмасдан етиб бормоқчи.
Сабри тугаб, кўнглида зўр дов,
Отга босар устма-уст қамчи.
Етиб келди беҳавфу хатар
Арагванинг соҳилларига.
Нортуялар соҳибларига
Занжир каби эргашиб қатор
Дармон кетган каби тизидан
Битта-битта кўчар изидан.
Юки оғир... Бу катта карвон,
Олиб келар қайлиққа эҳсон.
Жангур-жунгур уйнаб қўнғироқ
Ҳали манзил олис, кўп йироқ...
Сенадалнинг ҳокими ўзи
Келар карвоннинг бўлиб кўзи,
Белда камар, қилич ва ханжар
Ҳим-жим этар офтобнинг тифи,
Елкасида осифлиқ — ҳам зар,
Ҳам тилладан гулдор милтифи.
Қимматбаҳо чакмон эғнида.
Шамол уйнар барин қўйнида.
Шоҳилардан тузалган эгар;
Гулдор юган той бўйнин эгар.

Тухум каби сағри гупурган
Гүе, биров унга сув пурккан.
Тезоб, абжир, туси бебаҳо
Асл саман, гүеки тилла...
Қорабоғнинг шүх югурдаги
Қулоғини чимирап ҳамон,
Ваҳимага тулиб юраги
Кўз ташлайди тўлқинлар томон:
Тор ва хавfli ингичка бу йул
Қирратошли буюк қоя — сұл,
Унг томони чуқур дарё, жар,
Ҳар минутда кутар бир хатар.
Узи ҳам кеч. Қорли чуққида
Шафақ учай-учай деб турар.
Туман босди. Тоғлар уйқуда...
Қарвон пича тезлаб йул юрар.

XI

Йул устида кичик бир дахма,
У дахмада кўҳна бир мазор.
Душман қули билан минг лахма
Булган қандайдир князь ётар.
Уни энди авлиё дейлар,
Ҳаққиға юз минг дуо дейлар.
У йуллардан биронта йулчи
Ё ҳайит, ё жанг кетар бўлса,
Уша ерда дам олиб пича
Унга ибодат этар бўлса,
Сақланарди мусулмонлардан:
Ханжаридан, тўкар қонлардан.
Аммо, ботир юракли куев
Истамади бу ибодатни,
Бузди — гүе ўчакишган ёв
Боболари қилган одатин.

Хаселнини аинитди қуймай:
У, уйида, гуё тинч туни
Қайлиғини упарди туймай.
Ёхуд! Қимнинг шарнаси бўлди,
Рубарудан, тоғ олди қирдан
Икки соя кўринди бирдан
Ўқ чақнади. Ваҳима тўлди.
Жасур князь чурқ этмади ҳам,
Узангида тип-тикка турди.
Папағини бостирди, шу дам
Учар отга бир қамчи урди.
Қўлида турк қилнчи ёнди,
Бургут каби олға ташланди.
Ёввойи дод, бўғиқ бир фиғон
Тутди бутун водийни шу чоқ.
Узоқ давом этмади. Бу он
Гуржи эрлар қочди тумтарақ.

ХИ

Яна тинчлик босди водийни
Ёлғиз қонли мурдалар ётар.
Йўлчиларнинг айлаб ёдини
Мўлтир-мўлтир туялар боқар.
Талон бўлган катта бой карвон
Молдан асар қолмаган сира,
Христианлар ўлиги узра
Қора қушлар уради жавлон.
Шаҳид улган бечораларни
Оталари ётган мазори
Чорламайди. Бечораларни
Кимга етар фиғону зори?
Аза тутиб, узоқдан — улиб
Оналари келмас бошига.

Олам тулиб, қонли ешига
Сингиллари турмас оҳ уриб.
Қабрлари тепасида ҳеч
Шам ёқилмас саҳар, кундуз, кеч.
Аммо, бирон мурувватпарвар
Ёдгор этиб утказар бир бут.
Осмонида йиғлар оқ булут,
Атрофида гул усар пар-пар.
Сўнгра, бундан юрар йўловчи
Бефотиҳа утиб кетолмас.
Узоқ йўлда булмай иложи
Бу ерларда дам олур бирпас.

XIII

Буғу каби тез учар саман
Худди жангга ошиққан каби.
Кўзи соққа каби ўйнаган,
Пишқиради, титрайди лаби.
Тоғлар бўйи сакрайди гоҳо,
Туёғидан елдирим чақнар.
Шамол недир тинглайди. Гўё,
Гув-гувидан ваҳм сири бор.
Ёли чалкаш бўлиб пирпирар
Ҳушсиз, худди ўқдай югурар.
От устида чалқанча тушиб
Гўё, совуқ елдан увушиб
Йўлчи ётар: оқарган ранги.
Оёғида маҳкам узанги
Шилқ этади, отнинг ёлига
Бўйни тушар, боқмас ёнига.
Юган тушган унинг қўлидан,
Жилов тортмас отнинг йўлидан.
Силон ёпғич шундай қизил қон,
Унг қон, сул қон, хатто уфқ қон.

Эй чопонғич, абжир, қуш қанот
Камон ёйи каби учган от
Баходирдек шарт ёриб жангни
Омон сақлай дединг хужангни,
Аммо қандай ёзиқ бўлди бу,
Осетин уқига учди у!

XIV

Гудал уйи ботди азага,
Йиғи доди чиқди фазога,
Эшигида одам йиғилган.
Куйиб-пишиб бунда йиқилган
Кимнинг оти? Бу бечора ким?
Ҳатто, осмон жавоб бермас, жим!
Юзларида ваҳима-ваҳшат
Излари бор, кўрқинч ва даҳшат!
Усти боши, яроғлари қон,
Боши, кузи, оёқлари қон...
От ёлини сиқимлаб қули,
Беҳуш қотиб қолган бир йули.
— Шурпешона, бахтсиз келинчак
Маътал бўлиб кутганинг қолди,
Кўйида қон ютганинг қолди.
Аммо, сенга қандай кулажак
Бир умрга юмилган кўзлар?
Ахир, тақдир сенга не кўзлар?

XV

Беками кўст тинч оилани
Чақмоқ каби босди бу кулфат.
Кўнглини еб қайғу илони
Мусибатга бўлди қиз улфат:

Қонли ёшга айланиб қалби
Томчи-томчи оқди кўзидан.
Дами оғир... кетди ўзидан...
Гўё, боши устида каби
Сочи тузиб ётган ўрнида
Эшитилгандай бўлди бир нидо:
«Қўй йиғлама! Бекор бу яхлит
Қошки, кўзни ёши соб бўлса,
Қошки, ҳаёт шабнами тахлит.
Ёшинг мурда узра тукилса.
Йўқ! У фақат равшан кўзингни
Туман каби қоплаб олажак.
Анор каби шу қиз юзингни
Мисдай қилиб утда ёқажак.
Ёринг бўлса, узоқда билмас
Сенинг чеккан оҳу-зорингни.
Энди само нурлари тинмас
Ва эркалар қомизодингни.
У жаннатда қўшиқлар тинглар...
Бу ҳаётнинг бачкана туши,
Бир ғарибнинг фиғон, нолиши
Беҳишт меҳмонига не денглар?
Йўқ, бу ғазо асли қисматдир,
Инон меңга, дунё малаги.
Арзимади, кўзингни арт, тур
Йиғламоқнинг йўқдир кераги.
«Само худди бир денгиз
Дарғаси йўқ, беелкан.
Учар ҳисобсиз юлдуз
Туманларнинг қўйнидан.
Чексиз кўм-кўк водийда
Парча-парча булутлар
Из қолдирмай ортида
Эркин қанот қоқурлар.
Уларга ҳижрон, висол
На ғам, на севинч бермас,

Тулқинлардан кўнгил узолмай
Бош солишиб мудраб қоларлар,
Салқин Кавказ дарвозасида
Дев коровул каби баланддан
Миноралар тоғ ёқасида
Боқар туманлар орасидан.
Бутун олам ваҳший ва сўңгсиз
Чирой билан очилган эди.
Аммо, мағрур Иблис кўнгилсиз
Хаёллари сочилган эди:
Нафрат ёғар ҳар нигоҳидан,
Тилларида аччиқ ҳақорат,
Рози бўлмай ўз оллоҳидан
Ғазабланар эди у фақат.

IV

Кўз ўнгида борди бир диёр:
Жаннат каби гўзал Гуржистон.
Майда тилам ёзган водийлар'
Гўё чаман-чаман гулистон.
Кумуш каби булоқлар жушқин
Жимирлайди тубида тоши...
Шалолалар сачратган учқун
Балки, гуржи қизининг ёши.
Қора сочи бамисли сумбул
Сулув қизлар муҳаббатини
Гул шоҳида ўқийди булбул;
Мармар каби мусаффо тунн.
Қуюқ соя ташлаган чинор,
Баргларини шаббода уйнар...
Жим гул босган жарда гоҳилар
Қўрқиб-писиб ётар оҳулар...
Бунда севги ,бунда шан, ҳаёт,
Япроқларнинг сунмас шовқини.

Келажаги орзусиз,
Утмиш учун ачинмас,
Бебахт бўлган чоғингда
Уларни ёдингга сол,
Бенасиб ва қайдсиз
Яшашни урганиб ол!»
«Бахмал каби юмшоқ қора тун
Қавказ чуққисини олганда,
Ширин сўзли фусункор очун
Жимиб уйқусига толганда,
Шўх ва енгил ел юриб тоғда
Майсаларни уйнаган чоғда,
Паррандалар безовта бўлиб
Гур учганда ваҳмга тўлиб,
Ток тагида гуллар тўйгунча
Шабнам шимиб, очганда ғунча,
Тоғ кетидан олтин ой сокин
Кўзларингга нур қуйса секин,
Учиб борар бўлдим олдингга
Саҳаргача меҳмон бўлгали,
Ипак каби киприкларингга
Жиндаккина ором бергали...»

XVI

Борган сари пасайиб аста
Узоқларда тинди бу товуш.
Ирғиб турди, нигоҳи хаста
Атрофига боқди қиз хомуш.
Кўкрагидан босди изтироб,
Қайғу билан қўркув бирлашди.
Чучиди-ю, бирдан қалтираб
Тўйғуларни гупурди, тошди.
Қафасидан чиқдимми шони,
Вужудини ёндирди олов
Унутолмай ажиб нидони

Қийналади. Йўқмикан аёв?
Саҳар пайти чарчаган кўзлар
Ширингина хей... ухлаб кетди.
Аммо, пайғамбарона сўзлар
Хаёлини шарт қулфлаб кетди.
Чиройининг таърифи беҳад
Номуайян, соқов келгинди
Қиз олдида бошини эгди,
Янги ойдек бўлиб сарви қад.
Нигоҳида чиндан ҳам вафо
Чунон меҳр, чунон муҳаббат
Билан хафа боқарди, гўё
Қизга ачингандай у хилқат.
У на малак, на бошқа эди,
На бу қизга қуриқчи пари
Боши узра яшнамас эди —
Камон нурларидан чимбари.
У дўзахи руҳ эмас. Ёнур.
Қувғин шайтон эмас эди,— йўқ!
Пок оқшомга ухшарди тўлиқ.
На кун, на тун — на зулмат, на нур!..

ИККИНЧИ БУЛИМ

I

«Қўй, отажон, мени қўрқитма;
Тамарангни уришмагин, бас.
Мен йиғлайман, кўргин... унутма,
Ки, бу ёшлар биринчи эмас.
Олислардан куёвлар бизга
Ошиқадир беҳуда, бекор.
Бу эл тўлиб ётибди қизга!
Мен ҳеч кимга бўлолмайман ёр!
О, сўкмагин, сўкма, отажон:

Қўряпсан менинг кундан-кун
Кузги баргдек юзларим сўлгин:
Ёвуз огу айлади қурбон!
Қарши туриб бўлмайдиган ваҳм —
Билан маккора руҳ қийнайди,
Мени ҳалок этади... қил фаҳм,
Ачин! Нахот, кўзинг қиймайди?!
Ақли айниб қолган қизингни.
Ҳасратимни тўкай худога,
Ўзи сақлар бу юлдузингни.
Менинг учун бу дунё ичра
Вақтичоғлик қолмади сира.
Қуй, эртароқ бағрига олсин,
Тобут каби у қора ҳужра...»

II

Уни хилват бир монастирға
Элтиб қўйди қавму қариндош,
Қўпол қилдан бўлган усти бош
Ёш кўкракни ботирди терга.
Бари бир, наф бермади бирор
Роҳибалик усти боши ҳам,
Яна ўша: хаёли — мубҳам.
Аввалгидек кўнгли беқарор
Бари бир, у ҳийлакор нидо
Ё шам ёнган меҳроб ёнида,
Ё саждага қўйганида бет,
Эшитилар ҳамон кетма-кет...
Баъзан қора гумбаз устида
Беиз, товуш чиқармай сира,
Кўринарди у қиз қасдида
Енгил тутун қўйнида хира.
Юлдуз каби нурланар эди,
Алдаб, қайга имланар эди?

III

У монастир икки ёғи тоғ
Салқин ерда ўрнашган эди.
Терак, чинор — ғужум кўк япроқ
Атрофида ўйнашган эди...
Ушаларнинг қўйнида гоҳи,
Оралиққа инганда кеча,
Кўринарди то тонг отгунча
Ойнасидан танҳо ётоғин
Жимиллатган хаста нигоҳи
Ёш гуноҳкор қизнинг чироғин:
Тўрт атрофда, салқин сойларда
Тилсимликдан қуриган шўри,
Сағаналар қоровули бут,
Улик каби сақлаб бир сукут
Қаторлашиб ётган жойларда
Бошланарди қушларнинг жури,
Тошдан-тошга сакраб тўймаган,
Қўнғироқлар чалиб ўйнаган
Оппоқ тўлқин урган булоқлар,
Пастга тушиб, гўё ўртоқлар,
Ҳаммаси бир бўлишиб, гуллар —
Орасидан оқиб гувиллар...

IV

Шимол ёқдан кўринар тоғлар
Эрталабки шафақ нурида,
Водийларнинг қўйин-турида.
Кўкиш туман эриган чоғлар,
Юзин қибла томон ўгириб.
Чақирганда муаззин азон.
Қўнғироқнинг савти ўкириб,
Монастирни уйғотган замон.

Ёш гуржи қиз тикка тоғлардан
Кўза олиб сувга тушганда,
Гулғунчалар очган боғлардан
Паррандалар кукка учганда,
Кумуш қорли юксак чуққилар
Акс этарди тиниқ осмонда,
Кечга яқин, қуёш ботганда
Қизил нурга чумарди улар,
Ҳаммасидан баланд ва мағрур
Булутларни ёриб, тепадан
Оқ саллали, йўл-йўл тун билан,
Кавказ шоҳи — Қазбек куриңар.

V

Аммо бундай тоза масаррат
Кирмас эди қийналиб ётган
Гуноҳкорлик ўйига ботган
Тамаранинг кўнглига албат,
Олам унга бегона эди.
Ундаги бор нарсалар бутун
Азоб учун баҳона эди —
Ҳам оппоқ тонг, ҳам қоронғу тун
Ер юзини босганда тинчлик,
Мизғимасдан кечалар бўйи,
Бут олдида йиқилган кўйи,
Ҳушдан кетиб йиғларди шўрлик,
Ҳўнгир-ҳўнгир юксалган йиғи,
Гўё дайди ўғрининг тиғи
Қўрқитарди тунги йўлчини.
Ваҳм қилиб, билмай тинчини —
«Бу — ёрларда боғлиқ алвасти
Чеккан фигон!» — деб ўйларди у.
Қулоғини олмасдан асти
Ҳорган отни тезлар эди: чу!

VI

Ғам-хасратга ботган Тамара
Деразанинг тагида танҳо.
Хаёлларга чўмилиб гоҳо,
Утиради йиғлаб бечора.
Узоқларга ташлайди нигоҳ,
Тун бўйи ҳеч тинмай кутади..
Кимдир унга дейди: келади!
Чидолмасдан тортади у оҳ.
Қайғуларга тўлган кўз билан,
Ажиб, ширин, юмшоқ сўз билан,
Бекорларга кўринмаган у,
Бекор эрка қилмаган уйқу.
Купдан бери орзиқарди қиз.
Авлиёлар учун чўкса тиз,
Кўнгли ҳамон унга кетганин,
Ўзи билмай нега эканин,
Чарчаб, толиб оғир курашдан
Ором олай деса бирон пас,
Болиш ботар бўлиб оташдан,
Куйдиради, ололмай нафас.
Сапчиб туриб, қалтирайди қиз,
Гўё ишқи тундаги юлдуз,
Кўкси, бутун тани ёнади,
Нафас қисар, кўзида туман,
Ташна кучоқ бирдан қонади,
Лабда бўса эрийди шу он...

.
.

VII

Чойшаб ёзди шом қоронғуси
Гуржистоннинг тоғу тошига,
Келди Иблис тошиб туйғуси

Монастирга — қизнинг қошига.
Лекин унга халал бергали
Ботинолмай гангиди узоқ.
Тайёр эди, у, гүё шу чоқ
Ёвуз ниятидан кечгали.
Не қилишни билмай тентираб
Кезди девор остида сокин.
Ҳаво тип-тинч. Шамол йўқ. Лекин
Барглар ундан қўрқди дилдираб,
Кўз ташлади тепага аста;
Деразани лампа ёритар.
У англади шунда бирпастда:
Қиз кимгадир кўпдан кўз тутар!
Ана, чингар¹ жаранглаб кетди,
Эшитилди куйлаган овоз.
О, у қандай ширин, латиф соз,
Зарби кўнгил тубига етди...
Худди кўз ёшидай бирма-бир
Тўкилди у товуш, тўкилди...
Мунча нотинч юрак қурмағур;
Бардош тугаб, чоки сўкилди.
У ашула шундай соз эди.
Шундай юмшоқ дилнавоз эди,
Қи ер учун аталиб, гүё
Кўкда тўқилган овоз эди.
Унутилган дўст билан яна
Қўришмакни ихтиёр этган,
Тунни хилват топган-у, пана —
Йўллар билан бу ерга етган
Бирон малак эмасмикан бу?
Шунда Иблис энг биринчи бор
Муҳаббатнинг дардиңи туйди...
Нола чекиб дили зору зор,

Чингар — бир хил дутор.

Ишқ ўтида ловиллаб куйди.
Қурқиб, жилмоқ булди бу ердан...
Қанотини кўтаролмади!
Ажаб! Қуруқ кўзидан бирдан
Ёши оқди... Ҳеч чидолмади...
Уша жойда ҳалига қадар
Одам ёши эмас, уша ёш,
Уша утдек ёш куйдирган тош,
Якка, қора, куйган тош ётар...

VIII

Қизни севар бўлиб кирар у
Марҳаматли дил билан шу чоғ,
Вақти етди, кутилган орзу
Ушалди деб ўйлаб, хуш димоғ,
Шу пайт унинг ғурури, қалби,
Биринчи бор учрашар каби,
Интизорлик қалтироғиңи,
Лол ва мажҳул сир қийноғиңи,
Англади... Бу қурқинч ҳол эди,
Ёмон тасодифга фол эди.
Тўғридан ҳам, кирсаки, унда
Нур кийинган жаннат элчиси,
Ул гуноҳкор қизнинг соқчиси
Малак яшнаб турарди тунда,
Шу чоқ қизни айлаб саришта,
Қанотига олиб фаришта,
Асради у ёвуз душмандан,
Пок илоҳий нурлар шу ондан —
Қир нигоҳни кўр қилди бутун;
Иблис кўзин қоплади тутун...
Шунда ширин салом урнига
Оғир итоб эшитилди унға.

IX

«Эй нияти бузуқ рух, тунда
Ким чақирди сени, айт менга!
Сенга мухлис киши йуқ бунда,
Куп эркинлик берма ҳаддингга,
Ҳалигача бу ерда бирпас
Ёвузлик ҳеч олмамиш нафас,
Менинг ишқим, пок санамимга
Сола курма қора изингни.
Кет! Учиргим мен юлдузингни,
Сақланиб қол!»
Ва Иблис унга
Таҳқир билан жилмайиб боқди;
Нигоҳини рашк ути ёқди.
Қайталабдан ўтли дилидан
Эски нафрат заҳари оқди.
«У меники! — деди риёкор, —
Қиз меники! Уни қолдир, бас!
Кеч қолдинг сен, эй, ҳимоякор
Мен ва унга сен ҳоқим эмас!
Қизнинг гурур тула кунглига
Ўз муҳримни босиб қуйганман,
Сен кет, бунда мен ўзим эга,
Мен ҳукмрон, уни севганман!»
Шунда малак ғамгин кўз билан
У бечора қизга бир боқди;
Қанотини оҳиста қоқди,
Сўнгра ғойиб бўлди кўзлардан...

.

X

Т а м а р а

О, сен кимсан, сўзларинг тубсиз,
Дузах юбордими, ё жаннат?
Не истайсан?

Д е м о н

Сен гўзалсан, қиз!

Т а м а р а

Гапир, кимсан? Жапоб бер, англат'

Д е м о н

Мен у менки, сен ярим туни
Қулоқ солиб тингладинг уни
Унинг фикри олди ҳушингни,
Унинг дардин англаган бўлдинг,
Унинг уйи билан лиқ тулдинг,
У банд этди унгу тушингни.
Мен у менки, э гўзал пари,
Кимса сезмас, ачинмас уңи,
Қулларимга мен ерда офат,
Озодлик ва идрок шоҳиман.
Мен — малаклар, кўкларга душман.
Табиатга ёвуз касофат,
Лекин, мана, боқ: доғингда мен,
Тупроқ каби оёғингда мен!
Мен келтирдим эгиб бошимни
Ишқинг майин ибодати-ла,
Энг биринчи ер азоби-ла,
Энг биринчи тўккан ёшимни
Қабул айла, ол гўзал, буни,
-Ерит умрим саодатини.
Қулоқ солгил оҳу зоримга:
Биргина сўз билан мени сен
Яна кўкка қайтароласан.
Эй паризод, қизған ҳолимга;
Ишқинг эзгу либосин кийиб,
Ёвузликдан дилимни тийиб,

У даргоҳда порлоқ нур каби,
Янги малак, ёш бир ҳур каби
Қайта яшар эдим мен у чоғ,
Раҳминг келсин, аҳволимга боқ,
Ялинаман, тинглагил мени,
Асирингман, севаман сени!
Сени аввал бир йўл курдиму
Ажалсизлик, ҳокимлигимга
Утли нафрат, қарши бир туйғу
Чақмоқ каби тушди дилимга,
Беихтиёр, ерниңг ярми ғам,
Шодлигига ҳасад қилдим мен;
Сендай яшаш истадим мен ҳам,
Сенсиз уни фано билдим мен,
Қонсиз қалбим жимирлаб кетди,
Умидли нур жонланди унда.
Бир дард эски яра тубида
Илон каби қимирлаб кетди,
Сенсиз нима бу абадият?
Сеңсиз нима менга мулк, ният?
Қуруқ сўздир, тутмас асодир,
Худоси йўқ кенг калисодир.

Т а м а р а

Эй, маккор руҳ, чекил, эй беор,
Инонмайман душманга, йўқол!
Парвардигор... Ҳайҳот! Бу не ҳол!
Сиғингани йўқ менда мадор...
Ҳалокатли оғу бошимни
Ўраб олмиш, тукар ёшимни!
Эй ҳийлакор, не керак сенга?
Тингла, мени хароб этасан!
Сўзинг оташ, заҳардир менга,
Гапир, нечун мени сеvasан?

Эй, гузал қиз, нечуими?— Ҳайҳот,
 Билмам!.. Янги ҳаётга тулиб,
 Янги ишқнинг асири бўлиб,
 Сенда куриб бахтимга нажот,
 Жаҳаннамнинг оғир тошини
 Жиноятли бошимдан отдим,
 Ҳечга бутун утмишни сотдим,
 Кел, дардимнинг қил иложини.
 Шу қоп-қора кўзларнинг малак
 Ҳам дузахим, ҳам жаннатимдир
 Қувғиндини этма куп ҳалак,
 Олов тушган қалбини тиндир,
 Тингла мени, ишон, рост билан
 Бу ерда йўқ эҳтирос билан,
 Сени шундай севаманки, мен,
 Асти бундай севолмайсан сен:
 Барча уйим, барча ниятим,
 Очиқ кўнглим ва ҳамиятим,
 Шаъну шавкат, ҳукмдорлигим,
 Бутун умрим, бутун борлигим —
 Ҳаётим-ла, севаман, гузал,
 Юрагимга суратинг азал
 Урнатилмиш эди илгари.
 Ажралмасдан мендан ҳеч қачон
 Кўз олдимда яшнаб у ҳамон
 Бирга юрган эди, эй пари!
 Бу ширин ном азал бор эди:
 Купдан менга ҳаяжон солиб,
 Кеча-кундуз ҳушимни олиб,
 Қулогимда майин тор эди,
 Масъуд кунларимда жаннатда
 Сен билан мен эдим фурқатда,
 Оҳ, агар сен билсайдингки, қиз,
 Бутун умр — асрлар беиз,

Ҳузур қилиш ва азоб чекиш,
Ёвузликка мақтов кутмаслик,
Яхшиликка эҳсон кўрмаслик,
Ўзинг учун яшаш, энтикиш,
Бу абадий курашда яна
Бекелишув ва бетантана
Кун ўтказиш — қандай оғир иш!
Ҳам ачиниш, ҳам ачинмаслик
Ҳар нарсани англаш ва сезиш,
Ҳеч нарсани кўзга илмаслик,
Ҳаммасидан таҳқир-ла бешиш!..
Лаънатини ёғдириб худо,
Даргоҳидан айлагач жудо,
Табиатнинг қучоғи бутун
Муздай совиб қолди мен учун.
Кўз олдимда ястаниб шунда
Мовийланди коинот; унда
Кўпдан менга таниш, зийнатдор
Сайёралар тўпини кўрдим.
Олтин тож-ла учарди улар.
Оҳ, на хўрлик, баридан сўрдим,
Ҳеч биттаси назар солмади,
Эски дўстни таний олмади.
Шунда қаҳрим келиб уларни,—
Ўзим каби қувғиндиларни
Рубарўга чақирдим. Бироқ,
У ёвуз юз, ёвуз кўзларни,
Эвоҳ! Таний олмадим у чоқ.
Бу аҳволдан қийналдим ёмон:
Ваҳимага тўлиб шу замон,
Қанотимни силкиб йўл олдим,
Қайга? Нечун? Ўзим билмасдан,
Эски дўстлар кўзга илмасдан,
Унутдилар... Мен якка қолдим:
Шундан кейин жаҳон мен учун
Беҳишт каби тор ўлди бутун,

Оқимнинг ҳур истаги билан
Борар жойин, манзилин билмай,
Бесукуну ҳамда беелкан
Оқиб кетаётган кемадай;
Гоҳи пайтлар саҳарда ёлғиз,
Кук гумбазда қорайиб юрган,
Турт тарафга ўзини урган,
Худо билсин, қайдан, қай сари
Тиним билмай бемақсад, беиз,
Учган булут парча сингари
Мен ҳам учар эдим беқарор,
Ҳамдам излаб ўзимга зор-зор!
Инсонга кўп ҳоким бўлмадим,
Ўргатмадим гуноҳларга кўп.
Яхшилиқни тамом ҳўрладим,
Одиллиқни ерга урдим хўп.
Узоқ эмас... Тоза имоннинг
Алангасин ўчирдим осон...
Меҳнатимга арзирми ҳеч он
Аҳмоқ, мунофиқи инсоннинг?
Мен қийналдим, жаҳондан бездим.
Тоғлар аро беркиниб кездим.
Худди кўкдан отилган юлдуз —
Тун қўйнидан дайидим ёлғиз,
Танҳо йўлчи тунда йироқдан
Макрим билан бир ўт кўрарди,
Отини тез унга бурарди.
Бориб-бориб баланд қирғоқдан
Жаҳаннамга тўнтариларди,
О! Бекорга фарёд қиларди,
Жар тошлари ботарди қонга...
Парча-парча бўлган инсонга
Эътиборсиз кулиб боқардим,
Шодланардим, қанот қоқардим,
Аммо тезда ғазабнинг қора
Бу ўйини ёқмасдан қолди,

Қон сайлидан кўзларим толди!
Мен исёнкор табиат аро
Дил зорини босмоқчи бўлиб,
Бузуқ йулдан қочмоқчи бўлиб,
Унутилмас нарсаларни ҳам
Унутмоққа онт ичиб маҳкам
Бор оламдан тамом жирканиб,
Кучли бурон билан урушда,
Чақмоқ, туман ичра бурканиб,
Қуюнларни уйнаб буришда,
Булутларнинг устида учдим,
Кенг фазонинг қўйинини қучдим,
Келиб кетган ҳамда келгуси
Одамларнинг барча қайғуси,
Барча меҳнат, барча кулфати,
Барча чеккан ғам, уқубати,
Ҳаммасини жам қил ўзингга;
Сунгра меңинг ҳали сўлмаган,
Олам унга иқрор бўлмаган,
Танилмаган зўр азобимдан
Бир лаҳзани келтир кўзингга...
Улар нима бунга нисбатми?
Одам недир? Недир иш, умри?
Келиб кетган ва келиб кетар...
Умид борки, ҳукмдор тангри,
Ҳукм этса ҳам афв эта олар!
Менинг қайғум бўлса, муттасил,
Шу ердадир, ҳеч қачон ўлмас,
У мен каби абадий, асл,
Мендек унинг охири бўлмас!
У ажралмас, мен билан яшар,
Гоҳ илондек ўйнар, тулғанар,
Гоҳ оловдек куйдириб ёнар,
Гоҳ тош каби фикримни босар,—
Ўлган умид, ўлган эҳтирос
Қабридир у. Асти бузилмас!..

Т а м а р а

Қайғуларинг не керак менга?
Бас қил дедим, бас дедим сенга.
Гуноҳкорсан...

И б л и с

Сенгами, ҳур қиз?

Т а м а р а

Эшитарлар...

И б л и с

Танҳомасми биз?

Т а м а р а

Худойим-чи?

И б л и с

Бизни кўрмас у,
Кук билан банд, ерни сўрмас у.

Т а м а р а

Жазолар-чи, дузах ути-чи?

И б л и с

Ҳеч гап эмас, тинглагин пича,
Сен сазамни урмасанг ерга
Дузахда ҳам булармиз бирга.

Т а м а р а

Эй туйкусдан йўлиққан, дустим,
Ким бўлсанг бул, бари бир жушдим,
Роҳатимни мангу йўқотиб,
Ажаб мажҳул фараҳга ботиб,
Ихтиёрсиз тинглайман сени,
Агар борди алдасанг мени,
Сўзинг ёлғон булса мабодо...
Бу на шараф! Раҳм эт, эй худо,
Менинг кўнглим сенга не керак?
Сен кўрмаган барча қизлардан,
Чирой шоҳи у юлдузлардан
Наҳот кўкка мен қимматлироқ?
Улар ҳаёт! Ҳаммадан гузал,
Таърифи йўқ гул чиройларин
Ердагидек қизлик жойларин
Ўлим қули бузмаган азал.
Йўқ! Сен менга қасамёд айла,
Ўйларингдан кеч, барбод айла,
Кўрасанми ғам чекаман мен,
Хотин ҳиссин кўрмоқдасан сен!
Юрагимда шубҳа бор сенга...
Аммоки сен барчасин туйдинг,
Ҳаммасини биласан, суйдинг,
Раҳминг келар албатта менга!
Онт ич... ёвуз бисотингдан кеч,
Ваъда бергин, инонтир, уқтир,
Наҳот, бўлак бузилмаган ҳеч
На бир қасам, на ваъда йўқдир?

И б л и с

Онт ичаман, хилқатнинг боши,
Ҳамда унинг сўнг нафаси-ла,
Жиноятнинг уятли тоши,

Ҳақиқатнинг тантанаси-ла!
Онт ичаман, зафар орзуси,
Инқирознинг қайғуси билан,
Васлинг билан ҳамда бўлғуси
Дардли ҳижрон қурқувси билан,
Онт ичаман, муте руҳлару,
Дўстларимнинг тақдирлари-ла,
Менга душман малакларнинг у
Қонсираган шамшарлари-ла,
Онт ичаман, кук-ла, дузах-ла,
Ер санами сан-ла ва ҳақ-ла,
Сеинг сўнгги бир нигоҳингу
Энг биринчи ёшинг, оҳингу
Лабларингнинг гул дамлари-ла,
Ипак сочинг бурамлари-ла,
Онт ичаман, айш-ла, кулфат-ла,
Онт ичаман, бор муҳаббат-ла,
Эски учдан тамом воз кечдим.
Кечдим мағрур ўйлар бағридан.
Бундан бу ёқ макрим захридан,
Йўлдан озиб қийналмас ҳеч ким!
Энди осмон билан келишмоқ,
Севмоқ сиғинмоқни истайман.
Энди эзгуликка эришмоқ,
Унга инонмоқни истайман.
Энди бутун бу оламдаги
Қасофати руҳимни қувай
Кўз ёшим-ла пешонамдаги
Кук, бу дунё тинч ва воқифсиз
Чечаклансин, гулласин менсиз!
О! Ишонгил: Шу замонгача
Висолингга етишиб, сени
Англай олган фақат менгина.
Оёғингга — ҳокимлигимни,
Эрку, ишқу то имонгача
Тукиб солган фақат менгина.

Ишқингни қиз, ҳадыдек букун.
Мен кутаман, айла ҳамият:
Бир марҳамат, бир онинг учун
Қурбон сенга бу абадият.
Йулларингда, эй тоза санам,
Овораман, қалби куюкман,
Ғараздаги каби ишқда ҳам
Вафодорман, инон, буюкман.
Фалакларнинг озод уғлиман,
Сени кукка олиб кетаман.
Бу жаҳонга хоқон этаман,
Энг биринчи ёрим булурсен,
Уша ердан, эй гўзал пари,
Гузаллиги умрсиз булган,
Жиноятга, улимга тулган,
На севгида ва на нафратда
Бетаҳлика яшолмайдиган
Уз нафсидан ошолмайдиган,
Майда эҳтирос-ла — ғафлатда
Қолганларнинг макони — ерга,
Разолат-у, ғам кони — ерга
Қизғанмасдан назар соларсан,
Нафрат билан уйга толарсан.
Билмайсанми ҳалига довур
Одамларнинг ишқи нелигин?
Қон мавжидир, билмасанг — билгин,
Лекин, кунлар ўтар, қон совур,
Эй гузал ёр, жавоб бер менга,
Айрилиққа, кўз ёшларингга,
Янги чирой, алдашларингга,
Хаёлларнинг хоҳиш эркига,
Ҳорғинликка, хафаликка ким —
Жиндек қарши туралар? — Ҳеч ким!
Йуқ! Сен учун, эй севимли ёр,
Тор доира ичра лолу зор
Кундош дағалликка қул бўлиб,

Қайғу билан ҳасратга тулиб,
Юраксиз ва совуқ инсонлар,
Муғамбир дуст, ёвуз душманлар,
Самарасиз тилак, қурқувлар
Буш ва оғир меҳнат, қайғулар
Орасида гулдай сўлишни,
Бекорларга хароб бўлишни
Такдир азал ёзмаган асло,
Бундай лаҳад қазмаган асло.
Баланд девор остида ғамгин,
Одамлардан, худодан нари
Ибодат-ла ахтариб таскин,
Безҳтирос сунмайсан қари.
Йуқ! Йуқ! Сени ажойиб хилқат,
Бошқа олам, бошқа бир қисмат,
Бошқа азоб, бошқа ҳаяжон —
Кутмакдадир, сен менга инон.
Ташла, эски орзуларни сен:
Унут унинг ҳар нарсасини,
Эвазига очиб берай мен
Мағрур идрок дарвозасини,
Менга тобе руҳларни бутун,
Оёғингга чўктирайин тиз,
Сеҳр тўла малаклардан қиз,
Жориялар берай сен учун.
Сенга атаб Шарқ Юлдузидан
Олтин жиға узиб берайин,
Шабнам териб гуллар юзидан
У жиғага тизиб берайин.
Қун ботишнинг лаъли нуридан
Бўйларингга ленталар урай.
Атрофингда ҳаволарни ман
Хушбўй нафис билан тўлдирай,
Қулоғингни ажиб куй билан
Сира тинмай эркалатай мен,
Фирузадан, қаҳраболардан

Кошоналар тайёрлатай мен,
Денгизларнинг тубларин қучай,
Булутлардан баландга учай,
Ер неъматин сенга тутай қиз,
Фармонингга йиғлаб чукай тиз,
Севгин мени!..

XI

Ва у оҳиста
Ўтдай ёнгац лаблари билан
Қизнинг худди хандони писта
Лабларига ёпишди бирдан.
Қиз ялинди. Ёлғон сўз билан
Алдади у, ишонтирди у;
Ёниб турган кучли кўз билан
Тикка боқди ва ёндирди у.
Ханжар каби қоп-қора тунда
Ҳеч давосиз чақнади шунда.
Ҳайҳот! Ҳайҳот! Ёвуз руҳ яна
Яна бир йўл қурди тантана!
Қиз кўксига унинг бўсаси
Ҳайҳот! Ўлим заҳарин қўйди.
Қизнинг дод деб чинқирган саси
Тун тинчлигин ташвишга қўйди.
У товушда муҳаббат, азоб
Ёлворишу гина, изтироб,
Ёш умр-ла алвидолашиш,
Олам билан сўнғ жудолашиш —
Ўлим деган хабар бор эди,
Бу энг сўнғги оҳу зор эди.

XII

Шу вақтда тун қоровули
Тақиллатиб шақилдоғини,
Ҳар ён тутиб динг қулоғини

Одат қилган ҳар куни йўли —
Тикка девор айланасида
Ёлғиз кезиб юрар эди тек.
Бирдан чўчиб, шарпа сезгандек
Қиз ойнасин шунда пастида
Хайрон бўлиб тухтади қолди,
Атрофига тинч қулоқ солди,
Боқар экан у жимжит тунга
Икки лабнинг чўлп-чўлп бусаси,
Заифона қийқириқ саси
Эшитилгандай туюлди унга,
Чол чўчиди, дили увушди,
Юрагига кир шубҳа тушди.
Лекин тинди ҳаммаси шу чоқ,
Фақат майин шабада йироқ
Япроқларнинг зорин бу ёққа
Келтиради узоқ ерлардан.
Тоғ дарёси қора қирғоққа
Сўйлар эди ўтмиш сирлардан.
Ваҳим босди, у чол қўрқарди,
Ичдан алланелар ўқирди.
Ёвуз руҳни, қора арвоҳни,
Хаёллардан қувиб ташлай деб,
Ўйларидан ёмон гуноҳни
Дуолар-ла ювиб ташлай деб,
Дир-дир титраб унғ қўли билан
Чўқиниб у илтижо этди,
Индамасдан, ўз йўли билан
Шошилганча тез юриб кетди.

ХIII

Ухлоқ пари каби беозор,
Тобутида ётар эди қиз,
Оппоқ юзи, у гулдай узор,
Кафандан ҳам оқ эди... Эсиз,

Юмилишди киприги мангу...
Лекин киприк остидаги у
Мудраб ётган кўзлар уйғоқ деб
Ё упиш, ё кунга илҳақ, деб
Ким уйламас эди боққанда,
Жигари ёш бўлиб оққанда?
Аmmoки, у кўзларга қуёш
Олтин нурни қуярди бекор,
Йиғлаб ўпиб қавму қариндош;
Дил-дилидан куярди бекор,
Йўқ! Қаттиқдир ўлимнинг дасти,
Уни ҳеч ким бузолмас асти!

XIV

Тамарани хуррам кунлари
Байрамда ҳам ҳеч қачон бу хил
Ясан билан кўрмаганди эл
Ўсган ерин сарин гуллари
Эски урф-одат бўйича
Қиз устинда ҳид сочишарди,
Ўлик қўлда қолган кўйича
Гўё ер-ла хайрлашарди.
Эҳтиросга тўла юзида
Ўлимдан ҳеч асар йўқ эди.
Унга боққан киши ўзида
У тирик деб кўнгли тўқ эди.
Унда мармар каби ҳам сезги,
Ҳам ақлдан, ҳисдан бегона,
Ўлим каби сирли ва эзги
Бир чиройдан борди нишона.
Лабларида ажиб бир кулги
Қотиб қолмиш эди беозор,
Диққат билан боққан кўзга у
Талай ғамдан берарди ахбор:
У кулгида ҳаётда жудо
Бўлаётган дилнинг нафрати.

Энг сўнгги ўй, сўнгги нияти
Ҳамда ерга сассиз алвидо,
Деган каби бир ҳол бор эди;
Қайғусига олам тор эди.
У бурунги ҳаёт кулгиси
Беҳудага қолдирмишди из,
Энди уни не қиларди қиз,
Ҳоким экан ўлим уйқуси?
Бир кулгининг бир ўхшаши бор.
Кеч тушганда, қуёш ботганда,
Денгизда зар эриб ўтганда,
Қазбек узра кумуш каби қор
Бирпас асраб шафақ нуруни
Йилтиллайди узоқдан қиё,
Аммо ярим жонли бу зиё
Ёритмайди кимса йўлини!..

XV

Қўни-қўшни, қавм-қариндош
Ғамли сафар учун йиғилган,
Кўкси қисиб, дами тикилган
Қари Гудал кўзларида ёш,
Фарёд қилиб йиғлаб, зору зор,
Сочларини юлиб, сўнгги бор
Оқ отига минди, кўзғалди —
Барча мазор сари йўл олди.
Йўл олисдир, тинмай бирма-бир
Уч кеча-уч кундуз чўзилар.
Боболарин ёнида улар
Тамарага қазмишлар қабр.
Қишлоқларни ўт қўйиб босган,
Ғарибларни талаган, осган
Гудалнинг бир ўтмиш авлоди
Кўкка чиқиб фифони — доди
Қасал бўлиб ётиб қолганда,

Гуноҳларга ботиб қолганда
Айбларини ювмоқ қасдида
Фақат бурон уйнаган, учган,
Қарчиғайлар зирвасин қучган
Қоя узра, булут пастида
Уругига айлаб нишоиа
Солмоқ бўлган эди бутхона,
Тезде Қазбек қорлари аро
Бир калисо ясалди танҳо
Суяклари унда бўлди жо,
Ўша баланд қоя сал ўтмай
Гуристонга айланди базур,
Қукка қанча яқин бўлса гур,
Гуё бир оз иссиқ бўлгандай?
Одамлардан нарида ҳар дам
Гуё сунгги уйқу бузилмас...
Бекор! Ўтган севинч, ўтган ғам
Ўлганларнинг тушига кирмас...

XVI

Бир фаришта мовий самодан
Олтин қанот қоқиб ўтарди,
Ул гуноҳкор жоини дуйёдан
Қучоғида олиб кетарди.
У юпатиб гуноҳ қизини
Шубҳаларип куварди ундан.
Гуноҳ билан азоб изини
Кўз ёши-ла юварди ундан:
Жаннат саси олисроқ ердан
Эшитиларкан уларга, бирдан
Уларнинг ҳур йулларин кесиб,
Худди кучли шамолдек эсиб
Дўзахи руҳ гувиллаб учди,
Қуюн каби самоини қучди.
У довулдек кучли эди-ю,
Чақмоқ каби ялтирар эди,

Фурурланиб тентакларча у:
«Қиз меники! Йўқол сен!»— деди.
Тамаранинг гуноҳкор жонни,
Ваҳм билан тулиб ҳар ёни
Фариштага ўзини урди.
Дуо ўқиб қалтираб турди
Келажакнинг тақдири шу чоқ
Ҳал буларди: чунки у тагин
Ғазаб билан солиб қовоғин
Қиз олдида ёймишди қучоқ,
Аммо уни, эй парвардигор,
Шу чоқда ким таний олурди?
Қандай ғазаб билан у ғаддор
Аччиғланиб назар солурди.
Тулмиш эди буткул сўнгги йўқ
Душманликнинг ўлим захри-ла
Юзларидан гурга хос совуқ
Ёғар эди ёвузлик, ҳийла,
«Кет шубҳалар, қора руҳи, кет!»—
Деди осмон элчиси унга:
«Кет, эй беор, чекил, эй безбет,
Энди сенинг ҳаддинг йўқ буңга!
Етар шунча тантана қурдинг,
Етар шунча сен йўлдан урдинг,
Энди ҳукм соати етди,
Парвардигор қатъий амр этди!
Ўтди унга синов кунлари,
Ўтди унга азоб тунлари,
Еринг фоний кийими билан
Шар занжири ечилди ундан.
Билгил! Уни кўпдан кутардик,
Кўпдан унга биз кўз тутардик,
У шундайин руҳлардандики,
Улар учун ҳаёт — бир дамдир,
Бетасалли, бир онли ғамдир,
У шундайин руҳлардандики,

Раб уларнинг жонли торини
Яратмишдир сарфлаб борини,
Улар асли дунё учунмас,
Ва дунё ҳам улар учунмас!
Қаттиқ баҳо билан сермеҳнат
Шубҳаларин ювди у бутун.
У қийналди, севди. У учун
Энди ишққа очилди жаннат!»
Ёвуз руҳга хўмрайиб, боқиб,
Ул фаришта кенг нафас олди,
Севинч билан қанотин қоқиб,
Кук денғизи ичра йўқолди.
Мағлуб бўлган иблис шу замон
Тентакхона тилакларини,
Орзулару истакларини —
Ҳаммасини қарғаб беомоң
Яна мағрур, бир узи якка
Бурунгидек, беишқ, бепакка
Мулзам бўлиб, қайғуга толди,
Бу жаҳонда тентираб қолди!
Ҳалигача тоғ ёнбағрида
Қойишаур водийси узра
Қуюқ булут, туман бағрида
Узоқлардан кўрниб хира
Ғамгин назар ташлаб тўрт томон
У хароба туради ҳамон.
Уша ҳақда болалар учун,
Ҳикоялар сақламиш кучин...
Рўё каби у тилсиз ҳайкал,
У сеҳрлик куңлар гувоҳи,
Қоп-қорайиб кўринар сал-пал
Дарахтларнинг ичидан гоҳи,
Пастда овул чечак отади;
Ер ям-яшил гуллаб ётади,
Гувиллаган товушлар пастда.
Тоғдан тоққа урилар аста,

Пастда майин шабада елар,
Узоқлардан карвонлар келар,
Кўпикланиб, ярқираб ирмоқ,
Қуйи тушмай, сакрайди ҳар ёқ,
Беғам бола каби табиат,
Ҳамиша ёш; шўх ҳаёт билан
Қуёш, баҳор, наботот билан
Кўнгил очиб, уйнар ҳар соат...
Бир замоцлар навбати билан
Ўз даврини кечирган сарой,
Худди дўсту онласидан
Жудо бўлган, айрилган гадоё,
Ранги учган, ғамгин боқади,
Кўнгилларни утда ёқади,
Унинг янги яшовчилари
Ой чиқшини кутиб туралар;
Бу уларнинг хур байрамлари,
Чирқиллашиб, уйнаб юралар,
Янги роҳиб, қари ўргимчак
Уя туқир сайрашиб чик-чик.
Зангори, кук калтакесаклар
Майда тошлар ҳамда кесаклар
Орасида чиқшиб шомда,
Гизгизлашиб ўйнашар томда,
Астагина инидан илон
Зинапоя устига чиқар;
Гоҳ кулажак бўлиб бир замон
Қалласини пинжигга тиқар;
Гоҳ узайиб, ўтган замонда
Қатта уруш пайти майдонда
Эсдан чиқиб қолган қиличдек
Қимирламай ётиб олар тек...
Бари ваҳшат; ўтган йиллардан
Ҳеч бир ерда из йўқдир беном:
Асрларнинг қўли булардан
Секин-секин ўчирмиш тамом.

Тили йўқдир, сўзлай олмайди,
Ҳеч нарсани эслатолмайди,
На шуҳрати Гудал отидан,
На севикли қизи зотидан.
Аммо улар кўмилган мозор?
Зирвадаги бутхона омон.
Оллоҳ папоҳида беозор,
Булут ичра кўринар ҳамон,
Эшигида қоровул бўлиб,
Бошдан-оёқ қорга кўмилиб,
Темир совут ўрнига мангу
Муз кийиниб қотиб турган у
Сақлагувчи гранит тошлар
Атрофига совуқ кўз ташлар...
Кўчай деган кўчиклар мудраб,
Совуқ уриб, музлашиб, титраб
Тўрт атрофда шалолалардек
Осилишиб турадилар тек!
Бўрон соқчи бўлиб юради,
Деворларнинг чангин суради,
Қўшиқ айтиб бақирар гоҳо,
Соқчиларни чақирар гоҳо.
Бир ажойиб калисо бор деб,
Кавказ тоғларида турар деб,
Оқ булутлар шарқдан елишар:
Сажда қилмоқ учун келишар,
Аммо кўпдан бу гўрлар узра
Ҳеч ким келиб йиғламас сира.
Тунд Қазбекнинг баланд қояси
У ўлжани сақлар, кўз узмас.
Одамларнинг мангу ноласи
Уларнинг тинч уйқусин бузмас.

ОТАШНАФАС ШОИР

Усмон Носирнинг ижод майдонига кириб келиш худди майдонда зурлигини курсатиб танилган ва ҳаммани ҳайратда қолдирган паҳлавонни майдонга кириб келишига ўхшар эди. Ҳа, у ижод майдонига ёшгина ва тез кириб келди-ю, кичкина жуссаси билан жуда катта юк кутарди. Қисқа муддат 6—7 йил ичида бешта шеърлар тўплами «Қуёш билан суҳбат» (1932), «Сафарбар сатрлар» (1933), «Тракторобод» (1934), «Юрак» (1935), «Меҳрим» (1936) ва уч дoston «Норбўта», «Нахшон», «Шоир» ҳамда тўрт драма «Атлас», «Зафар», «Сўнги кун», «Душман» асарларини яратди.

Бадний таржима соҳасида Н. А. Добролюбовнинг «Ҳақиқий кун қачон келади?» В. И. Киршоннинг «Улуф кун» драмасини, А. С. Пушкиннинг «Боқчасарой фонтани», М. Ю. Лермонтовнинг «Иблис» йиғмаларини, яна Пушкин, Лермонтов, Гёте, Байрон ва бошқа классик шоирларнинг бир қанча шеърларини ўзбек тилига таржима қилди.

Усмон Носир ўзбек шеъриятида ўзига хос ўрни эгаллади ва ўзидан кейинги ёш ижодкор авлодларга байроқдор бўлди. Унинг бу байроқдорлиги ижодининг мафтункорлигида эди. Усмон Носир асарларини катта авлод ҳам, урта авлод ҳам, ёш авлод ҳам ҳамиша кутатиб борар ва интиқлик билан ўқишга шошилар эди. Унинг шеърлари оғиздан-оғизга ўтиб борди. Ҳозиргача шоирлар ва мухлислар унинг шеърларини ёддан ўқийдилар.

Усмон Носирнинг таржиман ҳолини ёритишда баъзи чалкаш фикрлар мавжуд. Бу фикрларга аниқлик ки-

ритиш учун бу ҳақда муфассалроқ маълумот беришга туғри келади.

Усмон Носир 1912 йил 13 ноябрда Наманган шаҳрининг «Чуқур куча» даҳасида косиб мулла Маматхўжа Муҳаммадхўжа ўғли онласида туғилди. Усмон икки ёшлигида отаси вафот этади. Онаси Холамбиби ҳам илмли, саводли аёл бўлгани учун Усмоннинг тарбиясига катта аҳамият билан қараб, ўлига китоблар ўқиб берар, эртақлар айтиб уни завқлантирарди. Шунга урганган Усмон кейинчалик ҳам доим онасини эртақ айтишга ва китоб ўқиб беришга мажбур қилар эди. Усмоннинг адабиётга ҳавас қўйишига аввало онаси сабабчи бўлган.

1916 йилнинг охирлари 1917 йилнинг бошларида Холамбиби Наманган пахта заводининг ишчиси Носирхўжа Масодиқовга турмушга чиқади. Тез орада инқилоб ишларига аралашган Носир Масодиқов Қўқонда жойлашган штабга чақиртирилади. Шу сабабдан она Қўқон шаҳрига кўчиб келади. Қўқонда Холамбиби яна уч фарзанд — уч қиз кўради: Равзахон, Роҳатхон, Инобатхон. У сингилларини жуда яхши кўриб, ардоқларди. Айниқса, онасини қадрлар, ёши улғайганда ҳам худди гўдаклардек унинг бағрида эркаланиб яйрарди. Усмон дастлаб бошланғич мактабда ўқиди. Ундаги ўқишга бўлган интилишни кўрган қариндошлари Усмонни «Дорилшафақа» деб аталган Қўқондаги 3-интернатга ўқишга олиб бордилар. (Уша йиллари партия ва ҳукуматимиз болалар тарбиясига ғамхўрлик қилиб ётиб ўқийдиган мактаб-интернатлар ташкил қилган эди.)

Шу интернатда тарбияланган кўпчилик болалар келажакда таниқли кишилар бўлиб етишди. Ўзбекистон Фанлар Академиясининг собиқ президенти, академик Убай Орипов, академик Жўра Сандов, Тожикистон ССР Министрлар Советининг собиқ раиси Абдулаҳад Қаҳҳоров, СССР халқ артисти Ҳалима Носирова, таниқли ёзувчилар Абдулла Қаҳҳор, шоирлар Ҳасан Пулат,

Амин Умарий, Темир Фаттоҳ ва бошқалар шулар жумласидандир.

Усмон бошланғич мактабда ҳам, интернатда ҳам яхши ўқирди. У зийраклиги, илмга интиқлиги ва интилувчанлиги туфайли тарбиячи-ўқитувчиларнинг ҳам эътиборини ўзига тортган эди. Интернатда ўзбек, шарқ, рус ва ғарб адабиётларни ўқитиларди. Усмон бу дарсларни мароқ билан тинглар ва ёзувчилар асарларини тинмай мутолаа қилди. Усмонда адабиётга бўлган қизиқиш борган сари кучайиб, ўзи ҳам ижод қилишга киришди. Шеърлар, ҳикоялар ёзди. У интернатдан II-босқич деб аталган тўлиқ ўрта мактабга кўчди. Бу мактабда ўқиган йиллари ижодда ҳам, жамоат ишларида ҳам янада активлашди. У 1927 йилда комсомол сафига кирди. Шу мактабга тез-тез келиб ўқитувчи ва ўқувчилар билан суҳбатлашиб турадиган Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийга ўқитувчилар Усмонни «Талантли ёш шоиримиз», деб таништирдилар. Ҳамза Ҳакимзода Усмон шеърларини ўқиб, севиниб уни рағбатлантирди.

Усмон 1929 йилда ўрта мактабни битириб шу мактабни битирувчилар билан Ленинградга экскурсияга борди, у ердан катта таассурот олиб қайтди. У Қўқонда очилган педкурсда ўқитувчи ва илмий мудир бўлиб ишлади. 1930 йилда Усмон Темур Фаттоҳ билан Москвага бориб кинематография институтининг сценарий факультетига кириб ўқиди. Лекин у ерда касал бўлиб Қўқонга қайтди ва яна ўқитувчилик қилиб 1932 йилда Самарқанддаги педагогика (ҳозирги Сам Ду)нинг тил-адабиёт факультетига кириб ўқиди. Университетда таълим олиб юрган йиллари устоз шоир сифатида ёш қаламкашлар Адҳам Ҳамдам, Назармат, Насрулло Даврон, Норчучук, Саид Назар, шу сатрларнинг муаллифи ва бошқаларга ижодий ёрдам бериб турди.

Усмон Носир Совет Иттифоқи буйлаб сафар қилиб турар эди. Узоқ Шимол, Кавказ, Арманистон, Озар-

байжон бўйлаб қилган сафарларидан олган таассуротлари бадий асарларга айланди.

Усмон Носир ҳақиқатгуй, ўз фикрига содиқ ва шу йулда жуда ўжар ҳам эди. (У университетда обрўли бир ўқитувчи билан қаттиқ хафалашиб қолди. У ўқитувчи кўп ўтмай қамалди.) Шу туфайли Усмон университетнинг охириги курсини ташлаб, 1935 йилда Тошкентга келди. У «Ёш Ленинчи» газетаси редакциясида ишлади ва Тошкентдаги адабий муҳитдаги ижодий ишларда актив қатнаша бошлайди. Ўзбекистон Ёзувчилар союзида Усмон Носир ижодининг 10 йиллигига бағишланган ижодий кеча ўтказилди. 1937 йилда Москвада бўлган ўзбек санъати ва адабиёти ун кунлигида ҳам Усмон Носир қатнашди ва ўша кунларда СССР Ёзувчилар союзининг А. С. Пушкинга бағишланган IV пленумида бир гуруҳ атоқли ўзбек ёзувчилари билан бирга иштирок этди.

Усмон Носирнинг бу ёруғ ҳаётдан, адабий муҳитдан, ижоддан айрилиб қолш сабабини эслайдиган бўлсак, 1937 йилларда юз берган салбий воқеаларга ва Усмон ижоди ҳақида чалкаш, нотўғри фикрларга дуч келамиз. 1936 йилда ёзувчилар йиғилишида Акмал Икромов «Усмон Носир ўзбек халқининг Пушкини, ўзбек адабиётининг ёрқин юлдузи», деб мақтаганлиги учун Икромов қоралангандан сўнг Усмон Носир ҳам орадан кетган эди. Усмон ижодидан иллатлар қидирилди. Лекин улар қидирган ғоявий нуқсонлар топилмади. Уни қоралаш учун баъзи нфвогарларнинг оғзаки ёлғон-яширик гапларини ва Усмоннинг «Яна шеъримга» деган шеърисидаги:

Бутун умрим сенинг бўйнингда

Саҳарда қон тупурсам майли.

Мен Мажнунман, шеърим сен Лайли

деган сатрларни рўкач қилиб «Нега совет шоирни қон тупуришни керак экан», деб, шоирга ғоявий айб қўйил-

ди. Шеърнинг маъносига эътибор берилмади. Шеърда шоир ўз шеърига—ижодига бўлган ишқини билдириб, сен учун сил бўлиб қон тупурсам ҳам майли, сен учун мен Мажнунман, сен Лайли, дейди. Шоир ижодидан топилган сиёсий хато, айб шу эди!..

Усмон Носир ҳақидаги иккинчи чалкаш, хато фикр Усмоннинг ўғай отаси ҳақидаги гаплардир. Усмон Носирнинг таржиман ҳолини ёритишда адабиётшунос А. Ражабий нотўғри фикрлар юритган. У Усмон Носир ҳақидаги диссертациясида Усмоннинг ўғай отаси Носир Масодиқовни савдогар ва золим ота бўлган, деб таърифлайди. Усмон ўғай бўлганлиги учун ота уни уйига сиғдирмай интернатга берган, деб отани асоссиз айблайди. Ваҳоланки, Усмонни интернатга берган ота эмас, ўқимншли, илмли бўлган амакиси Ибоджон Масодиқов, иккинчидан, Носир Масодиқов ҳеч қачон савдогар бўлмаган. У ҳамниша давлат ишида бўлган ва Усмонга ғамхўрлик қилиб келган. Бу ҳақда Усмоннинг ўзи: «Отанам менга қанчалик меҳр билан қараган бўлса, мен уларга шунчалик меҳрибон эдим», деган эди. Шунинг учун ҳам Усмон ўғай ота номига ўтиб Усмон Носиров (Усмон Носир) бўлган.

Ражабий ўғай отани айблаш учун яна бир факт сифатида Усмоннинг «Қаро сатрлар» шеърини келтиради. Бу шеър Усмоннинг ўзи ҳақида эмас, интернатдаги бир етим бола ҳақида ёзилган эди. Бу шеърда, отасиз қолиб, етимча деб туртки егани, дарбадар бўлиб охири интернат бағрига кириб қувноқ яшаганини ва инқилоб даврида акаси инқилоб қурбони бўлганини эслайди. Усмоннинг акаси бўлмаган. Шундан ҳам маълумки, бу шеър Усмоннинг ўзи ҳақида эмас эди.

Эй, бу майли. Яна эсимда
Кучаларда оққан дарё қон.
Мен билмайман, аммо тушимда
Шунда акамни кўрдим қурбон.

«Кетдим», деган, қайтиб келмаган,
Зулмга сабри чидалмаган.
Йигит эди, сўзлар эди рост.
Фақат шуни биламан холос,

дейди шоир етим боланинг тилидан.

Усмон Носир ота-онаси ва сингилларини 1936 йили Қўқондан Тошкентга кўчириб олиб келади. 1937 йилда онладан узоқлашиб, жудоликда юрган йиллари эса синглиси Равзахон қаттиқ касал бўлиб вафот этади. Уғил, қизни йўқотиб жудолик дарди билан яшаган она ҳам 1957 йилда вафот этади. Усмон синглиси Равзахонга бағишлаб «Сенга, синглим» деган шеър ҳам ёзган эди. Ҳозир икки синглиси Роҳатхон ва Инобатхонлар кўп фарзандли бўлиб яшамоқдалар.

Усмон Носир уйланишга улгурмади. Ундан онла ва фарзанд қолмади. Шоирнинг отаси Носир Масодиқов умр бўйи давлат ишида хизмат қилиб келган. У граждандлар уруши даврида ички ишлар бўлимида хизмат қилиб, босмачиларга қарши курашган. Кейинчалик у Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг боғида директор ўринбосари, Шредер номидаги боғдорчилик институтида директор ўринбосари, сўнги йилларда, 90 ёшида ҳам Сирдарёдаги қамиш заводида директор бўлиб ишлаб келди. У республика миқёсидаги шахсий пенсионер бўлиб, 1975 йили 103 ёшда вафот этди.

Усмон Носир 1944 йил 23 мартда Кемерово областининг Маринск шаҳри яқинидаги Суслово қишлоғида оғир касаллик билан 32 ёшида вафот этди.

* * *

Усмон Носир... Бу ном 20-йилларнинг охирида қулоққа ессиққина чалиниб, 30-йиллар бошида қулоқдан тилларга ва дилларга кўчди. Усмон—асарларини китобхонлар, қаламкашлар интиқлик билан кутадиغان

шонрга айланди. Уни баъзилар «Тугма шоир» десалар, баъзилар «Табиатан шоир», дер эдилар. Бу йилларда Усмон Носир 20—21 ёшларда, ҳали табиатан бола эди. «Бола бошидан» дегандек ўтмишда ва ҳозирги замондаги машҳур кишиларнинг ёшлиги шундай ажабланирли ва ибратли ўтган. Уларнинг таланти ва лаёқати ёшлигидан намоён бўлган. Улуғ доҳиймиз В. И. Лениннинг ёшлигини эслайлик. Навоий, Бобур, Пушкин, Горькийларнинг ёшлиги-чи? Улар ёшлигиданоқ катталар билан тенг ақлга, фаросатга, мушоҳадага, билимга эга бўлганлар. Улар жуда кўп нарсани билганлар ва жуда кўп ишлар қилганлар. Булар ҳаммаси қизиқиш, интилиш, билиш ва ижодий меҳнат самараси эди.

Усмон Носир ҳам мана шундай интилиш натижасида ижодда болаликдан танилди. Танилганда ҳам зўр таланти бўлиб танилди. Бу танилишда шоирнинг табиатан шоирлиги, ижод сирини яхши билганлиги намоён бўлди. Усмон ўзи айтгандек «Гейне билан ўртоқ тунтинган, Лермонтовдан кумак утинган» шоир, рус ва жаҳон шеърятининг мафтункор фазилатларини ижодий талқин қилиш билан мустақил овозга ва ўхшаши йўқ услубига эга бўлди.

* * *

Усмон Носир ижоди икки поғонада кўринди. Биринчи поғона шоирнинг адабиётга кириб келиш даври, 20-йиллар охиридаги ижоди эди. Бу бошланғич ижодидаёқ шоир давр билан ҳамнафас бўлиб, ўша йилларнинг ижтимоий воқеалари ҳақида тўлиб-тошиб шеърлар ёзди. Лекин бу шеърларда риторика ва воқеаларни публицистик ифодалаш кучли эди. Шунга кўра бу шеърлар шор ва чақирик характерида бўлиб, бадний жилвасизроқ кўринди. Лекин шундай бўлса ҳам уларда шоирнинг илиқ нафаси гупуриб турар эди.

Усмон Носир ижодида Ватан, халқ, доҳий Ленин ва партия мавзулари етакчилик қилди. «Дилимдадир мангуга бутун», «Ленин сағанасига», «Ҳақиқат қалами», «Қишлоқ», «Пахтакор», «Терим зарбдорлари», «Душман», «Бодом гуллаган кечаси», «Хотин» каби шеърлар шоирнинг дастлабки ижод намуналаридан эди.

Усмон Носирнинг шеърларида доҳий Ленин мавзуи жуда эрта, шоир ижодининг бошланишидаёқ ёритилган эди. Ҳақ шоир Ленин вафоти ҳақида «Дилимдадир мангуга бутун» деган таъсирили шеърини ёзди.

Шундан кейингина мен англадим
Улим борлигини дунёда.
Шундан кейин ҳар куни уни кўрдим,
Юрагимда, ерда, ҳавода.
Ленин учун туғилиш куни бор-у,
Аммо ўлим куни йўқлигини.
Шундан бери дилимга ут туташган
Хаёлимда ҳамон ўша кун.
Мен Ленинни дилимга кўмганман
Дилимдадир мангуга бутун.

Бу шеър инсоният доҳийси В. И. Ленинга бўлган ёш шоирнинг эътиқоди, меҳри, доҳий ҳақидаги тушунчасининг ифодаси эди. Шоир 1929 йилда Москвага бориб, Ленин мақбарасини кўргач, «Ленин мақбарасида» деган яна бир шеърини ёзган эди. Усмон Носир бу мавзудаги ижодини давом эттириб, 30-йилларда «Лениннома» поэмасини ёзди. Лекин бу поэманинг кириш қисми «1870» сарлавҳа билан шоир тўпламида эълон қилинди. Поэма бутун ҳолда топилмади.

«Ҳақиқат қалами» шеърларида шоир 20-йилларда ҳам совет тузумига, янгича ҳаётга қарши ҳаракат қилувчи душманларни фош этаётган мухбирларни олқиншлайди.

Ҳақиқатни эзасан,
Борлиқни сен кезасан,
Золим кунглин эзасан
Эркин йулни чизасан.

* * *

Усмон Носир ижодиининг иккинчи поғонаси 30-йилларнинг биринчи ярмида кўринди. Маълумки, 30-йиллар ҳамма соҳадаги ишларимизнинг тараққиёт даври бўлган эди. Бу йилларда партия-ҳукуматимиз тузган беш йиллик планларнинг дастлабки уч беш йиллиги муддатдан олдин—ун йилда бажарилди. Янги давр, янги ҳаёт, янгича меҳнат завқи ёзувчиларни ижодда шоштириб қўйди. Улар зур илҳом билан ижод қилдилар ва ўз асарлари билан халқнинг кўнглига кирдилар. Бу даврда ўзбек адабиётида шеърят етакчи, байроқдор бўлди. Бу жанрнинг дастлабки вакиллари қаторига Султон Жура, Амин Умарий, Ҳасан Пулат, Зафар Диёр, Эргаш, Зулфия каби талантили шоирлар келиб қўшилдилар. Шулар орасида ўзига хос ижодий услуб, ўзига хос овоз ва сермаҳсул ижоди билан шоир Усмон Носир ҳам кўринди.

Усмон Носир лирик шоир эди. Бу янги янгроқ лирика ўзбек совет шеъриятидаги лирик оҳангга янада жозоба бахш этди. Шоир лирикасидаги хусусиятлар шеъриятда лириканинг янги тури, лирикада бадий соддалик ва жозибаторликнинг энг яхши намунаси бўлиб қолди. Усмон лирикасидаги асосий хислатлардан яна бири — унда ҳиссиёт зур эди. Шоир шу қайноқ ҳиссиёт билан ўз таассуротини юрак орқали баён қилар эди. Юракка мурожаат қилиши, юрак орқали ижод қилиши туфайли у юрак шоири бўлиб танилди.

Юрак, сенсан менинг созим,
Тилимни найга жўр этдинг.

Кўзимга ойин беркитдинг,

Юрак, сенсан ишқбозим.

Шоир ўз шеърларининг сози юрак эканлигини, шу тоз билан тили—овози ёқимли овоз бўлган найга жўр бўлганлигини айтади.

Усмон Носир лириканинг ҳамма турида: сиёсий лирикада ҳам, гражданлик лирикасида ҳам, интим лирикада ҳам ноёб намуналар яратди. Унинг барча турдаги лирикасида коммунистик ғоявийлик, халқчиллик етакчи тенденция бўлди. Шоир инсон бахтини ҳаётда, ишда, курашда деб билди. Шунинг учун ҳам у ўзини ёш авлод сифатида ҳаётга, меҳнатга, курашга сафарбар қилди.

Мен комсомол,
Менга бахт турмушдандир,
Ишдандир.
Жавлон этишим курашдандир.
Мен севаман турмушни
Ишни,
курашни.

Яна шоир дейди:

Мен оддий ёш эмас,
Лекин оддийликдан воз кечган—
Мешчан: танноз ҳам эмас,
Мен «ким» қизил аскар,
Кукрагимда Ленин значоги,
Қалбимда «Капитал» билан, партия.

Шоирнинг дастлабки давр ижодидаёқ ғоявийлик, замонавийлик, тематик актуаллик, ранг-баранглик мавжуд эди. Шу билан бирга у илк ижодидаёқ ўз ғоявий позициясини аниқ белгилаб олган эди.

Кеч туғилдим, аммо
Қола олмадим,
Икки булак йўлнинг
Аросатида
Ҳар бир сўзим синфий,
фалсафий, фард
Синфий онг ётади
Фаросатимда.
(«Мен ҳам бораман»)

Шоир шеърларидаги мана шу ғоялар кейинчалик риторик тусдан қутулиб, чиройли бадний либосда қури-на борди.

Усмон Носир ўз ижодини, ўз шеърини:

Сен юрагимнинг чашма сувисан,
Сен кўзларимнинг гавҳар нурлари
Сенинг баҳонгни ким сўраса де,
«Баҳом — умринг баҳосига тенг...»

(«Шеърим»)

деб баҳолаган йилдан бошлаб шоир ижодининг янги даври, янги оқими, янги тўлқини, янги оҳанги бошланди. Бу тошқин, бу оҳанг шоир ижодининг янги камолот босқичи эди. Бу босқичда у фалсафий фикрлашни, те-ран мушоҳадани, воқеликни лирик тасаввур қилишни ўрганди. Бу хусусиятни ўз шеърларига бадний содда ифодаларда сингдирди. Унинг лирикаси снёсат, ижти-мой турмуш, нозик туйғу ва интим кечинмалар билан суғорилди. Булар юрак садоси бўлиб янгради ва меҳр ути бўлиб оловланди. Шунинг учун ҳам шоир шу йил-лардаги шеърини мажмуаларини «Юрак», «Меҳрим» деб номлади. Шу хилда унинг шеъри юрак бўлиб урди, юраги эса шеър бўлиб оқди ва Ватан ишқи билан ёнди.

Итоат эті

Агар сендан

Ватан рози эмас бўлса,
Ёрил! Чақмоққа айлан сен,
Ёрил! Майли тамом улсам!

(«Юрак»)

Юракка қиллинган бу буйруқ, бу ҳукмнома шоир ижодининг ғоявий мундарижаси эди. Унинг дилрабо, майини интим лирикасида ҳам («Икки шеър», «Юрак», «Яна шеъримга», «Монолог», «Гуллар чаман», «Боғим», «Тифлис оқшоми», «Йулчи», «Насимага деганим»), сиёсий лирикасида ҳам («Қарвон боради», «Нил ва Рим», «1870», «Ешлик», «Исроил») мана шу фикр ҳукмрон эди. Бу шеърлар 30-йиллардаги ўзбек шеърятининг машҳур намуналари бўлиб қолди. Улар оғиздан-оғизга ўтиб, ҳаммаининг ёдида қолган эди. Айниқса катта ва ўрта бўғин шоирлар Усмон Носир китобларидаги шеърларнинг ҳаммасини деярли ёддан ўқишар эди.

Усмон Носирнинг «1870» шеъри «Лениннома» достонининг кириш қисмидир. Буни «1870» деб қўйилиши доҳийнинг туғилган йилини эслатади. Достоннинг бу кириш қисми шоирнинг «Меҳрим» тўпламида берилган. Бу достон 13 минг мисрадан ошиқ бўлиб, шоир репрессияга учраганидан кейин йўқолган.

Шоир достоннинг бу кириш қисмида Россиянинг қонли ўтмишини, адолатсизликка қарши кўтарилган исёнларни, Стенька Разини, Пугачевларнинг аянчли тақдирини эслатди.

Волга, Волга — оч руснинг ёши,
Волга, Волга фиғонли дарё.
Қуёш гўё Разиннинг боши,
Кенг бағрингда ҳамон мағрур, о...

Унутилмас йилларнинг ёди
Некрасовни зор-зор йиғлатгад

Бурлакларнинг ачкиқ фарёди
Тубларингга тош бўлиб ботган...

О, тили йўқ сарин тошларим
О, бақрайган совуқ мурдалар
Қўзғолингиз, оқар ёшларим,
Юрагимни алам бурдалар.

Ухшатишларга қаранг! Волга дарёсини алам, фиғон билан тукилган қашшоқ рус халкининг кўз ёшига, қуёшни Стенька Разиннинг кесилган бошига, бурлакларнинг фарёдини эса, уларнинг бағрига ботган тошга ўхшатади.

Усмон Носир шеърларининг мавзуи, мазмуни, характери ва табиатига қараб адабиётшунос Иброҳим Фафуров Усмон Носирни «Йўлчи», деб атайти. «У ҳар бир шеърида бизга Йўлчи сиймосида гавдаланади. У ўзини Йўлчи деб аташни яхши кўради», дейди. Бу таъбир тўғри, шоир худди саёҳатчи, Йўлчи каби юриб, йўлларда кўрган одамларни, ҳодисаларни ва табиат гўзаллигини шеър орқали суратини олади. Шоир манзили узоқлигини айтиб, йўлда кўрганларига тикилган сари кўнгил дардлари дарёдек оқишини айтади.

Йўлчиман, манзилим денгиздан нария,
Ложувард уфқнинг тубига яқин.
Кўнглимда дардларим дарёдан оқин
Чайқалар, кўзларим тикилган сари,
о, йўллар!

Йўлчи шоирнинг Кавказ томонларга ҳам йўли тушган эди. Унинг «Тифлис оқшоми», «Чаренц», «Хайр, Севан», «Шафақ — узун қизил лента», «Юр, тоғларга чиқайлик» каби шеърлари кавказ халқлари ва у ерлар табиатидан олинган таассуротлар эди.

Шоир Тифлис оқшоми шеърида у ердаги гўзал табиатни завқ ва лирик ҳаяжон билан таърифлайди.

Юлдузлар ёнар... Гуржи қизларнинг
Кўзлари каби.
Арагвадан эсан майин ел уйнар
Барглар — асабий...
Туя мисолида оқ буяут сузар.
Судралиб бари.
Осмон — каштали чодир... узоқ четлари
Куррадан нари.

Шоирнинг «Хайр, Севан...» «Яна кўнглимда эрка
бир шодлик» шеърлари Арманистоннинг мафтункор
тоғлари-ю, боғлари ва у ерларга ярашиглик халқнинг
машғулоти ҳамда гўзал жилвали қизларига бағишлан-
ган. Арманистони шоир ўз ватанидек ҳис қилади.

Яна меҳрибон шонли Ватаним,
Яна гулларга чўмган бекат.
Яна усган шонли мамлакат,
Шонли мамлакат, салом Ереван.
Салом меҳрибон, шонли Ватаним.

Шоирнинг шимолга қилган сафари таассуротлари
ҳам яхши лирик из қолдирган. «Ёдимдадир узоқ ши-
мол», «Йўлчи», «Бир ҳодиса хаёлимдан аста кетмайди»,
«Кораб», «Денгиз ойна каби чирқирар», «Юрганмисиз
бирга ой билан».

Усмон Носир болалик, ёшлик ҳақида ҳам шеърлар
ёзди. «Эрматжон», «Мен ҳам бораман», «Кечмиш кун-
ларим», «Кашшоф ваъдаси», «Соҳибанинг тили», «На-
би», «Оқ ювиб, оқ тараб», «Ёшлик», «Болалигимга»,
«Биринчи хат», «Юксал, оппоғим» шеърларида ёшлар-
нинг ҳаёти, ватанпарварлиги, ғурури, мардлиги ва душ-
манларга нисбатан бешафқатлигини чиройли ифодалади.

Қўярмидик вайрон
Қилсин Москвани

Қўярмидик бизнинг
Қонни тўксин у.

Қўярмидик омон
Қора, маст ёвни,
Агар от солдирса
Чегарамиздан.

Севги — шоир шеърларининг туп-ўзаги эди. У ҳар бир нарсага, Ватанга ҳам, одамларга ҳам, меҳнатга ҳам, гузал қизларга ҳам бўлган севгини жон дили билан куйлади. Бу куйда юрак садоси ва индоси эшитилиб турди. Шоир айниқса, севган ёрга бўлган севги фалсафасини яратди.

Севги! Сенинг ширин тилингдан,
Ким ўпмаган, ким тишламаган?
Дарднинг ёйдай тилиб кўксидан
Ким қалбидан қонлар тўкмаган.

Сени яхши биламан, гузал,
Петраркани ўқиганим бор.
Буюк Римнинг сапфоси азал
Хаёлимни ошиқдай тортар.

Дездемона, гуноҳсиз дилбар
Жигар қонларингни ичган ким?
Биламан, Отелло, биламан,
Отелло ҳақлими?— шоир жим.

Лирик чекиниб дейди шоир:

Жим! Уфқдан ботар қуёшни,
Шарт кесилган бошга ўхшатдим.
Парча-парча куйган шафақлар.
Тирқираган қонни эслатди.

(«Монолог»)

Усмон Носирнинг айниқса, «Исроил», «Қарвон бо-
ради» каби шеърлари фалсафий лириканинг энг яхши
намунаси эди. Бу шеърлар романтик мазмуни, бадий

таъсирчанлиги билан шеър мухлисларининг эътиборини тортган эди.

Кўзни юсам қора кафанли
Соя каби беқон, беҳаёт
Бир скелет кўринди... Ҳайҳот!
Тушимми унг? Бу қандай сир?
«Қўрқма шоир! Мен — майиб асир
Мен одамман, кўзни очмасдан
Бешигимми тебратди ўлим...
Улим! Улим! Хунук зарурат!
Тур, эй шоир, руҳингни уйғот...
Қўрқма мендан, босиқирама
Мен — гулханда ёнган Бруно,
Мен — Темурнинг қули, шоҳиди.
Мен — ҳарамда зўрланган бир қиз,
Мен — кумирга айланган юлдуз.

(«Исроил»)

Бу ҳаяжонли мисралар Усмон Носирни ва унинг лирик ҳамда романтик тасаввурини эслатади.

Усмон Носир ёрқин лирик полотнолар, дostonлар ҳам яратган шоир эди. Унинг «Норбўта» дostonида халқининг инқилобдан илгариги ва кейинги ҳаёти Норбўта образи орқали тасвир этилади. Етимликда, бойлар хонадонида хор-зор яшаган Норбўтанинг инқилобдан кейинги янги ҳаёти, Қизил Армия сафида босмачиларга қарши кураши, колхоз тузумидаги фаолияти ва Сарварой билан ўрталаридаги муҳаббат тасвирланган дoston 10 бобдан иборат бўлиб, ҳаётини ва тарихий воқеаларни ўз ичига олган эди. Дostonдаги воқеа ўша даврлардаги типик воқеа бўлиб, ҳамма ижодкорлар ижодида қайта-қайта ёритилган умумий мавзу эди. Лекин бу мавзунини шоир янги ифодалар билан ёритишга ҳаракат қилган бўлса-да, бу дoston шоирнинг дастлабки ижоди даврида ёзилганлиги учун кейинги ижодий маҳоратидаги идиқ руҳ кам учрар эди.

Усмон Носирнинг иккинчи достони «Нахшон» шоирнинг Кавказ ўлкаларига, Ереванга қилган сафари таассуротлари самараси сифатида ёзилган дostonдир. Унда арман халқининг ўтмиш тарихий революцион ҳаёти мисолида етим арман қизи Нахшоннинг дарбадарликда кечган аянчли ҳаёт йўли тасвирланади.

Бу мавзу ҳам «Норбута» достонининг мавзуси билан бир хил дейиш мумкин. (Бунинг сабаби тарихий давр учун бу воқеалар типик воқеа сифатида умумлашиб кетган эди: «Бой ила хизматчи» билан «Қутлуғ қон»га ўхшаш.) Лекин бу дoston, шоирнинг ижодий етук йилларида ёзилганлиги учун китобхонларни мафтун қилган, шоирга хос лирик услубда эди. Ундаги чиройли тасвирий бўёқлар кўзни, дилни яйратарди.

Достоннинг кириш қисми «Бағишлов» деб аталиб, унда шоир гўзал Нахшон билан танишувини ва уни интизорлик билан кутиш онларидаги ҳолатини беради.

Боғларга намозгар салқини тушди
Гуллар нам баргини қайирди аста.
Офтоб ҳам сув ичар тоғлардан пастда
Лоладек қип-қизил ўт шафақ ўчди.

Кўз тутдим, кўзларим ингорон бўлди
О, дилбар, сиймбарим, юзлари қирмиз.
Киприги куксига соя солган қиз
Кўз тутдим, юрагим тула қон бўлди.

* * *

Усмон Носир бадний таржимонлик фаолияти билан ҳам машҳур бўлган эди. Шоирнинг «Боқчасарой фонтани», «Демон» (Иблис) поэмаларини рус ва ғарбий Европа шоирлари шеърларини қойилмақом қилган таржималари адабиёт аҳлини ва китобхонларни ҳайратда қолдирган эди.

Усмон Носирнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида адабиётшунослигимиз ҳали етарли иш қилганича йўқ. Ҳозирча «Ўзбек совет адабиёти тарихи очерки»да берилган қисқа маълумот, Иброҳим Ғафуровнинг Усмон Носир поэзияси ҳақидаги рисоласи, шоирнинг танланган асарига Уйғуннинг кириш сўзи («Ҳаёт ва шеърят ошиғи»), А. Ражабийнинг монографияси («Усмон Носир»), шоирнинг дастлабки танланган асари («Усмон Носир») ва шоирнинг сўнгги танланган асарига У. Рашид сўзбошлари («Ўзбек шеърятининг ёруғ юлдузи»), шунингдек газета ва журналларда чиққан бир қатор мақолалар мавжуд. Усмон Носир яна кенг ўрганилиши керак бўлган шоирдир. Уни адабиётимиз, Ватанимиз ва халқимиз ҳеч қачон унутмайди. Буни шоирнинг ўзи ҳам айтган эди.

Баргдек узилиб кетсам,
Унутмас мени боғим.
Ишимни ҳурмат қилур,
Гуллардан ҳайкал қурур
Шеърларим янграр қолур,
Минг йиллардан кейин ҳам
Унутмас мени боғим.

(«Боғим»)

Шоир яна ўтмишдаги шоирларнинг фожияли тақдирини эслаб:

Илҳомимнинг вақти йўқ, селдай келади.
Жаллоддек раҳм этмай дилни тилади.
Аёндин бир куни айлайди хароб...
Майлига, меҳримни гўёки шароб
Шимирдим. Яшайман тилсин дилимни,
Бемехнат севмайман тирик тўлимни,—

дейди.

Шоир яшаяпти. У севган боғида, севган элининг дилида яшаяпти.

*Утқир РАШИД,
филология фанлари кандидати, доцент.*

МУНДАРИЖА

Чақмоқ умри. *Эркин Воҳидов* 3

I

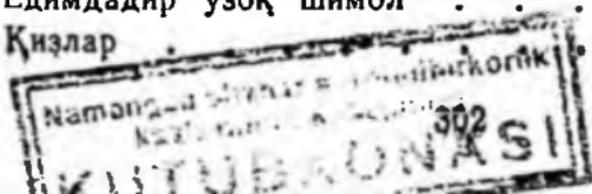
Шеърим! Яна узинг яхшисан

Юрак	6
Яна шеъримга	7
Болалигимга	8
Гулзор чаман	9
«Илҳомимнинг...»	11
Боғим	12
Оқ шеър	13
Ешлик	14
Бобомнинг фалсафаси	15
Бегона	18
«Юрганмисиз бирга ой билан...»	19
«Ҳаёт ҳали меннинг олдимда...»	20
Нил ва Рим	21
«Денгиз ойна каби ялтирар...»	25
Йулчи	26
«Юр, тоғларга чиқайлик...»	27
«Дўстларим, хабар олинг...»	28
Карвон боради	29
«Ширин бўлди ҳаёт иқлими...»	30
1870	31
Дилимдадир мангуга бутун	33

II

Эртани севиниб кут

Монолог	36
Насимага деганим	39
Юксал, оппоғим	40
Едимдадир узоқ шимол	41
Қизлар	42

«Мовийлик денгизи...»	51
Биринчи хат	52
«Яна кўнглимда...»	57
Сенга, синглим	58
«Шафақ — узун, қизил лента...»	59
Хайр, Севан	61
Кораб	62
Денгизга	63
Ғазаб	64
Улим йуқ	65
Оқ ювиб, оқ тараб	66
Қора сатрлар	69
Мен ҳам бораман	72
Бодом гуллаган кечаси	77
Қуёш билан суҳбат	87
Таъзим	93
Исроил	95
Ҳақиқат қалами	102
«Шафақ учай деб қолди...»	103
«Қушча каби...»	104

III

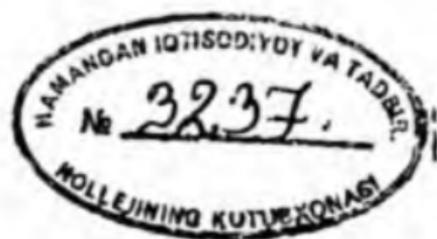
Достонлар

Кириш	106
Норбута	113
Нахшон	140
Атлас (Драма)	191

IV

Таржималар

Боқчасарой фонтани	222
Демон	242
Оташнафас шоир. <i>Уткир Рашид</i>	284

На узбекском языке

УСМОН НАСЫР

МЕНЯ МОЙ САД НЕ ЗАБУДЕТ

Редактор *М. Юсуф*

Рассом *В. Немировский*

Расмлар редактори *А. Мамажонов*

Техник редактор *Р. Рахматуллина*

Корректор *Ш. Мухитдинова*

ИБ № 4127

Босмахонага берилди 03.02.88. Босишга рухсат этилди 20.04.88

Формати 70 × 90^{1/8}, Босмахона қоғози №2. Адабий гарнитура. Юқори босма. Шартли босма л. 11,11. Шартли кр.-оттис 11,11. Нашр. л. 14,32. Тиражи 35000. Заказ 1101. Баҳоси. 1с.30Т Шартнома 221—87

Ғафур Ғулом номндаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 700129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон ССР Нашриёт, полиграфия ва китоб савдоси ишлар Давлат комитети «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг Бош корхонаси. Тошкент—700129. Навоий кўчаси, 30

